

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Roman

DIDIER DAENINCKX

AÇLARIN ŞÖLENİ

Didier Daeninckx

AÇLARIN ŞÖLENİ

*
dipnot

*
dipnot

Didier Daeninckx 1949'da Saint-Denis'de doğdu. 1966'dan 1982'ye kadar çeşitli şirketlerde matbaacı olarak çalıştı, daha sonra bazı belediye bültenleri ve birimlerinde gazeteci olarak çalışmadan önce kültür koordinatörlüğü yaptı. 1983'te müfettiş Cadin'ın ilk soruşturması olan *Meurtres pour mémoire*'i [Geçmişin Ayak Sesleri] yayınladı. Bunu daha sonra çok sayıda roman takip etti, *La mort n'oublie personne* [Ölüm Kimseyi Unutmaz], *Itinéraire d'un salaud ordinaire* [Sıradan Bir Alçağın Güzergâhı], *Camarades de classe* [Sınıf Arkadaşları], *Missak* bunlar arasındadır. Kendini işine adanmış bir yazar olan Didier Daeninckx elliden fazla roman ve kısa hikâye kitabının yazarıdır.

Le banquet des Affamés / Didier Daeninckx

© Éditions Gallimard, 2012

© Dipnot Yayınları, 2017

Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.

Dipnot Yayınları 308 ●Dipnot Edebiyat 14

ISBN: 978-605-2318-36-2

1. Baskı, 2019/Ankara

EDİTÖR: Merih Cemal Taymaz

DÜZELTİ: İdil Çetin – İbrahim Yıldız

ÇEVİREN: Emrullah Ataseven

KAPAK TASARIMI: Duysal Tuncer

KAPAK RESMİ : Louis-Maurice Boutet de Monvel, *La barricade, scène de la Comune*, detay. Orléans Güzel Sanatlar Müzesi

BASKI ÖNCESİ HAZIRLIK: Dipnot Bas. Yay. Paz. San. Ltd. Şti.

BASKI: Sözkesen Matbaacılık (Sertifika No: 13268)

İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No: 2/40

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 395 21 10

Dipnot Yayınları (Sertifika No: 14999)

Selanik Cad. No. 82/24 Kızılai / Ankara

Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32

e-posta: bilgi@dipnotkitap.com

www.dipnotkitap.com

DIDIER DAENINCKX

AÇLARIN ŞÖLENİ

Fransızcadan çeviren
Emrullah Ataseven

***dipnot yayınları**

**Özgürlük, eşitlik, kardeşlik,
Slogan olarak gerçekten güzel
Ama platonik kalması ne yazık.
MAXIME LISBONNE**

Prolog

Hayatımın romanı olarak yazdığım bu satırları noktaladığım şu anda, geriye doğru dönüp yaşadıklarına baktığımda kitabımın başına hangi bölümü koymam gerektiği konusunda öylesine kararsızım ki. Yaşamım boyunca karşılaştığım olayların ve çektiğim sıkıntıların hiçbirini atlamadım, değiştirmedim yazarken. Hayır. Bu sayfalarda okuyacağınız olayların yarattığı bir kişiyim ben ve bir bakıma, yaşadıklarımın tümünün sorumluluğunu taşıdığımı inanıyorum. Her şeyi kabul ediyorum, hayatım boyunca üstlendiğim bütün rolleri. *La Belle Poule*'un kapkara güvertesinde çaylak miço, Sivastopol kuşatması sırasında sahneye konan oyunda zouave askeri oyuncusu, Cezayir'de kepaze olmuş bir asker, bir komedyen ve hatta neden olmasın bir soytarı, imparatorluğun mezar kazıcısı, Komün'ün Turcos'larının albayı, Louise Michel'in yoldaşı ve eserlerinin sahneye koyucusu, Château-d'Eau barikatlarında ölüme terkedilen kişi, hiç desteği olmayan bir sakat, idam mahkûmu, Kaledonya sürgünü, kostümsüz tiyatronun yaratıcısı, Bouffes-du-Nord yöneticisi, ucuz lokanta işletmecisi, yayınlarına son verilen bir yığın gazetenin kurucusu, hatip, dişleri dökülmüş aslanların terbiyecisi, milletvekili aday, başarısızlığa mahkûm bir

komisyoncu, sadık bir eş ve candan bir baba, hepsi. Artık gücümün tükenmekte olduğunu hissediyorum, ama hayır, beni silip yok etmek yerine, talih bana iyi bir oyun oynadı, kardeşlerim sizden Cumhuriyeti korumak için kuracağınız ilk barikatın arkasında küçücük bir yerden başka bir şey istemiyorum, Cumhuriyet için ölmenin şanından başka bir şey istemiyorum.

MAXIME LISBONNE

1. BÖLÜM

Bohem Olduğumu Kabul Ediyorum

Askeri mahkeme beni birinci kez ölüme mahkûm ettiğinde, yenilenlerin payına düşen bu işte, demiştim kendi kendime. İkinci idam cezasına, bir cerrahın, Château-d'Eau Meydanı'ndaki barikatta top patlaması sonucu parçalanan bacağımı kesinlikle kurtaracağı müjdesini verdiği sırada çarptırıldım. Demek ki idam mangasının önünde dimdik durabilecektim. Doktorun bu ihtimamının beni ne kadar duygulandırdığını söylememe gerek yok. Fakat idam sehpasına çıkmama yol açacak üçüncü hükmün de ilan edilmesi üzerine bu kararı adaletsiz buldum ve elime kalemi aldım. Uzun zamandır yaşamımı elimden almak isteyenlerin azılı bir düşmanıyım ve onların böylesine kararlı bir düşmandan kurulma konusundaki sabırsızlıklarını anlıyorum. Onlardan yalnızca bunu şerefli bir şekilde, eylemlerimin ve ifadelerimin gerçekliğine dayanarak yapmalarını talep ediyorum. Elllerinde beni dize getirmeye yetecek kadar eylemim ve ifadem var üstelik. Bunun yerine, hayatım boyunca bütün varlığımla karşı koyduğum bir şeyi kabul etmem için baskı kuruyorlar: yalanı. Zira, işte bu üç kez kurşuna dizilme mahkûmiyetimi meşru kılabilmek için ellerinde yalandan başka bir şey yok.

Hükümetin 6. Savaş Konseyi Komiseri Yüzbaşı Charrière yaşamımı şu formülle özetledi: “Bohem, kötü asker, adi suçlu, kundakçı ve katil.” Bohem olduğumu kabul ediyorum. Dikenli yollardan yürümekten, uzun saçlarıma vuran rüzgârdan her zaman keyif almışımdır. Geri kalan suçlamaları ise reddediyorum.

Kötü asker mi? Birlikleri Sivastopol’ü kuşatan imparator III. Napolyon’un donanmasına acemi asker olarak yazıldığında yaşıam on altı bile değildi. Görevim Karadeniz limanlarına indirilen yiyecek ve cephanenin boşaltılması ve taşınmasıyla sınırlıydı. Rusların müttefikli haline gelen hastalığı saymazsak tabii. Savaş esnasında onların top atışlarıyla ölen birimize karşılık dokuzumuz koleraya yakalanarak sonsuza dek yitip gidiyordu. İngiliz alayında, highlanderlar¹ içinde ve Fransa imparatoru ve İngiltere kraliçesinin çağrısıyla Anadolu ve Konstantinopol’den gelen düzensiz birlikler, başıbozuklar arasında da durum aynıydı. Müstahkem mevkiî sıkıca çevreleyen siperler tehlikeli düzeyde asker sıkıntısı çektiği için Avrupa’dan gelen takviyeleri beklerken denizcileri askere alma fikri ortaya çıktı. Napoléon Bonaparte’ın naaşını Fransa’ya getirdiğinden beri siyah yelkenleri çekili bırakılmış *La Belle Poule*’dan atılan topların bile büyük bir güçlkle yardığı donmuş toprağı inmek üzere ayrıldık. Kar araziye dolduran yüzlerce cesedin üzerini örtmüştü ve uykusuzluğun tuzağına düşmekte olduğum bir sırada muazzam bir duvara saldırmaya başlarken soğuktan donup kalmış, sonsuza dek uzanan dalgalar gördüğüm izlenimine kapılmıştım bir an. Size yemin ederim ki elimde bir tüfek

¹ Britanya ordusundaki İskoçyalılar (ç.n.)

yoktu o sırada. İlk dönemlerde silahsız bir askerdim. İki çatışma arasında günler, karşılıklı iki saldırı arasında haftalar, iki muharebe arasında aylar geçiyordu bazen. Boş vakitlerimizde askerleri meşgul edecek bir şeyler bulmamız gerekiyordu. Zouave Tiyatrosu'nda görevlendirildim ve benim gerçek eğilimim işte burada, orduda doğmuş oldu böylece, ya da şöyle diyelim, kabiliyetimi ortaya koymaya gönüllü oldum. İstihkâmcılar, seferdeki birliklerin gündelik yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan binlerce işçi ve zanaatkârı barındırmak için, Rus topraklarının menzili dışında olduğunu düşünerek siperlerden birkaç yüz metre uzakta gerçek anlamda bir şehir inşa etmişlerdi. Burada yiyecek ve eşya mağazaları, barut depoları, silah depoları, ahırlar, at koşum depoları, tüfek tamir atölyeleri, ayakkabı tamir atölyeleri, terzi dükkânları, kasaplar, devasa mutfaklar, şarap ve likör dükkânları, yaralılara bakmak için çadır revirler, teslim olan ruhlar için de bir şapel bulunuyordu. Zouave Tiyatrosu, arkası desteklenmiş ve üzerine ağır, kırmızı kadife perdeler çekilmiş ahşap bir cepheden oluşuyordu. Oyuncular, amfiteatr biçiminde toprağa kazıklanmış tahta sıraların ön bölümünde, aşağıda gözlerden biraz saklanmış bir kapıdan sahneye çıkıyorlardı. İlk rolüme sadece refakatçi olarak çıktım: Cabot ve Jallais'nin² imzalarını taşıyan, o sıralarda Paris'te çok tutulan *Les Cosaques* [Kazaklar] oyunundaki bir Fransız askeri. Oyunda kaderine dert yanan Louise adlı bir kadının kılığına giren el bombacısı bir askere replik veriyordum:

² Charles Antoine Cabot ve Amédée de Jallais, XIX. yüzyıl Fransız oyun yazarları (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Nasıl bir umutsuzluktur!

Bir Kazağın karısı olmak

Nasıl bir umutsuzluktur!

Sabahtan akşama kadar ağlamak.

Otuz ikinci temsil esnasında, kılık değiştirmiş arkadaşım-la boğazımızı yırtarcasına şarkımızın *Hazır Ol* marşı ritmindeki

Sessiz olalım, sessiz olalım,

Devriyeler yaklaşıyor,

Kazak çıldırmış durumda

Bize ateş açabilir

Sessiz olalım, sessiz olalım

bölümünü okurken, birden top mermileri uğuldamaya, beklentilerimizin tersine çok sayıda mermi bizi çevreleyen yan tepecikleri dövmeye başladı. Tam hedefini bulan bir başka top mermisi son sıradaki izleyicilerin büyük bir kısmını yok etti. Patlamaların uğultuları hâlâ körfez yönünde, Mât tabyamızın konumlandığı sırtların ardına doğru muazzam bir gürültüyle yayılıyordu. Masmavi gökyüzü altında yalın kılıç yüzlerce süvarinin silueti seçiliyordu. Operet kostümümün içinde, parmaklarım çakarılmaz silahıma sıkıca yapışmış, donup kalmıştım ve sımsıkı toprağın üzerine vurulan toynak takırtılarından başka bir şey duymuyordum. İç etekliği darmadağın, yanı başımda yatan bombacı asker Louise, bu kez tiyatronun mensubu olmayan bir kazağın kılıç darbesini savuşturamadı. Kesilen boğazından kan fışkırdı. Ben de neredeyse aynı akibeti paylaşmak üzereydim ki Zouave Tiyatrosu'nun ön cephesindeki ani patlamayla ür-

ken katılımın atı şaha kalkıverdi. Bu kısacık aradan, ölü bir askerin mızrağını kaparak çeyrek saat önce ezberimizdeki hiciv ve şakalarla karşılıklı atıştığımız sahte kont Manzaroff'u parçalamaya hazırlanan bir düşmanı ondan uzakta tutmak için yararlandım.

Ertesi gün general Canrobert'ın Lancastre bataryasına çağırdığı ve birlikte yemek yemeye davet etmeden önce, çarpışma esnasında gözlerini budaktan sakınmayan tutumlarını selamlamak için şampanya ikram ettiği cesur adamlar arasındaydım. Kötü asker mi? Eğer durum bu olsaydı gündelik ücretim kırk kuruştan altmış kuruşa yükseltilir miydi? Bir süre sonra yedi yıllık bir sözleşme imzalamak için öneride bulunduğumda bu teklifimi kabul ederler miydi? Madalyalarımın parıltıları o raddeye ulaştı ki geceleri birbirlerinden ayırdedilemez hale geldiler. III. Napolyon tarafından İtalya'ya düzenlenen sefer sırasında da başarılarımdan dolayı madalyalarla taltif edildim. Savoy'u fethetmek ve Nice'i yeniden Fransa'ya bağlamak için kanımı dökmem gerektiği artık hatırlanmıyor mu?

Doğu Hıristiyanlarını Dürzilerin intikamından koruduğumuz Suriye'de bu şanı taşıyordum. Bununla birlikte, birinci sınıf piyade eri rütbesine terfi edilmemin üstlerimin beklediği istikbalin gerçekleşmesine yol açmadığını itiraf etmeliyim. Onlardan biri, sonunda haklı olarak, soyadım Lisbonne'un Portekiz'in başkentiyle ilişkili olduğunu anlamıştı. Yabancı Yahudilere medeni durum beyanlarında bir şehir adı kullanmayı yasaklayan I. Napolyon'un kararnamesini okumuştur elbette. Ona göre, tüm atalarımın tarihi, beni görür görmez havlayarak sarf ettiği bu 'Yahudi' sözcüğünde saklıydı. Haftalar süren duruşmalar boyunca yüzüm-

den en ufak bir gülümseme, en küçük bir meydan okuma izi okunamasın diye mimiklerimi kontrol ederek kendimi tuttum. Bizimkilerin inançlarından dönmek uğruna gösterdikleri direnci, adlarından vazgeçme mecburiyeti karşısında duydukları isyanı, yanlarına yalnızca kovuldukları şehrin özlemini alabildikleri sürgünlere yollarırlarken duyumsadıkları şeyleri nereden bilecekti? Lisbonne? Lisbonne, sığınma imkanı buldukları Comtat Venaissin'deki Carpentras mezarlığında, mezar taşları üzerinden neredeyse dört yüzyıldır okunabilecek bir hatıradır. Bu hödük, emperyal Fransa'nın babama ettiği hakareti, onun Jacob olan adını Auguste diye değiştirmek zorunda bırakmasını nereden bilecekti?

Bir sabah vardiyamı henüz tamamlamışken benim için 'youpin'³ sözcüğünü kullandı, ben de suratına sıcak kahveyi fırlattım. Elbette prangaya vurulan, hakarete maruz kalan kişi oldu. 1. Piyade Disiplin Bölüğüne teslim edileceğim Afrika'ya doğru yelken açan bir geminin ambarına nakledilmeden önce Beyrut'un tepelerindeki bir askeri kalede iki ay tecritte yaşadım. Yüzyıllar boyunca hiçbir şey değişmemişti. Bana zulmedenin elinin altında sıkı yetkiler vardı, Bay Voltaire gibi bir nüktedanın bize ilişkin yazmış olduğu şeylerden hiç haberi olmasa bile:

“Onlara baktığınızda cahil ve barbar bir halktan başkasını bulamazsınız, bu insanlar uzun zamandır en aşağılık açgözlülüğün peşinden giden, en iğrenç batıl inançlara sahip ve onlara hoşgörölü davranıp onları zenginleştiren tüm halklar için en korkunç nefreti taşıyan kişiler olmuşlardır. Yine de yakmamak gerekir onları.”

³ Yahudileri aşağılamak için kullanılan kelime (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

Kuşaklar boyunca sağa sola dağılan Portekizli atalarımın Bordeaux'ya yerleşmiş olanları, bunun üzerine filozofa verdikleri cevapla beni uyaracak kadar nezaket sahibi olduklarını da gösterdiler: "Mesele yalnızca insanları yakmak değildir: kalemle de insan yakılır; ve bu ateş o kadar harlıdır ki etkisi gelecek kuşaklara taşınır." Cezayir'e götürülmek üzere bindirildiğim geminin ambarındaki gıcırtılı kafesin içinde, en çok sessizce yanına sokulup sıkıca sarıldığım Èlisa'yı, onunla sevişmelerimizden doğan oğlum Félix'i düşünüyordum. Olağandışı koşullarda tanışmıştık onunla ve bu ilk tanışma dönemi sonrasında onun beni yeniden görmeyi kabul etmesi gerçeği bile o zamandan beri çok kötü aşağılanmalara rağmen ayakta kalabilmiş güçlü bir aşkın ifadesiydi. Donanmadaki ilk vazifemden terhis olduktan sonra, yaklaşık on sekiz ay boyunca sefalet içinde ve can sıkıntısıyla Paris sokaklarında sürttüm. Durumumdan umutsuzluğa kapılarak 14. Hafif Piyade Taburunda yedi yıllık bir sözleşme imzaladım. 2078 numaralı kayıt belgem beni şöyle tanımlıyordu: bir altmış boy, oval bir yüz, dar alın, kahverengi gözler, orta büyüklükte burun, orta büyüklükte ağız, yuvarlak çene, saçlar ve kaşlar sarı. Pek çok kez tiyatro salonlarında şansımı denedim ama Sivastopol'deki deneyimlerim ne yönetmenlerin ne de sahneye koyucuların artistik duyarlılıklarını harekete geçirmeye yetmedi. Temple Bulvarı'nda, çalıştırdığı iri yapılı insan azmanları ile ün yapmış bir kafe-konser mekânında tiyatro ve gösteri dekorlarının yerlerini değiştirme işinde çalıştım bir süre. Alplerin devi lakaplı iki metreden uzun bir tip, müzikli gösteri aralarında kalın kalas mızıklarını, at nallarını büküyordu. Tom Pouce ve Colibri isimli iki cüce de, birkaç kuruş karşılığında omuzlarına

tüneyerek ona eşlik ediyordu. Bu tarz pandomimler çok çabuk sıkılmaya başlar insanı. Annem bana kostümlerini hazırlayıp teslim ettiği salonlarda birkaç iş buldu. Sahnede bostan korkuluğu gibi durduğum birkaç uşak silueti, baltacı veya muhafız askeri rolleri. İlk kez Bay Huet'nin yönettiği Impérial Tiyatrosu'nda ağzımı açabildim. On satır laf karşılığında, Tour otelindeki kızların koynunda bundan daha fazla lakırdı edecek kadar bile zaman bulamadan harcadığım iki buçuk frank kazanıyordum. Pek iç açıcı olduğu söylenemezdi yani.

Gerçek bir tiyatro sahnesine çıkmam reddedildiği için, hayatımı bir tiyatroya çevirmeye karar verdim ben de. Aylak aylak sürttüğüm sıralarda Vellèda Cuenca ile tanışmıştım. Üzerini siyah bir kadife kumaşla örttüğü hakiki kristal bir küre, işsiz kaldığı dönemi olabildiğince rahat geçirmesine yarayan iş aletiydi Vallèda'nın. Nisan 1856'da *Figaro*'nun pazar sayısının dedikodu sütununda yayınlanan bir haber herşeyi değiştirdi. İsmi vermeyen bir editör Ternes Konserlerinin orkestra şefine yönelik bir saldırıyı anlatıyordu. *Tendre désir est toujours de saison*'un uvertürünü yönetirken herifin biri çıldırmış gibi şefi hedef alarak tabancasındaki mermileri onun üzerine boşalttı. Şükürler olsun ki kendisine hiçbir kurşun isabet etmedi ve görev başındaki itfaiyeciler bu şanssız saldırganın üzerine atladı. Bölge karakoluna götürülen şahıs hemen suçunu itiraf etti. O öğleden sonra, aylardır bu adamla ilgili artan kuşkularını doğrulayan bir medyuma, Vellèda Cuenca'ya, danışmak için gitmişti. Karısı onu aldatıyordu. Adamın sonu gelmeyen soruları karşısında, medyum küresinde ne görüyorsa ona anlatmıştı.

Kristal kürenin yorumu, mutsuzluğunu borçlu olduğu adamın her akşam Ternes Konserlerine geldiği yönündeydi. Dinleyicilere sırtını dönerek, ellerini kollarını sallayıp duran bir adamdı.

– Bütün gün boyunca kendimi zor tuttum. Akşam olunca Ternes’e gittim. Tarife uyan tek kişi oydu, evet. El ve kol hareketlerini de görünce, öfkeme yenik düştüm, gözlerimi kapatarak silahımdaki mermilerin hepsini üzerine boşalttım.

Makale, orkestra şefinin beceriksiz rakibinin karısıyla gayrı meşru ilişkisini kabul ettiğini ve yarım kalmış bir konsere üzülmekten başka bir zarar görmeyen şefin şikâyetçi olmayacağını yazıyordu. *Figaro*’nun yayınlanmasından bir saat sonra Vellèda’nın kapısının önünde kuyruk oluştu. İlk günün hasılatı, Vellèda’nın katil rolünü oynaması için tuttuğum oyuncu ile beni ve bu olayla birlikte popülaritesi iyice artmış olan Ternes Konserleri orkestra şefini davet ettiği bir kutlama yemeğinde mideye indirildi. Polis işini aceleyle getirince, sahnelerde kullanılmak üzere kuliste saklanan kurusıkı mermilerin kullanılmış olduğunu fark etmemişti. Bu minvalde devam edebilirdim hayatıma ama varoluşumun seyri bir karşılaşmayla değişti: ertesi gün genç bir terzi kadın gardırobunu yenilemeye karar veren medyum arkadaşımın ölçülerini almak için uğradı. Élısa... Göz göze gelmiş ve o an her ikimizin de varlığını sınırlandıran boşluğu karşılıklı doldurulabileceğimizi anlamıştık sanki.

2. BÖLÜM

Tatlı Mezarlıklar

Gemi Cezayir limanına yanaşır yanaşmaz beni iki huysuz atın çektiği bir arabaya attılar. Çizgili hapislane elbiseleriyle başka mahkûmlar da bindi arabaya. Üç günlük zorlu bir yolculuktan sonra, duvarlarının etrafı kaya ve çakıl yığınlarıyla ve kurumuş çalılıklarla tahkim edilmiş, Tiaret yakınlarındaki bir disiplin kampına vardım. Paris kaldırımalarının en soysuz karakterlerini tanıdım burada. En masumları ancak anne-babalarına, karılarına veya çocuklarına saldırmak için kendilerini alıkoyabilmiş ve yalnızca hiçbir akrabalık bağları olmayan insanların kanını dökmüşlerdi. Buranın lağım çukuru olduğunu çok çabuk anladım. Başkent, iblislerini buraya boşaltıyordu. Onlara, imparatorun yüce himmeti adına, Mouffetard'dan Belleville'e peşlerine düşülüp yakalanmalarına yol açan suçları nedeniyle, yasalara uygun davranmayı öğretiyorlardı. Bu sürüye hükmeden yüzbaşının adı Chabras idi ve onlardan daha iyi bir mal sayılmazdı. İşte bu Chabras, yıldızını, mahkûmlardan oluşan kerameti kendinden menkul birliğiyle Ouarsenis yakınlarındaki sıradağlarda başlayan isyanın önemli bir kısmını bastırarak parlatmıştı. Yalnızca yaşayanlara saldırmadığı, mezarlıkların da aynı ölçüde ilgisini çektiği anlatılıyordu. Karısının akrabala-

rı olan ve servetleri şeker üretimine dayanan Marsilyalı sanayicilerin (Orléansville'deki şubeleriyle birlikte), zenginliklerini bir de 'kemik kömürü' sayesinde katlıyor olmalarıydı bu ilginin nedeni. O zarif sofralarına konmadan önce, şekerin yalnızca kahverengiden yeşilin değişik tonlarına kadar farklılaşabilen, pek de iştah açıcı olmayan, pelte, tortu halinde bir şey olduğunu çok az kişi bilir. Bu malzemenin orijinal rengini kaybetmesi, pek çok işlemle sağlanır. Kemik kömürünün temel kullanım alanlarından birisi, tam anlamıyla kendisine has bir özellik olarak sıvıların renksizleştirilmesidir. Pudraya benzer ve yanlılıkla isle karıştırılabilir. Esasında, kemiklerin havayla temasının kesilip çok yüksek sıcaklıkta ısıtılmasıyla elde edilir kemik kömürü. Aynı zamanda yaygın bir şekilde 'hayvan kömürü' olarak adlandırılmasının nedeni budur. Şeker talebinin hızlı bir biçimde artmaya devam etmesi nedeniyle, mezbahalarda başlatılan iskelet ticareti öyle bir boyuta ulaşmıştı ki arz artık endüstriye yetmiyordu. Bu sebeple, başka toprakları kazmayı denediler bu maden için... Hem malzeme bolluğu hem de şeker şurubunu renksizleştirecek tozun düşük maliyetle temini açısından, işlenmek üzere ölülerin kemiklerini Cezayir mezarlıklarından çıkarma fikrinin kime ait olduğunu bulmak için insanın epeyce zamanının olması ve sıkı iz sürmesi gerekirdi. Bütün bölgenin patikalarını kemik dolu sepetlerinin ağırlığı altında belleri bükülmüş, bitkin düşmüş yüzlerce eşek ve deve arşınıyor, fırınlarında tüm soy ağaçlarının tatlı umutlara dönüştürüldüğü Orléansville'e giden yolu alıyorlardı. Sıcak çikolatanıza ne kadar şeker alırdınız, kontes? Üç... Baba, anne ve siz de alın, büyük hala, ölçüyü tuturalım! Bilimsel gelişmelerde önemli payı olan ampirizm

sayesinde, uzun kemiklerin en iyi randımanı verdikleri, kafasları ve omurların jöleye yumuşaklık kazandırdığı veya gelecek hasatlar için toprağa gerekli azotu sağladığı farkedildi. Okyanusya'nın yamyamları bize imreniyor olmalılar, kendilerinin çoktan terk ettikleri bir şeyi yalayıp yutuyor olduğumuz için...

Bu angarya taburlarında hiç kimseyle arkadaşlık kuramazsın; yalnızca unutulmayı, çatlağın tekinin, üzerinde sınırlarını yatıştırmak isteyeceği bir balon olmamayı umut edebilirsin. Bununla birlikte, bu vahşi topluluğun yazılı olmayan kurallarını henüz öğrenemediğim ilk günlerde adamın biri hayatımı kurtardı. Cezayir'den gelen konvoyun içindeydi o da ama Tiaret gibi lanet bir lağım çukuruna ilk atılışı değildi; bu yüzden burada işlerin nasıl döndüğünü biliyordu. Adının Victor Désert olduğunu söylüyordu. Victor Jungle da olabilirdi diye düşünüyorum, kazayla Afrika kıtasının içlerine doğru yollanmış olsaydık eğer... Bize, yataktan hanenin kirli havasının ve ter kokularının soluk almayı iyice zorlaştırdığı, kapı ve pencerelerden en uzak köşesinde bir yer vermişlerdi. Sabah, ayakkabısının tabanında gizlediği bıçağın hafifçe dışarıya çıkmış ucunu gördüğümde şaşkınlığımı gizleyemedim. Bana çelik gibi sert bir bakış attı. Ona gözlerimi kapatarak yanıt verdim. Ateş gibi yakıcı güneşte, taş ve çakıllar üzerinde koşuya çıkmadan önce bana takma adını söylemeyi uygun buldu. Oysa ben, başımdan geçen onca talihsizliğin sebebi olan adımları ondan gizlememiştim, dahası İtalya ve Suriye'deki askerlik hizmetlerimi de anlatarak devam etmiştim gevezeliğe. Kırım faslına geldiğimde, Zouave Tiyatrosu dönemimi de anlatmamın akıllıca olaca-

ğını düşündüm. Désert yanıma yaklaştı, nefesi neredeyse ensemdeydi.

– Oyuncu ha! Eğer bunu öğrenirlerse postuna fazla değer biçemem doğrusu... Bir oyuncu, onlara göre bir ibne, bir fırıldak. Kadın bile değil. Sen bıçaktan bahsetmiyorsun, ben de Zouave Tiyatrosu'ndan.

Bir akşam, nöbetçilerin atlarını biraz gezdirip tumar ettikten sonra, cezaevi eğitimime katkı sağlayan tecrübelerini anlatmaya başladı bana. Désert, Arbal hapisanesinde, çok lafını etmek istemediği kanlı bir kavganın bedeli olarak, dört aylık sürgün cezasına çarptırılmıştı.

– Ölüm kampımız üzüm bağlarıyla çevriliydi ve oraya bağbozumu mevsiminde gelmiştim. Elli kişi penceresiz eski bir baruthaneye istiflenmiştik. Açlıktan, susuzluktan geberiyorduk ve zıkkımlanmamız için arada bir bize çorba uzatmaları kapının sürgülü tezgahı açıldıkça önümüzden bale yapar gibi süzülüp geçen üzüm salkımlarıyla dolu sepetleri görüyorduk. Gerçek bir işkenceydi. Sepetleri taşıyan köylülerini kontrol etmek üzere hizaya girmiş askerlere yere düşen birkaç üzüm tanesini vermeleri için gırtlığımızı yırtarcasına yalvarıyorduk, ama nafile! Odada kendilerine kara çete diyen bir grup vardı. Tam bir pislik sürüsü. Emellerine ulaşmak için, romantik şarkılar söyleyerek zaman öldüren genç bir çocuğu yakaladılar. Sidik dolu kovayı devirip kapının önüne yerleştirdiler, çocuğun pantolonunu indirdiler, kovanın üzerine çıkarttıktan sonra kapıdaki sürgülü tezgahtan dışarıya doğru domalttılar. İlk yerli piyade eri birkaç üzüm salkımı karşılığında rahatlamak için yanaştı kapıya, sonra bir diğeri, sonra biri daha... Herkes tatmin olduktan sonra, tabii her iki tarafta da, çocuğu bıraktılar.

İki ay sonra, Orléansville'de General Lefèvre komutasındaki aktif görev alayına teslim oldum. General ufak tefek, çabuk parlayan, beli bükük, başı omuzlarına gömülü, gözleri pipo deliği gibi, bütün gün tütün çiğneyip duran bir adamdı. Bizi teftiş ettiği sırada, bir kısrağın üzerine yüklenmiş patates çuvalına selam durduğumuz izlenimine kapılırdık. Savaşta, askerlerini sakınıp kollamazdı hiç, doğanın ona verdiği bir intikam alma yöntemi olsa gerek bu. Beni eğitmekle görevli olan herkes ya Maubert Meydanı'nın ki-bar aksanıyla veya Pantin, Bagnolet ya da Point-Du-Jour kontrol noktalarının buyurgan tonuyla konuşuyordu. Yürümek zorunda bırakıldığımız dört günün sonunda devriye birliklerimizden birinin saldırıya uğradığı Benni-Mansour bölgesine götürüldük. İlk köy hiç direnmeden teslim oldu. Buna rağmen, birliğimiz camiyi, yağ imalathanesini, tahıl ambarlarını yaktı; kuru taş duvarlardan ibaret yoksul evlerini yıktı, meyve ağaçlarını da, gölgelerinden yararlanmakla yetinilen tüm ağaçları da yok etti. Aynı gün iki başka duvar'a⁴ da aynı şekilde saldırdık. Aniden, yakındaki bir mağaradan bir silah atışı duyuldu. Askerler, ateşe vermeden önce mağaranın girişini odun ve çalı yığarak kapatmışlardı. Yangının cızırtıları dumandan boğulmak üzere olanların çığlıklarını bastıramıyordu. General bu işi çok daha kötü yerlere götürebilirdi ama köylerin yağma ve talanından elde edeceği kazancı kaybetme riski vardı. Birlik, yağmadan kazanılan ganimetin meyvelerine konmak ve bölüşümünü denetlemek üzere köylere dağılmıştı. Bu uğursuz ganimetin üçte biri komuta kademesine, üçte biri askerlere ve geri ka-

⁴ Kuzey Afrika'da bazı yerleşim yerlerine verilen ad (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rante.org>

lan üçte biri de sonsuz hoşgörümüzün bir kanıtı olarak açlıktan ölme bahtsızlığından kurtulmaları için yerlilere bırakıldı. Cheliff düzlüğünden Orléansville'e geri dönüş yolu gelişimizden iki kat daha fazla zaman harcamamıza neden olmuş; koyunları, develeri, oğlakları, kümes hayvanlarını, her gün öldürüp sabah yeniden doğduklarını gördüğümüz başıboş köpek sürülerini önümüze katıp yol almaktan perişan olmuştuk. Kışlaya zaferle dönüşümüzün ertesi günü talim alanında herkesin kendi payını elinden çıkarmaya çalıştığı bin bir çeşit çalıntı mal pazarı kuruldu. Fransız ve yerli askerlerden oluşan bir kalabalık, ağzında yaprak sigarası, atıyla alanda tur atmakta olan generalin gözüne çarpacak cazip bir şeyi kendilerinden satın alma ayrıcalığından yararlanmayı bekliyordu. Daha sonra bu satıcı kalabalığı, tozdan korunmak üzere bir mendil veya kasket içerisinde sergilenen yükte hafif pahada ağır ganimet eşyalarına doğru seğirtiyordu. Böylece, gerçek değerlerinin belki onda birine değiş-tokuş ediliyordu ata yadigarı, özel hatıraları olan mücevherler, kolyeler, evlilik yüzükleri, altın kaplama, sırma işlemeli kemerler, salkım küpeler, gümüş işleme mutfak eşyaları... Aynı zamanda silahlar, kıymetli taşlarla süslenmiş bozuk tabancalar, halılar, başlıklı uzun paltolar, otantik terlikler ve çeşitli boylarda kumaş parçaları. Savaş ganimetinin bir kısmı da Leblond ve Isly caddelerindeki kerhane yöneticilerinin ceplerini doldurmayı geciktirmeyecekti. Ve yarın bir muhafız, kurbanlarımızın kesilmiş kulaklarıyla dolu bir fıçıyı başkent Alger' götürecekti, merkezi yönetim çiftine on frank ödüyordu. Kafalar da kesiliyordu bu arada ama açıkçası bir kellenin kaç para ettiğini hiçbir zaman öğrenemedim.

Genel Vali Pélissier'nin bütün bu olup bitenlere söyleyeceği tek bir söz bile yoktu, çünkü kendisine öykünmekten başka bir şey yapılmadığını biliyordu. İlk adı Aimable⁵ idi, aslında yirmi yıl önce Mostaganem yakınlarında Batı'daki dağlara sığınmış bir kabilenin en az altı yüz efradını canlı canlı yakarak ilk örneğini veren kişiydi bu vahşetin. Bu katliamdan sonra rütbesi mareşalliğe yükseltildi, onu düğ yaptılar ama burada kundakçılıktan yargılanan ben oluyorum. Bu suçlama için, hayatımı tehlikeye atma pahasına Orléansville'in Avrupa Pazarı'nda çıkan cehennemî yangına atılmakla bir saniye bile tereddüt etmediğim o anı gerçekten unutmak gerekirdi. Gazeteler yazdılar bu olayı, kuşku duyan varsa gazetelerdeki o kıyamet gravürü altında benim adımla okuyabilir. Bir müzikholün hemen arkasına kurulmuş olan hal alanı, askerî bürosu, kilisesi ve Cezayir bankası şubesi ile buradaki Fransız varlığının en gurur verici vitrinlerinden biriydi. Aşırı hararet nedeniyle, bir İspanyol'un, içinde böreklerini pişirdiği kızartma tavası alev almıştı. Ateş tüccarların kurduğu tezgahları, dekorları, kasapların sineklerden korunmak için kullandıkları örtüleri, kalasları, bina girişlerini, bayrak gönderini ve bayrağı tutuşturmuştu. Kalabalığın neredeyse tamamı gözleri kan çanağı, nefesleri kesilmiş bir halde bu yangından çıkmayı başarmıştı. Çığlıkları duyarak telaşla olay yerine geldiğimde, kimsenin yoğun dumanla kaplı enkazın altında kalan birkaç bahtsız kuruma umudu kalmamıştı. Bu tür durumlarda, cesaretle öne çıkıyorsanız, davranışınızın dikkat uyandırmaması ve gizli

⁵ Aimable Fransızca nazik, kibar anlamına gelir, yazar valinin ismi ile eylemler arasındaki ironiyi işaret ediyor (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

kalması mümkün değildir. Kafama diktiğim bir kova sudan büyük bir yudum içtikten sonra bir örtüyle sıkıca vücudumu sardım. Ve o cehennem ateşinin içine her seferinde birer kişiyi kurtararak üç kez girip çıktım. Saçlarım tutuşmuş, kaşlarım yokolmuş, alnımın, burnumun, kollarımın derisi kabarmıştı. Altlarında ısıнын etkisiyle tanınmaz hale gelmiş, kıvrılıp katılaşmış, kül gibi hafıflemiş on cesedin uzandığı yangının enkazını temizlemek için geceyi beklemek gerekti. Sonraki hafta, revirden çıkınca, yüzbaşı kararlılığım nedeniyle beni kutlamış ve bu davranışım, öncelikle disiplin bölüğünde geçirmem gereken zamandan indirimine gidilmesine ve düzenli birliğin kadrosuna alınmama yaramıştı. Bir kahramandı onurlandırılan orada, bir 'adi suçlu, kundakçı ve katil' olarak yargılanmıyordum.

Cezamı bitirmeme iki yıl kalmıştı. Görevimi Alger'deki bir kışla ile doğrudan albayın emri altında olduğumuz Mitidja ovasındaki garnizonlar arasında gide gele oyalanarak tamamladım. Bataklıkları kurutmak ve bazen uzandıkları yüzlerce metre boyunca birbirine dolanmış, içlerine girilemeyecek kadar kalın böğürtlen çalılarını temizlemekten işimiz. Su birikintilerinin ve dipteki kaygan çamurun altında kalan, tek başına bir kişinin sökebilmesinin imkansız olduğu katırtırnağı köklerine dokunmadan geçiyorduk, her yeri kaplamışlardı çünkü. Humma ise son hadjout (Hajut)⁶ savaşçılarıyla girişilen çatışmalardan çok daha korkunçtu. Bataklıkların kurutulmasıyla elde edilen topraklarda tütün, durum buğdayı, keten ve her tür meyve ağacı yetiştirilebiliyordu. Çok canımız çekiyordu ama ağaçlara yaklaşmamız,

⁶ Cezayir'de bir bölge adı (ç.n.)

yere düşen bir portakalı, şefaliyi, kayısıyı toplamamız, birkaç ceviz düşürmek için dallarını sallamamız imkânsızdı. Albayın ailesi ve yakınları nöbetteydiler hep. Bir gece üzerimize ateş ettiler. Bizim karşılık vermek için sıkıığımız mermiler biraz yukarıya kaçmış olacak ki, çiftlik evinin çatısına yerleştirilmiş içme suyu deposuna isabet etti. Susuzluk çektikleri iki ay boyunca, bir türlü gelmek bilmeyen yağmuru beklediler.

Birkaç ceviz uğruna!

3. BÖLÜM

“La Pompadour des Porcherons”⁷

Bu uzun ayrılık boyunca çocukluğumun Paris'i tamamen yok olmuş ve bana yaşadıklarımı hatırlatacak hiçbir görüntü kalmamıştı. Orléansville'deki sürgünüm sırasında gözlerimi kapatarak onları zihnimde canlandırmaya çalışırken bana ne kadar uzak idiyseler şimdi de öyle görünüyorlardı. Caddele-ri hazırola geçirmek için yüzlerce bina yerle bir edilmişti. Kalabalıkların, tadını çıkarma umuduyla doluştukları ama rüzgârdan başka bir şey bulamadıkları uçsuz bucaksız alan-lar açılmıştı her yere. Bütün ayrıntılarını inceleyerek semtin panoramik fotoğrafını seyretmek için saatlerimi geçirdiğim, bir fiskiyeden fişkıran suya ayakkabısını uzatan şapkalı bir adamın görüntüsüyle eğlendiğim Daguerre diyoramasının bulunduğu yerde biçimsiz bir kışla yükseliyordu. Bugün gerçeklik bu kimyevi baskıda özetleniyor. Kopya kanıt hali-ne gelmiş durumda. Çocukluğumda oralarda, sunulacak gösterinin olağanüstü kalitesini öve öve dolaşmakta olan kabare çığırkanlarının hızla akıp giden konuşmalarını din-lemek için sıraya dizilmiş ya da on metrede bir birikmiş ka-

⁷ Charles de Courcy ve Charles Labie imzalı 1853 tarihli bir vodvilin adı. Domuzcuların Denyosu gibi bir anlam çıkarılabilir (ç.n.)

labalıkların bacakları arasında fink atardım. Tam Saint-Martin bulvarının başında, annemin onlar için dikiş dikip, etek bastırduğu tiyatroların dünyasına iki adım mesafede oturuyorduk. Büyükbabam Hippolyte Foussenquy'yı sadece bir kez, Invalides [Gaziler] hastanesinde can çekişirken görmüştüm. Grande Armée'de⁸ Grogard⁹'dı ve Napolyon'un yakıcı destanının uğradığı tüm ülkelerden hastalıklar getirmiş, macerası üç yüzyıl önce atalarımın sürgün edildiği ülke olan Portekiz Coimbra'da esir düşerek son bulmuştu. Jacob olarak doğup Auguste adını alan babam da resim sanatına yönelmeyi düşünürken kendisini askeri kariyer yaparken bulmuştu. Fırçayı kılıçtan daha iyi kullanırdı oysa. Saltanatlar, restorasyonlar ve imparatorluk yönetimleri boyunca cumhuriyetçi kalan babam, üniformasını yeniden giyerek, genel oy hakkının, imtiyazların ve köleliğin kaldırılmasının savunucusu devrimci rahip Abbé Grég-oire'in cenaze arabasını çekmekten de korkmamıştı. 19 Mayıs 1833'te ütöplast komünist Étienne Caber'nin Halkın Eğitimi Topluluğu tarafından düzenlenen yemekte söz almakla övünüyordu. III. Napolyon'u desteklemeyi reddettiği için işine son verilmeden önce, fikirlerinde ısrar etmesinin bedelini gözetim altına alınarak ve hapis cezasına çarptırılarak ödemişti; bu ayrıca yedi yıllık aktif hizmetinin son ayına denk geliyordu, emekli maaşından da mahrum kalacaktı. Ufukta yalnızca sefalet görünüyordu.

⁸ Napolyon Bonapart'ın ordusuna verilen ad, Büyük Ordu anlamına gelir (ç.n.)

⁹ Napolyon Bonapart'ın eski muhafızlarına verilen ad. Napolyon, homurdanmak fiilinden türetilen bu sözcüğü muhafızların şikâyet etmelerinden sonra onlara vermiştir (ç.n.)

Dikiş sepetiyle aktrislerin kostümlerini, operet şarkıcılarının elbiselerini dikmek, düğme, ~~makı~~ ve kemerlerini yeniden parlatmak ya da bir şapkayı hayal gücüyle yeniden süslemek için tiyatro kulislerine gidip gelen anneme eşlik ederdim. Folies-Concertantes'ın, Délassement-Comiques tiyatrosunun, Petit Lazari'nin dış cephelerinde isimleri parlayan hoş kokulu birçok kadın bana tıka basa şekerleme, kek yedirir, Polonez limonata veya meyan köklü arpa şekerleri verirdi. Annem bir elbisenin eteğini bastırırken veya bir söküğü düzeltirken ben Marie Dorval'ın¹⁰ okuduğu bir *Marie-Jeanne* monoloğu dinlemek veya Nadja'nın ilk repliklerini seslendirmek maksadıyla sahneye tanrıça görünümünde çıkan Rose Chéri'yi seyretmek için bir perdenin kıvrımına saklanırdım. Annem adları *La Pompadour des Porcherons*, *La Fille du Feu* veya *Les Dévorantes* olan piyesler duyurulduğunda oyuncuların giysilerini değiştirmelerini izlememi yasaklayarak yanından ayrılmama engel olurdu.

Bir eleştirmen, bu boulevard du crime [suç bulvarında]¹¹ son yirmi yılda sahnelenmiş çeşitli canavarlıkların bir dökümünü çıkarmıştı. Toplamda 16.302 bıçaklama, 7.854 barutlu silah kullanımı, 11.000 zehirleme, 27.000 cinayet, 75.000 işgal, yağma, tecavüz suçu, 7.308 adam kaçırma, bunun en az yarısı kadar boğulma, 6.400 idam. Her halükarda, eğer yanılmıyorsam, 150.000'den fazla her çeşit suç. Sahnelerde sokaklardan daha fazla insan öldürülüyordu, devletin bu alandaki tekeli uçup gidiyordu elinden, bu böyle devam edemezdi!

¹⁰ 19. yüzyılda yaşamış ünlü Fransız aktrislerinden birisi (ç.n.).

¹¹ Boulevard du crime: 19. yüzyılda Paris'te pek çok suçla ilgili melodramın sahnelendiği Boulevard du Temple'a verilen takma ad (ç.n.)
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

Limousin'ın¹² yıkıcı orduları düzeni yeniden yerli yerine oturtmak, arzuları ve gülüşleri, korku ve duygulanımları boğmakla görevlendirildiler. Doğramalar, yaldızlı işlemeli eşyalar, renkli desenli panolar kaldırımlarda dağ gibi yükselen moloz yığınlarına karışmıştı. Ardı arkası kesilmeyen damper konvoyları inşaat halindeki Buttes-Chaumont parkının tepelerini yükseltiyordu. Oyuncu grupları, tıpkı hep aynı yolları arşınladıkları, aynı kafe ve restoranlarda vakit geçirip günlük hayatı paylaştıkları, aynı sanatçılar, mahallenin aynı asi işçileri gibi, onlarla birarada olmanın gücünü yitirerek, dağılmışlardı. Sansür de bu darmadağın dünyanın üzerindeki etkisini sıkıca perçinliyordu. Yalnızca Déjazet'in aile tiyatrosu yıkımdan kurtulmuştu. Projeye karar aşamasında üzerinde çalıştıkları planda geometrici mühendis Haussmann'ın tiyatronun üzerine mürekkeple bir çizgi çizmeyi ihmal etmesi nedeniyle.

Sabırla kenarda tuttuğum Suriye, Cezayir seferlerinden kalan para ve annemin bana güçlkle ayırabildiği küçük bir harçlığın yardımıyla yeteneklerimi sergileyebileceğim bir salon aramaya başladım. Hiçbir şey bulamayınca umutsuzluğa kapıldım ve gezgin bir grupta yola koyuldum. Oynadığım roller sürekli değişiyordu, bir gün Victor Hugo'nun yasaklanan oyunu *Ruy Blas*'nin yorumuna açık bir uyarlamasında Don César de Bazan'ı oynuyor, ertesi gün baba Dumas'nın *La Tour de Nesle*'inde [Nesle Kulesi] maceracı Buridan'ı yorumluyordum. Önümüzde yeni bir turnenin görünmediği birkaç ay boyunca küçük bir kabare işlettiğim Saint-Étienne'de kaldım.

¹² Fransa'da bir bölge (ç.n.).

Aradığım salonu sonunda Saint-Martin kanalı kıyısında buldum. Rıhtım ve Saint-Sabin caddesinin kesiştiği köşeydi ve Folies-Saint-Antoine adını taşıyordu. İki yıl önce-sine kadar bulvarlara sığmayan kalabalıklar tarafından terk edilince kapılarını kapatmıştı. Yeni yerleşim planları nede-niyle sıkış tepiş hale getirilen bu semt artık insanlara çekici gelmiyordu. Sadece kendi sakinlerine, atölye ve küçük ma-gaza çalışanlarına, temizlikçi kadınlara, mavnalara yük bin-dirmekle görevli liman işçilerine kalmıştı semt. Ben de bir orada bir burada, şehrin farklı mekanlarını dolaşıp eğlence arayan kalabalıklara değil, bu insanlara hitap etmeye karar verdim. Mekan, içinde oyun oynanmak üzere tasarlanma-mıştı, bar tezgâhlarının imal edildiği biçimsiz, eski bir atölye idi. İşin başında, kendi kanatlarımla uçmaya başlamadan önce mesleğin esaslarını bana aktaran Menus-Plaisirs'in eski yönetmeni Hubert'le ortaklık kurdum. Annem, elindeki son imkânları kullanarak bana kostümleri temin etti. Eşim Élısa akşamları kucağında oğlumuz Félix'le, üstlendiği kasi-yerlik rolüne başlamadan, tüm gün boyunca ona yardım ediyordu. Girişte, olması gerektiği gibi, İmparator III. Na-polyon'un azametli bir büstü duruyordu. Boynuna ipile ge-çirilmiş bir kartonda şu yazılıydı: "Alçıdan yapılmış, toprak-tan yapılmış olmasını tercih ederdim." Etrafta şüpheli bir durum ya da kişi ortaya çıktığında hemen gizlenirdi bir bi-çimde. 1866 yılına, başıma gelen en üzüntü verici şeylerden birisi damgasını vurdu: beni dünyaya getiren kişiyi kaybet-tim. Cenaze töreninden günü gününe tam bir yıl sonra Montrouge Belediyesinde Élısa Dodin ile evlenip artık on yaşına basmış olan oğlumuz Félix'i meşru çocuğumuz ola-

rak tescil ettirerek onun dileklerinden birini gerçekleştirmiş oldum.

Afişe çıkardığım ilk oyun bir vodvildi, Paillard ve Mi-ro'nun *Les Métamorphoses d'Ovide*'i [Ovid'in Dönüşümleri]. İlk temsil esnasında, salon önceden yerini almış kalabalık bir seyirci kitlesiyle dolu olmasına rağmen, beklediğim ilgiyi göstermediklerini hissettim. Bir sürpriz eksikti sanki. Bir çare bulamazsam gösterinin hafta içinde düşüşe geçme riski vardı. Raslantı bu ya, bir kadeh bir şey içmek için Meyer'in barına girdiğimde şarkı söyleme sırası genç bir Alman dilberine gelmişti. Kendisine has bir tarzla okuduğu Schubert liedleri, müşterilerin gürültülü konuşmaları ve kadeh tokuşturmaları arasında yitip gidiyordu. Biraz da kendisini misafir eden ülkeye şükranlarını sunmak amacıyla seçtiği ve o sıralarda herkesin gözde parçası haline gelen boktan bir şarkıya başladığında ise çıt çıkmaz oldu ortalıkta:

*Sevellim, iççellim, budur işte
Akıllıca yaşamakın yolu
Bıraktık mı kendimizi zamanın akısına
Sabarsızlık etmiş olmayıs hiç bile.*

Söylediği tek bir beyit bravoların, alkışların, ıslıkların te-tiklenmesine yetmişti. Bir sonraki gün, onun adını taşıyan bir bant *Metamorphoses*'ün afişine yapıştırılmıştı. İkinci sa-hnenin açılışına çıkacağı sırada onu izlemek için kuliste bek-liyordum. Şarkısını söylemeye başladığında Meyer'de ger-çekleşen fenomenin aynısı ortaya çıktı.

Sana küççük bir yalan söyledim

Valdeyle pederi zeyarete gitçeğimizi söyledim

sana...

Dün uyuklayan izleyiciler ellerini çırpıyor, “Bi daha., bi daha.” çığlıkları atıyor, bu genç Alman kızı yeniden görme umuduyla sahneye yaklaşıyorlardı. Vodvil boyunca ona dört sahne ayırmıştım. İkinci girişinden itibaren izleyici topluluğunun neşe ve kahkalara boğulması için kızın ağzını açmasına bile gerek kalmamıştı. Halklarımız arasındaki savaş çok uzakta kalmıştı artık ve Alman aksanı hâlâ insanları güldürebiliyordu! Sedan’da¹³ ordularımızın yenilgiye uğramasının sorumluluğunu taşıyanlardan biri olduğumun bilincindeyim elbette: 1867 yılındaydık, Prusyalılar üç yıldan daha kısa bir süre sonra yüzlerine çalınan bu karanın intikamını alacaklardı.

Çok kısa bir süre işler iyi gitti. Bu tarz salonlar girişte alınan biletlerin yanı sıra programlar, seyircilere dinletilen müzik parçaları, özellikle de ikram edilen içecekler ve yemeklerle ayakta kalır. Bu, sıklıkla hasılatın yarısını oluşturur ama izleyicilerim yemeklerini evlerinde yiyerek gelen düşük gelirli kişilerden oluştuğu için, durumdan ciddi şekilde etkileniyordum. İflas kararından sonra perdeleri indirdim. Sonraki ay kendisine zorla Auguste adı takılan babam Jacob Lisbonne, beni yetim bırakarak ruhunu teslim etti. Seleflerimin önüne geçmiştim artık. Bundan böyle beni geçmişe bağlayan yalnızca ölümler olacaktı.

Borçlarım nedeniyle belim bükülmüş bir halde iş hayatına atıldım. İroniye neredeyse nefes almak kadar ihtiyaç

¹³ 1870 yılında Fransızlarla Prusyalılar arasında gerçekleşen, Prusyalıların zaferiyle sonuçlanan savaş (ç.n.).

duyduğum için olsa gerek, sigortacılık yapmaya karar verdim. Yaşamakta olduğumuz gündelik felaketin üstesinden ancak daha büyük, ama dünyayı daha yaşanabilir kılacak bir felaketle, yani Devrimle gelinebileceğine ikna olmuş bir haldeyken, sırf yaşıyor oldukları için uğrayacakları ufak tefek, tekil kayıplarını ve zararlarını karşılamayı garanti eden sözleşmeler düzenliyordum müşterilerim için. Ütopya yıldırımının göğü yırtıp gezegeni sele boğmasını umarak, evlerdeki su sızıntıları için tazminat dosyaları dolduruyordum.

Yaklaşan gerilime yönelik ilk uyarıcı işaret olarak Victor Noir'nın keçisakallı imparator Bay III'ün [III. Napolyon] yakın akrabası Pierre Bonaparte tarafından öldürülmesi bizi dehşete düşürdü. Esasen artık ellerini eteklerini çektikleri kadınlardan yüzlercesi kendilerine emanet edilen yaşlı hahaneğaları gibi yağlı, göbekli bu kuzen, Cumhuriyet yanlılarına küfür etmişti. Dilenciler ve hainler, demişti onlar için. Bağırsaklarını deşmeyi bile öneriyordu Ajaccio dilinde: "*stenine per le porrette*".¹⁴ Basın karşılıklı olarak yapılan söv-gü ve daha sonra hakaretleri vermişti. Kirlenmiş onurları temizlemek üzere düello kararı verildi. Bir ay önce Henri Rochefort tarafından kurulan *La Marseillaise* gazetesinin yirmi bir yaşındaki gelecek vadeden kalemi Victor Noir, şef redaktörüne eşlik etmek ve tanık olmak sıfatıyla prensin huzuruna çıktı. Arabulucuydu yani. Victor bir tanesi göğsünün tam ortasına isabet ederek hayatına son veren kurşunlarla buyur edildi. Paris halkının Victor için düzenlediği görkemli cenaze töreninin sabahında Rochefort o gün gazetede geniş başyazısını siyah bir çerçeve içerisine aldı: "Bir

¹⁴ Korsika dilinde bağırsaklarını deşmek, güneşe çıkarmak anlamında bir deyim. Ajaccio Korsika adasında bir şehirdir (ç.n.).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Bonaparte'ın bir katilden başka bir şey olabileceğine inanma gafletine düştüm. Cinayet ve pusuyu örf ve adet haline getirmiş bir ailede onurlu bir düellonun mümkün olabileceğini tasavvur etme cüretini gösterdim... İşte on sekiz yıldır cumhuriyetçileri sokaklarda kurşuna dizmekten, onları evlerinde boğazlamak için kirli tuzaklara çekmekten tatmin olmamış bu adi katillerin kanlı avuçlarında Fransa. Fransız halkı, gerçekten artık yetmedi mi?"

Bu ona altı ay hapse, üç bin frank para cezasına mal olurken Yüksek Adalet Mahkemesi katili suçsuz bulacak ve Victor Noir'ın ailesini yargı sürecinde devletin harcamalarını ödemeye mahkûm edecekti! Alçaklık bundan daha ileri götürülemezdi. Başkent ve civarından gelen kalabalık Grande-Dame bulvarına doğru yol alıyordu. Bu talihsiz meleşe son bir saygı gösterisinde bulunmak için gelen iki yüz bin yoldaşımın arasında biraz kaybolmuştum, ama oradaydım ben de. Bazı gözü pek arkadaşlar cenaze arabasını çeken atların koşum takımlarını çıkarmıştı. Düzinelerce yoldaş cenaze arabasını mezarlığa doğru çekiyordu. İnsani bir güç, dayanışmacı bir güç. Bu insan selini hesap sormak için saraya doğru yönlendirmeye o kadar istekliydiler ki kimileri... Yalnızca feryatları ve orada zalimce duran başka bir güce karşı sıkılmış yumrukları vardı. Otuz bin silahlı adam sokak aralarını, bitişik caddeleri, şehrin sinir uçlarının bulunduğu noktaları tutuyordu. Genelkurmay'a bağlı kolluk kuvvetleri işçileri, zanaatkârları, öğrencileri, esnafı hedef alarak, Baron Haussmann tarafından planlanan, önümüzde dümdüz uzanan bulvarlar üzerine topları, mitralyözleri yerleştirmişti. Davul sesleri, ihtarlar ve ikazlar duyuyorduk;

kınlarından sıyrılan kılıçlara vuran güneş ışıkları yansıyor
her yana. Kortej gönülsüzce dağıldı. Bugün artık biliyoruz
ki gömülen Victor Noir değil, temellerini bu kalabalığın
oyduğu imparatorluktu o gün. Gazetecinin naaşı Père-
Lachaise mezarlığında, onu sonsuza dek şapkası sağ tarafına
yuvarlanmış, Prens Bonaparte'ın evinin önünde yere yığı-
lırken gösterecek olan bronz bir figürün hemen arkasında
bulunmaktadır. Heykeltıraş Dalou bronz figürünü biçim-
lendirirken, onu doğurganlık umut eden kadınlara el veren,
saygı görmeye layık bir erkek olarak tasvir etme niyetini giz-
lememişti, Bay III'ün mezar taşı ise bir tükürük hokkası
olarak dikilmektedir.

4. BÖLÜM

Castor ile Pollux'un Kemikleri

Bireyler arasındaki düellolarda istisnaî olarak birden fazla ölü çıkar. İki kişinin birbirini şişlemesi nadiren karşılaşılan bir şeydir. Yalnızca imparatorlara ve krallara tanınan rezilce bir ayrıcalıktır bu. Tüm bir halkın kanını dökmeye devam edebilmeleri için aralarında çıkan özel anlaşmazlıkları halletmek amacıyla. Bay III'ün, bir Prusyalı'nın, Prens Léopold de Hohenzollern'in İspanya tacını kafasına geçireceğini düşünmemiş olması işte böyle bir şeydi. Ülkelerimizi savaşın eşiğine getiren bir dizi gerilimden sonra Prusya geri çekilmeyi kabul etti. Anlaştık, Madrid'de Hohenzollern olmayacak! Ren Nehri'nin bu yakasında İmparatoriçe Eugénie'nin ve diğer yakasında Şansölye Bismarck'ın birliklerinin teyakkuzda tutulduğu vahim durumu hesaba katmayacak olursak! Onlar için zafer barışçıl bir şey olamazdı. Essen'de Krupp tarafından imal edilen ve beş yüz kiloluk obüs mermilerini kilometrelerce öteye gönderebilen elli tonluk toplarının sembolize ettiği ürkütücü bir güce sahip kayıan bıyıklı şansöyle, zaferinin kaçınılmaz olduğunun farkındaydı. Fransa ise orta menzilli toplarını bile hala ağızdan doldurmaya devam eden kâğıttan bir kaplandı. Cezayir'i elinde

tutamamış, kukla kralı Avusturyalı Maximilien'in kurşuna dizildiği Meksika'da aşağılanmış ve ordusu Chicano'nun¹⁵ başkaldıran sıradan köylüleri tarafından yenilgiye uğratılmıştı.

Barış tehdidini sabote etmek için Bismarck, 13 Temmuz 1870 tarihinde Ems'ten yollattığı sahte bir telgraf¹⁶ kaleme almıştı. Prusya kralı olayın artık karara bağlandığını doğru-luyordu ve "başçavuşuna söylettiğine göre" Majestelerinin söyleyecek başka bir şeyi yoktu. Tüm Fransız ulusalcı bası-nı, bu hakaretimiz "emireri başçavuş" ifadesinin üzerine ba-lıklama atladı. Ne demek efendim, bu Prusyalı Fransız hü-kümetine hitap etme görevini cahil bir uşağa verecek kadar aşağı mı görüyordu komşusunu? Başçavuşmuş, peki neden köy korucusu değil? Hanedanlık bilimine hiç de aşına biri olmadığım için bu kraliyet tartışmalarına bulaşmıyordum. Ama, Bay III ile karşılaştırıldıklarında başçavuşların kendi-lerini hakarete uğramış hissedebileceklerini düşünmeden edemiyordum. Tercümenin yanlış olduğunu, Almanlardaki başçavuş rütbesinin aslında Fransızların şanlı emir subayına karşılık geldiğini söyleyen bazı cılız sesler yükselir gibi ol-muştu ama bunlar da yirmi yıldır yasaklı bulunan ve bir-denbire yeniden günün ruhuna uygun hale gelen *La Marse-illaise* marşının ölümcül mısralarıyla bastırıldılar:

Yürüyün, yürüyün,

Ki pis kanı düşmanın sulasın tarlalarımızı...

¹⁵ Meksikalılara verilen bir ad (ç.n.).

¹⁶ Ems telgrafi 1870-71 Fransa-Prusya savaşını başlatan olaydır (ç.n.).

Farklı bir vicdana sahip olan birileri ise başka bir geleceğin mümkün olabileceğine duydukları inanca ebedî bir tanıklık etmekle meşguldüler. “Bütün ülkelerin işçilerine” yönelik bir çağrı yapan dostlarım Benoît Malon ile Camélinat’dan bahsediyorum. “Alman kardeşlerimiz,” diye bağırıyorlardı bir çölden, “Alman kardeşlerimiz, barış adına, Fransa’nın hakiki ruhuna dair sizi yanıltmaya çalışan kiralık sesleri veya alçakları dinlemeyin.” Çok geçti, Victorien Sardou¹⁷ en boktan tiradını yazarken mermiler çoktan namlulara sürülmüştü: “Tereyağını deler gibi Prus-ya’yı delip geçeceğiz.” Aşka gelen bir kısım aptala bakarsanız on beş güne kadar Berlin’de olmamız gerekiyordu. Bir ay sonra Paris’te skiyönetim ilan edildi. 1 Eylül’de etrafı çevrilmiş III. Napolyon Sedan’da altmış beş bin adamıyla beyaz bayrağı çekti. Üç gün sonra ise Cumhuriyet ilan edildi. Fareler gemiyi terk ediyordu: İmparatoriçe Eugénie Amerikalı dışçisi doktor Evans’ın arabasında saklanarak kaçarken hükümetin başı General Palikao İngiltere’ye tüyüyordu. Paris devrimlerinin havasını solumuş olanların kalibreleri ise daha farklıydı. Henri Rochefort hapisten çıkarılmıştı. Victor Hugo’nun binmiş olduğu tren Gare du Nord’un [Kuzey Garı] cam tavanı altından içeri girdiğinde, onu karşılamaya gelen kalabalıklar salkım gibi raylar üzerine düşmeden ayakta kalmaya uğraşırken ben de oradaydım. Diğer Victor, Noir olanı için de aynı ölçüde fedakarca davranmış olan aynı kalabalık yine. Öyleyse, haince işlenmiş olan cinayet bir yana bırakılacak olursa, bir zaferdi bu. Şöyle doğrulamıştı bunu: “Ve eğer yalnızca bir kişi kalırsa o kişi ben olacağım.” Daha son-

¹⁷ 19. yüzyılda yaşamış Fransız oyun yazarı (ç.n.).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

ra sürgünde olduğu on sekiz yıl boyunca sözünü tutmuş ve bu anın tarihe geçmesi için kullanacağı kelimeleri bulmayı başarmıştı: “Kazanacağız! Paris’in çiğnenmesi, yıkılması, saldırıyla ele geçirilmesi, böyle bir şey olamaz. Olmayacak. Asla, asla!” Ona, elini sıkacak kadar yaklaşmayı başarmıştım. Oranlıkta sürüyle general de vardı o günlerde ama halk kendi kanunlarını yürürlüğe koymasın ve toplumsal sorunları düzenlemekle meşgul olmasın diye yabancı tahakkümüne tabi olmaya karar verdiler. Strasbourg düşmüştü, sonra Toul, en sonunda Metz. Alsace, Lorraine Almanya’nın oldu. 31 Ekim’de başkent, şartlı teslimden daha beter, aşağılayıcı bir silah bırakma hazırlığı yapıldığı söylentileriyle çalkalanıyordu. Omuzlarımda yüzbaşı rütbesiyle, 24. Birliğin 3. Bölüğüne mensup bir grupla, “Toplu ayaklanma, ateşkesi kabul etmiyoruz, yaşasın Komün!” çılgınlıkları arasında Hôtel de Ville’i (Vilayet Merkezi) kuşatmakta olan 118. Belleville ve 186. Moffetard ulusal muhafızlarının kızıl taburlarına katıldım. Konsey salonunu işgal etmiştik ve iktidarı simgeleyen konsey üyelerini, kamu yararına bir komitenin atanması için sıkıştırıyorduk. Sayısal üstünlüğümüzü onlara güçlü bir biçimde hissettirmek ve bu sürprizin yarattığı şaşkınlıktan yararlanmak yerine, demokratız ya, oturup büyük bir kısmı yolsuzluk ve yozluklarla anılan bu politikacılarla tartışmayı kabul etmiştik. Ölümcül bir hataydı bu. Hile ve laf cambazlıklarıyla yüklü belagatlarını suç bulvarının hokkabazlarından daha ustaca kullanıyor ve bu laf kalabalığında hepimizi boğuntuya getiriyorlardı. Girişimimiz, yeterince dirayet gösteremediğimiz için başarısızlığa uğramıştı. Kendi kendime bunun sadece ertelenmiş bir kavga olduğunu söyleyerek teselli buldum.

71 ocağında nasıl olup da kendimi Prusya 1. Ordu-su'nun karşısında, bize Mont-Valérien'deki mahkim edilmiş mevzilerden topçu koruması sözü vererek sevk ettikleri Bu-zenval Savaşı'nın tam ortasında bulduğumu anlamak için epeyce zamana ihtiyacım oldu. Haftalardır açlık ve yokluk-tan kırılıyorduk. Parisliler, dişleriyle Botanik Bahçesi'nin fil-leri Castor ile Pollux'un kemiklerini sıyrarak duruma düş-müştü. Kibar semtlerde gergedan, suaygırı derili filetosu, fil hortumu dilimleri, zebra eti, Bengal geyiği, antilop eti aşağı yukarı aynı fiyata satın alınıp pişiriliyordu... Kilosu 40 pa-pele! Bir servetti bu. Karanlık çöktüğünde sokaklarda dola-şan tek bir köpek göremez, tek bir kedinin miyavladığını duymazdınız. Villette'e giriş bariyeri yakınındaki kedi ve köpek kasabının tezgahında çok daha ucuza sıçan ve hint domuzu bulmanın mümkün olduğunu da belirtelim tabii.

Soyadının 'fena halde kış üstü düşmek' fiilinin geçmiş zaman çekimini anıştırması nedeniyle, Hugo'nun, bu adı ona ebediyen taşıyacağı bir lakap olarak fiil kökü formunda iliştiirdiği General Trochu'nun¹⁸ çoban sopasını kaldırma-sıyla, yarısı ulusal muhafızlardan oluşan yaklaşık yüz bin si-lahlı kişi, kendilerinden sayı itibariyle üç kat daha zayıf bir hat oluşturmuş olan düşmana karşı biraraya geldiler. Troc-hu'nun teslim anlaşmasına imzasını atmak için kalemini çoktan kapkara mürekkep hokkasına daldırmış olduğunu bilmiyorduk o sırada. Bu anlaşmaya mührünü de basması için bir yenilgiye ihtiyacı vardı. Bunu nasıl elde edeceğini biliyordu. Sabah, binlerce ağızdan birden dökülen "Yaşasın

¹⁸ 'Trop choir', Fransızca düşmek, kışının üstünde kalakalmak anlamına gelen choir fiilinin geçmiş zaman çekiminin aşırı, çok anlamına gelen trop söz-cüğüyle birleşimini çağıştırdığından Hugo generalin soyadı için bu ifadeyi kullanmıştır. Trop choir fena halde düşmek şeklinde çevrilebilir (ç.n.).

Cumhuriyet” nidaları eşliğindeki ilk saldırımız karşı hatlarda beklenmedik bir sarsıntıya yol açtı. Saldırıyı sürdürmemiz gerekirdi. Bunun yerine, generallerin verdiği emir, geri çekilmek oldu. Ve tasviri mümkün olmayan bir kaos içerisinde gerçekleşti bu. Konuşlandığımız daracık arazi, bize kanatlara doğru yayılarak aksi yönde hareket etme olanağını sunmuyordu. Atlar dört bir yana dağılıyor, alaylar hedefsiz dolanıyor, topçular toplarını nereye çevireceklerini kestiremiyorlardı. Arabalar, iki tekerlekli çekiciler, artık kullanılmaz cephanelerle dolu vagonlardan oluşan bir kargaşaydı bu. İlan edilen zafer bozguna dönüştü. Akşam, Prusyalıların bunun ancak onda biri kadar kayıp verdiği savaş meydanında yaklaşık altı bin ölü ve yaralı bıraktık. Bourbonnais’deki Hérison şatosunu satın alarak kont yapılan Yüzbaşı Maurice d’Irisson’un savaşın ardından, o gün olup bitenleri lafı gevelemeden anlattığı duyuldu: Paris’in ateşini düşürmek için birkaç litre kanının dökülmesi gerekiyordu. “Şu ulusal muhafız yoldaşları, şu kızıl cumhuriyetçiler ancak onlara kaçamayacakları, silahlarını bırakma zamanının geldiği gösterildiğinde tatmin olacaklar.”

Sapkınlık gibi sizin de sınırları yoktur. Taltif edilmiş, övgülere boğulmuştum ve tıpkı ısıltılı bir sırmanın büyüüne kapılmış saksagan gibiydim, bir cesaret madalyası, göğsüme takılacak bir askeri haç nişanı fena mı olurdu, hatta neden olmasın Paris’te henüz boşalmış bulunan bir milletvekilliği koltuğu. Albay Duval’a Cumhuriyetin müdafaa-sının bir görev olduğu, şan, şeref ve iktidara ulaşmanın bir yolu olmadığı cevabını verdim. Bir tek arzum vardı savaşırken: onurlu bir barışın tesis edilmesine yardımcı olmak ve sivil hayatıma başım dik dönerek kendimi tiyatroya ada-

mak. Sanatın, isterlerse ceplerini doldurabilmelerine imkan verecek baştan çıkarıcılığına itibar etmeyen hokkabazların, şaklabanların ve tuluatçıların arasında kendimi ailemleymişim gibi hissederim. Milletvekilliği mi? Bonapartist rejimin işbirlikçileriyle, Bay III'ün yerine tahta geçmek için entrikalar çeviren General Canrobert'le, teslimiyetçilerle, Creusot'da demir işçilerinin üzerine ateş açanlarla, Ricamarie madencilerinin üzerine ateş açıp annesinin kucığında bir çocuğu öldürenlerle, Aubin'de on dört madenciye daha, bu defa da aveyronluları kurşuna dizilenlerle birlikte olmak için mi? Bu kadar kan döküldükten sonra, kendisi için işlerini hiç yarım bırakmadığını söyleyebileceğimiz Adolphe Thiers ile ittifak kuran büzüksüz solla kutlama yapmak için mi? Hayır, azrail değilim ben, o kadar "saygıdeğer" değilim. Onlara katılma onuruna sahip olmak maksadıyla genel oy hakkı peşinde koşmayı düşlemek için bu vekiller gibi kerededen imal edilmiş olmak gerekirdi.

Üç gün sonra, Hôtel de Ville önüne öfkelerini ifade etmek için gelmiş olan insanları tarayarak neye muktedir olduklarını bir kez daha gösterdiler zaten. Belediye başkanı Jules Ferry, kurbanları cellada dönüştürmek için yeterince sert sözleri bulamamıştı. O andan itibaren, artık düşmanlarımın kimler olduklarını biliyordum. Bahar yortusundan bir hafta önce, Merkez Komitesi'nin seçimiyle görevlendirilmiş X. bölgenin yurttaş delegelerinin toplandığı Dieu Caddesi 8 numarada, bir deri mağazasının arka salonundaydım. Onaylanmak üzere ismim teklif edildiğinde araya girip birkaç söz etmem gerekti. Siyaseti yalnızca gazetelerden takip ettiğimi öne sürerek, salonu olmayan bir tiyatro müdürü sıfatıyla özellikle icra memurlarının muhatabı ol-

duğumu ve onların dünyasını yakından tanıyabildiğimi, şu anda bu salonda bulunan herhangi bir yurttaşın bu görevi benden daha fazla hak ettiğini gösterebileceğini söyleyince kahkahalarla güldüler. Köşeye sıkışınca iki şartla seçime girmeyi kabul ettim. Ulusal muhafızların silahlarını bırakmamaları için bir oylamanın yapılması ve hükümetten generaller de dahil olmak üzere bütün yöneticilerin seçimle belirlenmelerinin zorunlu hale getirilmesinin talep edilmesi. Onları ayrıca tabiatım gereği bitmez tükenmez toplantılara katılma eğiliminde olmadığım, oturarak iş yapmanın bana göre olmadığı, eylemle ilişkili bir görevlendirmeyi tercih edeceğim konusunda uyardım.

– Toplumcu Cumhuriyetin hizmetine sunacağım şey dilim değil, yüreğimdir.

Adolphe Thiers Henri Rochefort'un mecmuası *Le Mot d'ordre*'ü ve Jules Vallés'nin gazetesi *Le Cri du peuple*'ü yasaklatmıştı. İki yüz bin ağız için ise yeterince tıkacı yoktu. Halk Paris'i kırmızı, mavi, yeşil, matbaada hangi renkte kâğıt varsa onunla donatarak olabildiğince yüksek sesle haykırmaya devam ediyordu. Yerin kulakları saat başı bizi olaylardan haberdar ediyorlardı. Hem gerçek anlamda hem de mecazi anlamda barutu ateşleyen olayı, Montmartre topları vakasını işte böyle öğrenmiş oldum. 18 Mart günü sabaha karşı ikide, General Lecomte komutasındaki bir birlik, özgürlüklerini temin etmek için kuruşu kuruşuna Parisliler tarafından ödenmiş olan yüz yetmiş bir topu ele geçirmek maksadıyla soğuk bir sisle kaplı Butte yamaçlarını tırmanmıştı. Paylarımız ölçüsünde katkılarımızın olduğu bu ürünleri, kamu malını bizden çalmak istiyorlardı! Bir ulusal muhafız olan Turpin araya girmişti ama vatanseverliği bir Ver-

saille [saray yanlısı] fişegi ile vuruldu. Les Folies-Saint-Antoine'ın müdavimlerinden bir dost, Louise Michel, olanlardan haberdar olur olmaz geniş mantosunun altında bir tüfek gizleyerek Monmartre'a çıkmıştı. Son nefesinde Turpin'in yanibaşındaydı. Bölgenin belediye başkanı, Georges Clemenceau isimli genç bir doktor da ona yardımcı olmak istedi. Can çekişmekte olan adamı kendisini paralarcasına rahatlatmaya çalışırken, General Lecomte araya girdi, toplanıp homurdanmaya başlayan kalabalığa nişan almaları için askerlerine emir vermeden önce, doktorun yaralıya müdahalesini engelledi. Duyulan sadece kuvvetli bir "Ateş" emri oldu. Piyadelerin parmakları, Butte halkına doğrultukları tüfeklerinin tetiklerine basacak kadar kirlenmemişti. İlk dipçik, namluyu gri gökyüzüne kaldırmak için omuz boşluğunu terketti, sonra başka biri yaptı bunu, anında on tane başkası, sonra bütün sıra. Birlik ateş açmayı reddediyordu. Batignolles'da, Buttes-Chaumont'da, gözü pek birinin Temmuz sütununun tepesine kızıl bayrağı asmak için gittiği Bastille'de de aynı şeyler olacaktı. General Lecomte yakalandı ve Rosiers sokağındaki ulusal muhafızların merkezine getirilinceye kadar intikam çılgınlıkları eşlik etti kendisine. Onunla aynı bokun soyu, kıdemli ve 'ayaktakımını' temizlemekle görevli olduğu yüz kere ilan edilmiş olan Clément Thomas da arzusu hilafına getirilip onun yanına konuldu. İkisinin de başına gelenleri biliyoruz artık. Aralarına Pigalle ve Blanche'ın arka mahallelerinde vesikasız çalışanların da bulunduğu semtin işçi ve ev kadınları hesaplarını görmek için generallerin hapishanelerine saldırma tehdidinde bulunmaya başladılar. Böyledir işte: en derindeki güdülerini kışkırttığınızda halk, ayaktakımının korkunç yüzü-

ne bürünür. İlan ettikleri ölüm hükmüne komutanlarını esir tutmuş olan isyancı askerlerin de rızası vardı. Onları bir duvara yaslayıp sürgülü tüfekle alelacele kurşuna dizdiler. Eğer orada bulunmuş olsaydım, bir askeri mahkeme önünde kendilerini savunma haklarının verilmesi için mücadele ederdim. Komün henüz ilan edilmemişti, bunun gerçekleşmesi için daha birkaç saat vardı, ama bu rütbelilerin idamları henüz beşikteki komüne kara bir gölge düşürecek-ti.

Bu, ne yazık ki, olacakların ilkiydi.

5. BÖLÜM

İcra Memurlarının Sonu

Adolphe Thiers, hükümeti ve Meclis’le birlikte, eski yönetime sadık kalan birliklerin biraraya getirildiği sembolik şehir Versailles’a geri çekildi. Hapisten yeni çıkan ve kendisine sonuna kadar güvendiğim eski bir piyade subayı olan Paul-Antoine Magloire Brunel’le koordineli bir biçimde, 107. Tabur’un dağılmış gruplarını, 24. Alaydan yoldaşları ve Saint-Martin kanalı boyunca bize katılan Grange-aux-Belles semtinin ulusal muhafızlarını Château-d’Eau meydanı yakınlarında biraraya getirdik. Suç bulvarının yıkıntıları üzerine inşa edilmiş Prens Eugène kışlası önüne geldiğimizde güç kullanmak zorunda kalacağımızı düşünüyorduk ama rakip subaylar kapıyı açmak için bize hiçbir zorluk çıkarmadılar. Bunu neden yaptıklarına dair açıklamayı, biz geçerken kasketlerini havaya fırlatarak “Yaşasın Cumhuriyet!”, “Yaşasın Ulusal Muhafızlar!” diye bağırarak, emirleri altındaki adamlar yaptılar. Bir miktar eski çakaralmaz, hafif piyade tüfekleri ve birkaç da sırtı kapaklı tüfekten başka silahımız yoktu. Bunları Saint-Étienne’deki emperyal imalat atölyelerinde yağlanmış, metal aksamaları hala pırıl pırıl parlayan kendi sürgülü tüfekleriyle değiştirdiler. Etrafı düzinelerce

barikatla kapatılmış olan Hôtel de Ville'e (Vilayet Merkezi) yürüme emrini aldığımızda akşam bastırmak üzereydi. Oraya, Paris Belediye Başkanı İstifçi Ferry'nin, ardına bakmadan Versailles'daki sahiplerine katılmak için kaçtığı haberi henüz duyulmazken vardık. Takip eden çeyrek saat içinde o koca bina elimizdeydi. Saint-Jean salonunda toplanan ve gece yarısı çanlar on iki kez vurmadan önce Komün'e giden yolu açacak olan Merkez Komitesi, beni General Lullier'nin yanında kurmay subay olarak görevlendirdi.

Bu ikinci bir kara gölgeydi.

Lullier, deniz teğmeni olduğu yıllarda kah *L'Austerlitz*'in kışında, kah *La Licorne*'un¹⁹ dümeninde yerkürenin bütün denizlerini dolaşmış ve nihayetinde kendisini Normandiya Granville limanında rıhtıma bağlanmış küçük bir yelkenlinin, *L'Ariel*'in güvertesinde volta atarken bulmuştu. Bu uçsuz bucaksız ufuklara açılarak geçirdiği yılların, ısrarla, başından beri sürdürmekte olduğu cumhuriyetçi mücadele nedeniyle kendisine verilmiş bir ceza olduğunu iddia ederdi. Defalarca işten kovulmasını, askeri mahkeme önüne çıkarılmasını, askeri zindanlarda geçirdiği günleri hesaba katmıyordu. Belki bin kez Bay III'e hakaret etmekle, polise saldırmakla, kolluk kuvvetlerini aşağılamakla, sarhoş halde isyan çıkarmakla suçlanmış ve ruh hastalıkları doktorlarının böylesine bir vakayı klinik muayeneden geçirebilmeleri için bir düşkünler evinin duvarları arkasına kapatılmıştı. Henri Rochefort, her şey olup bittikten sonra onu hoş bir biçimde savunmuştu: "Öyle görünüyor ki akıl hastalığı demokrasi iddiasından kaynaklanıyordu ve bu olgu kendisine Charen-

¹⁹ Dönemin Fransız donanmasına ait gemi isimleri (ç.n.).
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

ton'un kapılarının açılması için yeterli görüldü." Böylece askeri yeterlilik belgesine sahip oldu. Bununla birlikte, bu durum, kapasitesi ve yeterliğine dair kuşklar uyandırmaya yetiyordu. Devrim aniden ortaya çıkmış ve geleceği öngörülelememişti. Sıkı durmak ve kararlılıkla onu daha ileriye götürmek, rakiplerimize toparlanmaları için zaman tanıtmak gerekiyordu. Böyle davranmak yerine, Lullier vahkimat kapılarını açık tutmuş ve bu sayede eski yönetim yanlısı 43. Vaugirard Birliğinin ve subaylarının kaçmalarına fırsat vermişti. Üstelik bana aktarması gereken eski yönetim yanlılarının bir kısmının toplanmış olduğu Dışişleri Bakanlığı'na yürüme emrini vermeyi de geciktirdikçe geciktirmişti. Tam peşlerinden yola çıkmak için işaret verdiğim sırada bir ulak bize yazılı bir mesaj ulaştırdı: bakanlar tüymüştü! Paris'in burjuvaları "Düzenin Dostları" adına Komün'e karşı koymak için caddeleri işgal etmeye karar vermişken, Lullier, güçlerini biraraya toplamayı öngördükleri Madeleine meydanına doğru ilerleyerek onları engellemeyi çok açık bir biçimde reddetti. Karşımızdakilerin güven kazanmasına neden olmuştuk. Basit bir hamının ötesine geçen bu tutumunu izah etmesi için Komite benden generali getirmemi istedi. Bize sayıp döktüreceği lafları hazırlamak için birkaç şişe likörü devirmişe benziyordu.

– Hanginiz beni tutuklamaya cüret edebilir? Bir tek lafım var size. Şu anda burada emrime uymaya hazır otuz tabur var ve asıl ben sizi tutuklatıp kurşuna dizdireceğim.

Sinirliyken her zaman çok fazla konuşulur. Semti bir kupa arabası içinde ve şakağına valinin eski emir subayı

Fossey'in dayadığı bir tabancayla geçti. Kararlı, sıkı bir adamdı Fossey. Şu kadarını söylemekle yetindi:

– Eğer burnunuzu kapıdan dışarı çıkarırsanız, birine bir şey söylerseniz, bir harekette bulunursanız beyninizi uçururum.

Geceyi kapıcı dairesinde geçirdikten sonra Lullier Mazas'da bir hücreye kondu. Bundan birkaç gün sonra yaşadığım bir olay, oldukça garip bir biçimde, 1868 yılında hayatını kaybetmiş olan babamı aklıma getirdi. Savaşın, devrimin, kuşatma altındaki bir şehrin yönetilmesi ve yurttaşların pek çok talebinin yerine getirilmesi gibi zorlukların üstesinden gelmemiz gerekiyordu. Aşağılık işadamları, her türden maceracı tipler, fırsatçılar kapımızı aşındırmakta hiçbir sakınca görmüyorlardı. Bunca sıkıntı arasında hiç derdi, masası yokmuş gibi bir edayla sosyetik bir hanım çıkageldi. Buzenval'de emri altında hizmet verdiğim Albay Duval'in bir mesajı vardı bana ve bir şeye ihtiyacı yoktu. Versailles'ya girebilmem için bir izin belgesi takdim ediyordu bana, ona göre benim yerim orası olmalıydı ve orada görev yapmalıydım. Kadını buyur ettim, buna karşılık Komün'e olan sınırsız bağlılığımı ve pozisyonumu ona açıkladım, Onu yeniden görebilirse ilgisi için Duval'e teşekkür etmesini istedim. Görüşmeye son vermek için ayağa kalktım. O da aynısını yaptı, bana iyice sokularak şunları söyledi:

– Picard'ı da gördüm gelirken. Sizi bu hareketin içinde gördüğü için çok şaşırdı. Babanızla ilgili talebinizi yerine getirmek için oldukça aktif bir şekilde uğraşmıştı. Eğer Versailles'ya gelerseniz size avans olarak beş-altı bin franklık bir meblağın ödenmesinin onaylandığını söyledi. Bu esnada

toptan ödeme de yapılacağını ve size kabiliyetlerinize uyan bir iş verileceğini ilave etti.

Bu rüşvet girişimi ve inandığım davadan vazgeçmem için teklif edilen miktarın yüksekliği nedeniyle öylesine şaşırılmışım ki, bu tanımadığım şahsı hemen kapı dışarı etmeyi akıl edemedim. Bu insanlardan gerçekten her şey beklenirdi. Ellerindeki dosyaları titizlikle gözden geçiriyorlardı. Gerçekten de bir süre önce, avukat Weil'in tavsiyesiyle, bugün Versailles yanlısı olan bakan Picard ile bir görüşme talebinde bulunmuştum. Mesele basitti. Kaybedilen 1830 devrimi sırasında yaptığı hizmetlerden dolayı ödüllendirilerek subay yapılan, cumhuriyetçi muhafız yüzbaşı, Légion d'honneur madalyası sahibi, imparatorluk karşıtı babam Jacob-Auguste Lisbonne 1851'de Bay III'ün darbesinden sonra beş parasız işten çıkarılmıştı. Picard'ın içinde yer aldığı hükümet, imparatorluğun yıkılmasından sonra, babamla aynı durumda olan General Le Flô'nun daha önce sahip olduğu tüm hakları ve rütbesini kendisine iade ederek yirmi yıldır gaspedilen ücretlerinin geri ödenmesini de işleme koymuştu. Bakan Picard beni kabul etmiş, babamla Ledru-Rollin ve Lyon'lu ipek işçisi Jean-Louis Greppo gibi ortak arkadaşları olduğundan bahsetmiş ve talebimin gayet yasal olduğunu düşündüğünü söylemişti. Şimdi ise yapacağı iyilik için şunu bekliyordu benden: Babamın haklarını elde etmem karşılığında ihanet!

Bu rezalet kararlılığımı güçlendirmekten başka bir işe yaramadı. Versailles ordusu organizasyondan yoksundu ve Prens-Eugène kışlasında fark ettiğimiz gibi askerlerin çoğunluğu çatışma başladığında halkla ittifak kurmaya hazır-

dı. Yalnızca, eski imparatorluk muhafızlarından geriye kalanlar, Doğu'daki savaş meydanlarında yaşanan bozgunlardan sonra Paris'e geri çekilmişlerdi, bazı zorluklar çıkarabilirlerdi. Ulusal muhafızlar, savaş tecrübeleri, disiplinleri yeterli olmasa da ve beceriksiz komutanlar tarafından yönetiliyor olsalar da, ilk işaretle Versailles'ya yürümeye hazır üç yüz bin adamdan oluşuyorlardı. Zafer acıyla kazanılabilecekti belki ama bana eli kulağındaymış gibi geliyordu. Picard'ı Eski Rejimin sarayının altınları içinde kusturmak isterdim ama Merkez Komitesi tam bir atalet içerisindeydi. Versailles'ı alma emri gelmedi. Bu bir hata değil, bir suçtu.

Bu ziyaretçimin ayrılmasından hemen sonra, hâlâ muhafızların elinde bulunan VI. bölgeye belediye başkanı olarak atanan doktor Tony Moilin'e görevini teslim etmek üzere eşlik ettim. Moilin ateşli bir cumhuriyetçiydi: imparatoru zehirleme girişimiyle suçlanarak hapse konulmuştu. Kendisi her ne kadar hayvanların denek olarak kullanımı konusunda Karl Marx ile yazışmış, Friedrich Engels onun *Les Leçons de médecine physiologique* [Fizyolojik Tıp Dersleri] gibi yayınları için pek de hoş sözcükler kullanmamış olsa da, ben kendi payıma onu bir ütöhist olarak tanıyordum. 2000 yılının Paris'i ile ilgili fikirlerini anlattığı bir konferans için Folies-Saint Antoine'da ağırlamıştım onu. Eline geçen yeni iktidar olanaklarının yardımıyla belki, fikirlerini hayata geçirecek miydi? Onun öngörüsüne göre başkent'in tüm binaları, birbirleriyle iletişim içerisinde evler yaratmak için birinci katları seviyesinden delinerek birleştirilmeliydi, bir tür galeri şehir gibi. Demir kemerler üzerinde yükseltilmiş Metropolitan demir yolları yirmi hat üzerinden şehrin tüm

semtlerini dolaşacak ve hatlar boyunca her semt için organize edilmiş haber tiyatroları bir önceki günün önemli olaylarını sahneleyecekti... Hukukçuların saldırılarına maruz kalmış ve sahip olmadığım bir paraya gözünü dikmiş kara cüppeliler güruhundan az çekmemiş biri olarak benim, Moilin'in gelecek öngörüsünde en çok ilgimi çeken, hukuk sistemine yönelik ağır eleştirilerini ifade ettiği şu bölüm oldu: "Tüm sosyalist kurumların amacı yurttaşlar arasında adaletin tesisidir. Buna bağlı olarak 2000 yılı Fransa'sında mahkemelerde görülecek davalar çok azalmıştır. [...] İcra memurluğu, kâtiplik, dava vekilliği, avukatlık, işadamlığı, sekreterlik mesleklerine kesin olarak son verilmiş ve faaliyetlerinden kaynaklanan bir yığın dosya ve kırtasiye de ortadan kalkmıştır."

Saint-Sulpice meydanında, içeriden tek tük ateş edildiğini duyduğumuz o heyûla yapının önünde bekleyen Tony Moilin beni yeniden gördüğüne şaşırdığı kadar mutlu da oldu. Ne kadar kararlı olduğumuzu anlamaları için, topçu çavuş Moissonier'ye iki topu, ağızlarını belediye başkanlığı binasına çevirerek yerleştirmesini söyledim. Moissonnier topları taşıyan arabanın örtüsünü kaldırdığı zaman içlerinde cephane olmadığını fark etti! Aklından kimbilir başarısızlığa uğrayacak olan girişimimizi, işe yaramaz toplarımızı geçirmediği sırada ona, hazırlıklarına bir terslik yokmuş gibi devam etmesi emrini verdim, tıpkı Deburau'nun Funambules tiyatrosunda mükemmel bir şekilde üstesinden geldiği gibi. O da barut dolduruyormuş gibi yaptı. Bu kadarı bile, bina da mevzilenmiş olan elli adamın kan dökülmeden teslim olmaları için yeterli oldu.

Ertesi gün, Minimes kışlasındaki silahlara el koyma operasyonundan döndüğümde, ofisimde yerli üniformasıyla Cezayirli bir askerle karşılaştım: gök mavisi arabesk süslemeli bir ceket, pantolonu şalvar tipi her iki tarafına dikili sarı-beyaz fulya rengi bir kaytanla bağlanmış bir şalvar ve tam alnında çaprazlanmış bir sarık. Kendisini bana 1. Zouaves Piyade Alayından Muhammed bin Ali olarak tanıttı, yaralandığı için yatırıldığı Val-de-Grâce Hastanesinden bu sabah çıkmıştı. İki ay önce, aralığın sonunda, Stains savaşı sırasında bir Prusya kurşunu bedenine saplanmıştı. Gecenin bir yarısında öldü sanılıp bırakılmıştı, termometre eksi on beşin altındaydı, neredeyse donacaktı. Bundan önce, Woerth'te savaşmış, kuşatmadan kurtulmak için Meuse'ü yüzerek geçmiş, 4. Zouave Alayına katılmak için Saint-Denis'ye varmıştı. Orada Orléansville'deki garnizonda birlikte bulunduğumuz iyi bir yoldaş, Noël Canino ile tanışmıştı. Canino ona aramızdaki dostluğu uzun uzun anlatarak, ne kadar erdem varsa hepsini bana yakıştırmış ve Muhammed bin Ali'ye eğer olur da Paris'te başı belaya girerse benim onu bir kardeş gibi karşılayacağım sözünü vermişti. Ona, Cezayir'e dönebilmesi için yardımcı olmayı teklif etmeden önce, devrimci girişimimizden ve çabalarımızdan samimiyetle söz etmiş ve bunun hiç de kendisini ilgilendirmeyebileceğinin altını çizmiştim. Prusyalılarla, "uzun şapkalılar" diye adlandırdığı ve artık onlarla ittifak kuran Versailleslilerle mücadele etmek için geldiğini ve sonuç olarak her ikisiyle de savaşmaya hazır olduğu şeklinde sert bir cevap verdi bana. Öylesine etkilenmişim ki inatçılığından ve kararlılığından, hemen orada yaverim ve kısa bir süre sonra da en yakın yoldaşım oldu.

6. BÖLÜM

Komün'ün Turcoları

La Caricature gazetesinin 22 mart tarihli sayısında, çizimlerinden hoşlandığım desinatör Pilotell'in imzasını taşıyan bir makalede benden bahsediliyor olmasına şaşırmadım. Lafı eveleyip gevelemeden beni kıştır kıştır çiğnemesini tercih ederdim. Önümüzdeki pazar günü yapılması öngörülen Paris Komünü delege seçimlerinde dolap çevireceğimi iddia ediyordu yazısında. Saçmalık! Bu seçimlerin meşruiyeti tartışmasını gündeme getiren benim ve bunu yapmasaydım ordunun müdahalesini konuşuyor olacaktık. Merkez Komitesi yasama işini yürütüyordu, basın özgürlüğü ilkesini yasalaştırarak yürürlüğe sokmuş, siyasi suçlar için af çıkarmış, divan-ı harbin derhal lağvedilmesi kararı almış, zor durumdaki kiracıların evlerinden çıkarılmasını yasaklamış, seçmenlere çağrı yapmıştı; bunların hepsi de iyi bir başlangıcı gösteriyordu. Ama bu kararların uygulanmasını güvence altına alacak olan şey gözden kaçırılmıştı, devrimin otoritesinin tahkim edilmesi. Döşediğimiz iyi niyet taşlarının, erdemlerimizi sergilemenin, karşımızdakileri iktidarı ele geçirmemizin iyi bir şey olduğuna ikna etmek için yeterli ola-

bileceğini mi düşündüler? Toplanımızın menzili dışında kalan bir yerlerde, devrimi boğmak için hazırlıklar yapıldığını biliyordum. Montmartre'da can veren muhafız Turpin'in cenaze töreni sırasında Louise Michel'e rastladım. Kalabalığın hiç durmaksızın tekrarladığı çığlık şuydu: "Versailles'ya." Arkadaşı Théophile Ferré biraraya toplanmış kalabalığa konuşmak için cenaze arabasına çıkarken, o kulağıma doğru yükseldi parmaklarının ucunda.

— Hâlâ niye bekliyorlar kitlesel bir ayaklanma çağrısı için? Kaybedilen her saat bir yenilgi demek. Seçimlerden bahsediyorlar... Gevezelik bu... Yasallık, genel oy hakkı gibi devrimin kaybetmesine yol açacak ne kadar vesvese varsa hepsi kuyruğa giriyor, adet olduğu üzere! Hiçbir şey öğrenemediler mi daha?

Ona ne cevap verebilirdim ki? Kararsızlığımız nedeniyle, sadece otuz kişilik, yaşı geçkin bir manga asker tarafından korunan stratejik öneme sahip Mont-Valérien meydanını ele geçirmeye karar verememiştik. Adolphe Thiers bu beklenmedik lütuftan yararlanmakta tereddüt etmedi. Şimdi orası düzen partisinin ileri kalelerinden biriydi. Komün'ün konsey üyelerinin seçimi mutlak bir sükûnet içinde geçti ve halk bir hafta boyunca bildiriler, afişler, söylevler aracılığıyla çekişen karşıt listeler arasında seçimini yaptı. Dar gelirli halkın oturduğu mahallelerde olduğu kadar burjuva semtlerinde de sandıklara gitme oranı yüksek oldu, seçime başvurmanın iç savaş hayaletini bertaraf etmenin en kesin yolu olduğunu düşündüklerini söyleyen pek çok kişi vardı. Seçilenlerin Hôtel de Ville meydanında karşılanması sırasında oluşan o inanılmaz kalabalığın nedeni buydu. Hiçbir top-

lanma çağrısında bulunulmamıştı, hiçbir emir verilmemişti, yalnızca bir duvar ilanıyla ulusal muhafızların bir geçit töreninin olacağı bildirilmişti. Bununla birlikte, yüzbinlerce Parisli kızıl bayraklarını dalgalandırarak büyük binanın önüne akın etmişti, bayraklardan birinin arkasından, IV. Henry'nin taştan sureti açıkça seçiliyordu. Güneş de üzerine düşeni yapıyordu, Paris'te parlak bir bahar hüküm sürmekteydi. Kadınlar yeni seçilmiş vekillerin oturduğu tribüne kucak dolusu çiçekler bırakıyordu. Vekillerin konuşmaları neşeli uğultular, kortejdeki bandoların yüksek perdeden vuran çalgıları, maytap gürültüleri arasında kayboluyordu.

– Yurttaşlar, kendisine yönelen tüm saldırılara karşı ko-
yan bu kurumları bize emanet ettiniz. Sizler kaderinizin efendisisiniz artık. Güçlü desteğinizle, kurmuş olduğunuz bu meclis düşen iktidarın neden olduğu tüm felaketleri tamir edecektir.

Birbirlerini kutlayan Varlin ve Frankel'e, Vallés ile De-
lescluze'e ilişti gözüm... Yanıbaşımda kendiliğinden oluşu-
veren bir koro, gürültüye aldırış etmeden, Eugène Pot-
tier'nin nostaljik bir şarkısını yorumlamaya başladı:

Gidiyorum ayaklarım çıplak

Bir lokmam yok dişimin kovuğuna sığacak.

Donuyorum soğuklarda,

Yok bir yuvam başımı sokacak.

Ah! Bekliyorum onu. Onu bekliyorum.

Çok mu bekleyeceğim, daha ne kadar olacak?

Donuyorum soğuklarda,

Yok bir yuvam başımı sokacak.

Kafamın içinde rüzgâr

Ve kelimeler var...

Ah! Bekliyorum onu. Onu bekliyorum.

Çok mu bekleyeceğim, daha ne kadar olacak?

Akşam, mahallelerden gelen delegeler önlerindeki meşaleleri izleyerek sıra halinde geri dönerlerken, Nemours caddesinde parfümcülük yapan Polonyalı Jules Babick'e rastladım. X. Bölgeden delege seçilmişti. Ardında kötü kokular bıraktığı bir şöhreti vardı. Şeytani kaşları, karmakarışık sakalı, Romalı senatörler gibi abartılı jestleri olan ve kıyafetleri her zaman mensup olduğu mason locasının rozet ve amblemleriyle süslü bu adamın kendisini başkalarına takdim etme tarzı da onunla ilgili dedikoduların artarak yayılmasına yol açıyordu. Ruhlarla irtibata geçmekle, masaları döndürmekle övünür ve hipnotizma yeteneklerini hayata geçirirdi. Paris Adalet Cemiyeti'nin kurucusuydu, bana bir sırrını açıklar gibi şunu sordu:

— Adaletten sorumlu olmam teklif ediliyor. Sen ne düşünüyorsun?

— Bu, eski adamlara başvurmanın muhtemel faydalar sağlayabileceği bir alandır belki ve koku alabilmenin de yarrarsız olmadığı bir alan...

Lullier'nin yerine ulusal muhafızların başına Geçen General Brunel aracılığıyla albaylığa yükseltildiğimde, Komün henüz üç gündür varlığını sürdürüyordu. Emrim altına verilen birlikler için bir isim bulmam gerekiyordu. Batignolles'un Serserileri, Villette'in Zırhlı Gönüllüleri, Cumhuriyetin İntikamcıları gibi isimler çoktan kapılmıştı. İçinde Muhammed bin Ali ve pek çok başka Zouave'nin [Mağrip bölgelerindeki piyadeler] bulunduğu bu tabura Komün'ün

Turcoları adını verdim. Folies-Saint-Antoine'in mali çöküşü sırasında Élısa çok sınırlı sahne başarılarıyla tiyatromun batmasını hızlandıran o vasat piyesler için hazırlanmış tüm kostümleri icra memurlarının hışmından kurtarmayı başarmıştı. Magenta Bulvarı 6 numaradaki apartmanımızın dolaplarında istiflenmiş duruyorlardı. Gece boyunca, birbirleriyle alakasız on farklı kostümden yararlandı subay üniformam için, dikerken de içinde on kez boğulabileceğim kadar tükürük harcadı. Baba Dumas'nın tarihi bir dramından kurtarılmış büyük silahşor botları, kıpkırmızı, işlemeli Macar binici ceketi, bir Fas fantezisi için oryantal tarzda biçimlendirilmiş mahmuzlar... Yalnızca, çok uzun olmasına ve bu yüzden ucu yere sürmesine rağmen kınına sokulu bir kılıç, mevzuata uygun gibiydi. Süslü kostümümü ilk kez sabahın erken saatlerinde, Maillot meydanındaki tahkimatlarda giydim. Geceleyin patlama sesleri duyuldu. Bir top mermisi Neuilly köprüsünde hasara yol açana dek, bunun bir banliyöde Komün onuruna gerçekleştirilen bir havai fişek gösterisi olduğunu düşündük. Daha sonra mitralyözler devreye girdi, anlaşılan bunları kullananlar hatlarımızın çok yakınlarındaydılar. Habercilerden, Thiers'in Versailleslılarının General Vinoy'nun komutası altında Courbevoie kışlasını işgal ettiklerini, Seine üzerinde bulunan Puteaux kasabasında hakimiyeti ele geçirdiklerini ve bazı mevkilerimizi ateş altında tuttuklarını öğrenmekte gecikmedik.

Son üç aydır başkente tek bir top atışı yöneltilmemiş, siperlerden bir mermi bile ateşlenmemişti. O sabah evlerin çatılarını uçuran, sokaklara yağın top mermileri Essen'deki Krupp fabrikasında imal edilmiş çelik ağızlardan fırlatılmış

yordu. O topların ateşleyicileri, başlarına sivri uçlu miğferler takanlar değildi. Hayır, düzen partisi Komün'ü ilan eden halka karşı iç savaşı başlatıyordu. Yüzlerce kadın kamu yararını savunmak için Concorde meydanında toplanmıştı. Aristokrat olduğu söylenen genç bir Rus kadını, Élisabeth Dmitrieff, tarafından yönlendiriliyorlardı. Cezbedici aksanıyla kalabalık karşısında şöyle haykırıyordu Élisabeth: "Kadınlar için silah!" Başka anneler, ablalar, kızlar, başlarında Nathalie Lemel, Grenelle köprüsünde aynı şeyi istiyorlardı. Ulusal muhafızlar, kendi tüfeklerini kuşanmış gönüllüler sıkışık hiza Hôtel de Ville meydanına doğru ilerlerken, bana bir karşı hücumu desteklemek için toplarımızın bir kısmını Maillot kapısına doğru aktarma görevi verildi. 3 nisandı. Mevzilerden ayrılan destek birliğimiz herkesin gözü önünde açık açık ilerleyerek Neuilly köprüsünü kazasız belasız geçmişti. Pek çok asker, birbirlerine silahlarını bırakıp teslim olduklarını, kardeşliklerini koruyarak Cumhuriyeti yücelteceklerini söyleyerek aralarında şakalaşıyorlardı. Üstü açık bir arabanın içinde oturmakta olan Bergeret'nin komutası altındaydık. Bu basit durum, yaralı generalin, atının eğrinde oturamayacağını bilmeyen askerlerimizin çoğu arasında huzursuzluğa yol açıyordu. Bunlar önemsiz oldukları düşünülen şeylerdir ama savaşmaya giden birliklerin moralini etkiler. Bir saatten daha kısa bir süre sonra Nanterre'e varmış olacaktık. Bize özellikle yandan saldırma şansını kaçırmayacak olan Mont-Valerien toplarının menzilindeydik. Atılan ilk obüslerden biri, arabası alevlere yem olan generalin atlarını havaya uçurdu. Versailles'ın süvari birlikleri birliğimizin düzenini bozmak için saflarımızda yayılan kargaşadan yarar-

landı. Aramıza sızmış provokatörler “Canınızı kurtarın!” diye bağırarak kargaşayı alevlendiriyorlardı. Muhammed bin Ali elli Turco’nun başında bir süvari saldırısı başlatarak taburları yeniden birleştirme girişiminde bulundu ve düşman süvarilerinin yönünü değiştirmeyi başardı. Bu yalnızca kısa bir nefes alma imkânı verdi. Düşman topçusunun salkım ateşi ön saflarımızı biçiyordu. Bunu izleyen çözülme sırasında yaklaşık bin beş yüz adamımız düşmanın eline geçti. On gün önce generalliğe yükseltilmiş eski bir dökümhane işçisi olan Duval, eski rejim yanlısı bir idam mangasının kurşun yağmuruyla toprağa düştü, tıpkı kendi genelkurmay başkanı gibi herhangi bir biçimsel duruşmaya bile gerek duyulmaksızın kurşuna dizilmişti. Biraz daha ötede, Rueil yakınlarında, muhtemelen Chatou’da, Collège de France’ın genç profesörü Gustave Flourens kılıç darbeleriyle katledildi. Folies’de olduğum dönemde, onunla kitabı *Histoire de l’homme’a* [İnsanın Tarihi] dair bir polemige girmişliğim vardı. Örnek vermem gerekirse, Yahudilerin “çıkar ve fanatizmden başka hiçbir motivasyon” tanımadıklarını öne sürmüştü. “Tüm icatlarının kaynağı para sevgisidir,” diyordu. Ona, ancak ilk adımın bir grup insanı dışarıda bırakmak olacaksa, kurmayı istediği Evrensel Cumhuriyet’i nasıl düzenleyeceğini sormuştum. Bana ne cevap vereceğini bilememişti. Yine de bu onun için ağlamama engel olmadı.

Komün, gecikmeksizin Adolphe Thiers’i “taammüden cinayet işlemek ve pusuya düşürmek”le suçlayan bir kararnameyle yanıt verdi. Yakalayabileceğimiz suç ortakları da fiilen Paris halkının rehineleri olacaktı. Versailles’ın elinde tutuklu bulunan federe yoldaşlarımızın başlarına bir şey ge-

lecek olursa bunu canlarıyla ödeyeceklerdi. Mekanizma harekete geçmişti. Boğazlanan boğazlamaya başlıyordu. Hâlâ kurtarılmayı bekleyen birileri olabilir düşüncesiyle, adamlarımı hızla Maillot kapısına gönderdim. Ne pahasına olursa olsun, dağılmış alaylarımızın o halleriyle Paris'e girmelerini ve panik yaymalarını engellemek gerekiyordu. Bir saat sonra, birkaç taburu Asnières'de, Seine'in dar, yarma kıyıları üzerinde yeniden toplamayı başardım. Burası, bazıları üzerimizi sırlıslıkla bırakıp hızla nehre gömülerek kaybolan Mount-Valérien obüslerinden korunabileceğimiz bir yerdi. Tam Bois-Colombes'a ulaştığım sırada Bergeret'nin geri çekilme emriyle allak bullak oldum. Bu emri çiğnememe ramak kalmıştı ki, bir ulak bana gizli kalması koşuluyla, bir ajanın konuştuğu haberini ilettili. Versailles yanlısı Galliffet'nin komutasında Afrika avcılar ve paralı askerlerden oluşan bir gücün yeni bir pusu için oluşturup üzerimize geliyordu ve kalan süre içinde yeniden mevzilenmemiz imkânsızdı. İçim sızlayarak, Paris'e geri çekilme emrine uydum. On beş gün önce savaş tecrübesi ve kararlılığı olan yurttaşlardan gayri nizami birliklerin oluşturulmasını önermiştim. Para babalarını enselemek için asker kaçaklarını istiyordum! Ulusal muhafızların en iyi unsurlarıyla eski rejim yanlılarını Versailles'daki inlerinden söküp atacaktık. Bunun yerine, elimizde kullanmaya hazır olduğumuz silahlarla kalakaldık olduğumuz yerde. Eyleme geçme zamanı gelip çatığında ise, birliklere haddinden fazla asker kaydettiğimizi farkettilik, yeterince eğitim almamışlardı ve onları felakete sürükleyen yol dışında istikametleri doğru düzgün belirlenmemişti. Versailles tarafı kendisini güçlendirmişti.

Ve çoktandır Şansölye Bismarck'ın, sadık Fransız benzeri Thiers'e sunmak maksadıyla Doğu savaşları esnasında esir düşmüş yüz binden fazla askeri serbest bırakmaya hazırlandığı fısıldanıyordu. Bu esnada, Komün'ün aldığı kararların uygulanması, acilen çözülmesi gereken binlerce sorun nedeniyle engelleniyordu. Sivil delegeler ve eski Paris bölgesi emniyet müdürlüğü yetkilileri “yabancı kökenli tütün ve sigaraların” yasadışı satışıyla ilgili çok acil problemi dile getiriyorlardı. Yayınlanan bir kararname “tütün idaresinin kontrolüne tabi olmayan bu sigaraların kamu sağlığı için tehlike arz ettiğini” belirtiyordu. Dolayısıyla, satışları yasaktı ve bu kararnameye uyulması ile ilgili sorumluluk bizlere, ulusal muhafızlara, verildi! Nedir bu, bir şaka mı? Bizi öldüren obüslerin kökenlerine de aldırış ediyorlar mıydı o kadar?

7. BÖLÜM

Kayıp Çocuklar

Sonuçları kamuoyuna beceriksizce zafer gibi yansıtılmaya çalışılan nisan başındaki bir dizi yenilginin hemen ardından Savaş Delegasyonu beni 10. Tümen Komutanlığına atadı. Karargâhımı bütün ömrümü geçirdiğim bölgede bulunan Château-d'Eau kışlasında kurdum. Görevleri, Issy kalesi ve civarı Montrouge ve Moulinaux'yu korumakta olan bitkin ve dağılmış alayları yeniden canlandırmak olan düzensiz birliklerin oluşturulması on iki günümü aldı. İnsanların askeri bir düzen içerisinde birlikte hareket etmelerini sağlayabilmek için bazı sembolleri kullanmaya ihtiyaç duyulur. Bunlardan biri de üniformadır, ama burada tek tip olması gerekir ama burada, gözlerimin önünde envai çeşit kıyafet vardı. Bir oyunu canlandırmak için aynı sahneye çıkan yüz farklı oyunun oyuncularını gibiydiler. Gerekli donanımları temin etmek için bakanlığa gittim. Bir muhasebeci doldurmam, damgalamam için bana bir tomar belge verdi, dosyanın tam olması koşuluyla sınırlı sayıda ceket, aynı kesimde, aynı bedende pantolon teslim edileceği sözünü vererek, ama ay sonuna! Bu, teslimatın ordumu savaşa göndermek için bana verilen tarihin sonrasına denk geleceği anla-

maına geliyordu! Öfkem burnumda bir koşu eve gidip Éli-sa'ya anlattım olup biteni.

– Neden gidip Lunel'in depolarına bir göz atmıyorsun ki? Her zaman güvendiğimiz bir tedarikçiydi. Komün hakkında ne düşündüklerini bilmiyorum ama III. Napol-yon'dan çok da hoşlanmazlardı.

Önerilerinin ne kadar isabetli olduğunu bir kez daha göstermişti bana. İmzaladığım bir alındı belgesi karşılığında, tümenimi bir arada tutmak için ihtiyaç duyduğum malze-meler iki gün içinde teslim edildi. Terziler işe koyuldular. Komün'ün levazım subayları olan May kardeşler bu girişi-mim nedeniyle saygılarını ifade ettiler, kendilerine teşekkür ettim. Ama haklılık ve uygunluğunu koşulların da doğrula-dığı bu çalışma tarzım bana bazı düşmanlıklar da kazandır-dı.

Göstermiş olduğum çabalar, 13 Nisanda piyade taburla-rının Saint-Germain Bulvarı üzerinde savaş delegesi yurttaş Cluseret'ye takdim edildiği resmi geçit sırasında ödüllendi-rildi. Köleliğin kaldırılması için gerçekleştirilen İç Savaş es-nasında Amerikalı kardeşlerimizle birlikte savaşan bu şahsın büyük bir prestiji vardı. Birliğim, gururlu ve kararlı adımlarla geçti. Geçit töreninden sonra en zor mevzilerin bize ayrılmış olduğu Issy Kalesine gitmemiz gerekiyordu, en ön-deki siperleri ve mevzileri tutacaktık. Kenar mahallelerdeki bahçelerin arasından geçtik. Biz cepheye doğru ilerlerken Paris'i çevreleyen mahalleler olağanüstü bir sükûnet için-deydi. Baharın ilk gülleri duvarları benek benek süslüyordu, bir sokağın köşesini dönerken etrafımızı menekşe kokuları sarıyordu, onlarca serçe dalların üzerinde ağız dalaşına gir-mişlerdi, hamarat başmankaralar yuvalarını sağlamlaştırmak-

la uğraşıyorlardı. Önümüzden bir hayat akıp gidiyordu sanki.

Sürpriz bu ya, arkadaşlık kurmuş olduğu Muhammed bin Ali ile tartışmakta olan Louise Michel'e rastladım. Uluşal muhafızların üniformasını taşıyordu, 61. Bölüğün işaretleri vardı üzerinde ve düşmana ateş açmakta tereddüt etmeyecek gibi görünüyordu. Ona doğru yaklaştım.

– Burada ne yapıyorsun?

– Paris'in savunulması için bir Kadınlar Birliği oluşturuldu.

– Onların temsilcisi misin?

– Hayır, onların bir mensubu değilim, bana göre yeterince anarşist değiller, ama kurucularıyla aram iyi. Dik kafalılar! “Düşmanın Paris kapılarını geçmek için gelmesi durumunda, ortak haklarımız için savaşmaya, zafer kazanmaya veya ölmeye” kesin kararlılar. Yararlı olabilirler...

Bu öneriyi kabul ettim. Öğleden sonra Birlik mensubu yirmi yoldaş rüzgârda dalgalanan kırmızı bir bayrağın arkasında bize takdim edildiler. Victorine Rouchy veya Marie Schmid gibi kantinciler, Malvina Poulain, Mariani Fernandez veya Béatrix Excoffons gibi sağlık personelleri vardı aralarında. Kendilerini yardımcı birlikler olarak değerlendirmiyorlardı: hepsi savaşçı payesi almak istiyordu. Dahası, düşman kurşunları ayırım gözetmiyordu. Hautes-Bruyères siperlerini denetlerken Paintendre komutasındaki Kayıp Çocuklar grubundan iki erkek çocuğa sessiz olmalarını söylemiştim. Biraz fazla gürültülü bir şekilde oyun oynuyorlardı. En büyükleri daha on beş yaşında bile değildi ama hayat her yıl onlara yaşlarının iki katı sorumluluk yüklemişti. Yüzü çillerle kaplı sırık gibi bir çocuk olan Antoine ilk kuşatma

sırasında (Prusyalıların kuşatması) büyümüşü, bunlar kasaplar çarşısına günlük köpek, kedi, sıçan paylarını teslim etmek maksadıyla sokaklarda ve kanalizasyonlarda dolanıp avlanan bir yetimler ordusuydu. Bugün, açıkçası yalnızca daha büyük beden avlar peşindeydi.

28 Nisan akşamında bombardıman beklenmedik ölçüde şiddetli başladı. Topçu birliklerinin takviye edildiği açıktı ve tüm hatlarımızı vurabiliyorlardı. Barikatlar sarsılıyor, Lanterne de Diogéne bataryası tarafından fırlatılan toplar mezarlıktaki mezarların içini boşaltıyor, cesetleri, kemikleri yaklaşık yüz metre ileriye kadar dağıtıyordu. Topçu mürettebatımızdan bir asker on iki yaşındaki oğluyla birlikte çatışmanın başlangıcında imha edildi. Elimize ulaşan Versailles gazeteleri bir haftadan beri ülkedeki silah üreticilerinin tüm üretimlerini ayırdıkları yaygarasını koparıyordu. *Le cri du peuple*, *L'Estaf-ette* bu nitelikleri, meçhul gazetelerin redaktörlerine, yayınlarını basit propaganda araçları düzeyine indirgeyerek yanıt verdiler. Versailles toplarının mürekkep ve kâğıttan oluşmadığı bugün apaçık ortadaydı.

Bu koşullar altında Paris'e gitmem, kendimi lejyonumla birlikte X. Bölgenin belediye başkanına takdim etmem istendi. Issy Kalesi gibi bu kadar önemli bir destek noktasını boşaltmaya gerekçe teşkil edebilecek derecede acil ne olmuş olabilirdi? Bir düşman sızması, boşa çıkarılacak bir komplo mu? Hayır. Bir geçit töreni, Versaille bombardımanları altında şehit düşmüş dostlara bir saygı gösterisi! Yanlış anlaşılmasın, bu noktada ölümlere, şehitlere onur nişanlarını yargılayacak kadar katı bir kalbim yok. Ama bu gerekçeyle bir orduyu zayıflatmak yeni cenaze törenleri düzenlenmesine yol açmaktan başka bir işe yaramaz! 10. Lejyon tam kadro

P  re-Lachaise'e kadar onlara   şlik etti. Kıpırdayan toprağın üstünde Komün'  n delegeleri gazilerin gözlerini ya  sartan konuşmalar yaptılar. H  tel de Ville marafından gelen merak uyandırıcı bir korteje rastladığımda de la Roquette caddesi üzerinden Bastille'e doğru gidiyordum, kortejin önünde kı- zıl bir bayrak ve üzerinde kı- zıl harflerle   nları ilan eden be- yaz bir pankart vardı: "Birbirimizi sevelim." Kaldırımın üzerinde bekliyordum, on bin farmasonun, rütbelerini ta- kıp giyinmiş saygıdeğ  r beyin, Kasoches    valyesinin, Sa- int-Ouen sağlık ekibi mensubunun, G  l Haçlının, Cadet Caddesi'nin Grand-Orient localarının, Libre Examen'in, İskoç Merkez   Büyük Locası'nın geçişini izledim... Uzak- lardan bir top atışı sesi geldi ve on bin sineden çıkan haykı- rış onun yankısını bastırdı: "Yaşasın Komün!" Kardeşlerim Maillot Kapı'sının surlarına bayraklarından birini dikmek için   toile Meydanına doğru yürüyüş yaparken mevzileri- miz Versailles tarafından alt edilmiş olmasın? Issy Kalesini müdafaa edenler korkmuş bir halde yerlerini terk etmişler- di, Allahtan ki düşman bunu fark etmedi. Burası yarbaylığa getirilip Paris Franc-Silah   rlerinin, Montrouge Gönüllüleri ve Keşif Erlerinin, İntikamcılarının ve Komün'  n Turcoları- nın, ayrıca federe Avcıların sorumluluğunun bana verildiğı ertesı gün yeniden ele geçirildi. Bu pozisyondaki ilk i  im bir askerin pek de isteyeceğı bir şey değildi. Ateş sağanağı altın- da birliklerimizin bir kısmı yerlerini terk etmişti. Malakoff Kapısına doğru duvarların dibine geri çekilmiş, hendeklerde uzanmış, tabyalarda gizlenmi  lerdi. Elimdeki elli süvariyle boşlukları kapatmaları için onları Issy parkı yolunu almaya zorladım. Aynı durum aynı yerde ertesı gün de devam etti.

Vanves Kalesine vardım, burada Komün'ün yeni savaş delegesi Rossel beş yüz kaçağı kurşuna dizmek için mangalar kurulması emri verdiği anda tehditlere de maruz kalmış oldum. Köşesinde duran General La Cécilia adamı bu fikrinden vaz geçirmeye çalıştı. Beni şahit olarak gösterdi.

– Lisbonne, aklın sesini dinlemesini sağla!

Bu savaşçıların korkaklığının bir cezayı gerektirdiğini ama beş yüz adamın kurşuna dizilmesinin kendi saflarımızda, Paris halkı arasında huzursuzluğa yol açmaktan başka bir şeye yaramayacağı ve bunun Versailles'ya bizi bölmek için bir propaganda aracı sunacağı şeklinde cevap verdim. Rossel en sonunda bunu kabul etti. Doğrudan yerlerini terk edenlere yönelik konuştu.

– Niyetim işlemiş olduğunuz ihanet suçunun bedelini size canınızla ödetmektir. Generalinizin, subaylarınızın ricası üzerine sizi bağışlıyorum. Size zarar verilmeyecek bir şekilde cezalandırılacaksınız.

“Zarar vermeden cezalandırma” işi Muhammed bin Ali'ye düştü. Rossel'in uyguladığı yöntem rütbelerin, kasaketlerdeki süslemelerin sökülmesini, üniformaların yırtılmasını, ceketlerin sağ kollarının ortadan kaldırılmasını içeriyordu. Daha sonra bu bitik askerler süvarilerim eşliğinde Paris'e doğru yola çıktı. İlk saftakiler üzerinde beyaz renkte şu sinir bozucu şeylerin yazılı olduğu bir pankart taşıyordu: “Issy Kalesini terk eden korkaklar.” Buna rağmen sınırlı sayıda adamı kalan garnizon direnmeye devam etti. Eski rejim yanlılarının kurmay başkanlığı kabul edilemez bir şekilde “Uyarı” başlığı taşıyan bir mesajı özel bir görevli aracılığıyla bize gönderdi.

“Bizler, siperlerdeki emir subayları, şu anda Issy Kalesi’nde toplanmış olan asilerin komutanına ve kalede kısıtılmış durumdaki tüm diğler personele çağrıda bulunuyoruz. Bu uyarıya cevap verilmesi için çeyrek saat süre verilmiştir. [...] Yukarıda belirtilen süre içerisinde cevap verilmezse tüm garnizon silah zoruyla ele geçirilecektir.”

Savaş delegesinin afişler yoluyla buna verdiği yanıtı diyebilecek bir şeyim yoktu. şu yargıya varılıyordu:

Değerli arkadaşım,

Eğer bir daha dün yolladığınız el yazısı mektupta olduğu gibi küstahça bir uyarının bize gönderilmesine izin verirseniz, temsilcinizi savaş kuralları gereğince kurşuna dizdireceğim.

Sadık arkadaşınız,

ROSSEL.

Elimizde kalan şeyler bunlardı, cesaret ve şevk. Geride taş, moloz yığınlarından, dumanı tüten kirişlerden başka hemen hemen hiçbir şey kalmamış olan Kuşlar Manastırının savunulması için gönderildim. Alçı ve sıva tozlarının içinde göz gözü görmüyordu, adım atmak imkansızdı. Beş yüz metreden daha yakınıma mevzilenmiş düşman bataryalarının, mitralyözlerinin ateşi altındaydık, tek korumamız obüslerin parçalayarak gittikçe küçülttüğü bir duvardı. Ateşin öylesine yoğunu ki, yaralılarımızla ilgilenemiyorduk. Ölülerimiz sayesinde hayatta kalabiliyorduk: vurulanların cesetleri önümüzde yığın halinde yükseliyor, kapı ve pencere boşluklarını dolduruyor, cılız barikatlar oluşturunlardı. Elimize ulaşan tek ikmal, Kayıp Çocuklar birliğinden bir çocuğun getirdiğı bir kasa cephaneydi. 12 Mayıs öğleden

sonrasının ilk saatlerinde geriye çekilmek zorunda kaldığımızda hayatta kalan yirmi bir kişiyi saydım, oysaki çatışma başlangıcında yaklaşık yüz altmış kişiydik. Geride bıraktığımız yaralılar, artık bir harabeye dönmüş bu Manastır'ı ele geçirenler tarafından öldürüldüler. Issy köyü, Petits-Ménages hastanesi, lise ve daha sonra Vanves Kalesi, mevzilerimiz birbiri ardına düşüyordu. Çok geçmeden Malakoff ve Grand-Montrouge da kuşatıldı. Mümkün olduğunca çabuk Paris'teki mevzilerin ardına sığınmamız gerekiyordu. Vanves Kapısı'ndan Auteuil Kapısı'na kadar bir bölgenin komutasını temin etmekle görevlendirildim. Düşmanı uzakta tutmak için yeterli sayıda adamım vardı. Tek ihtiyacım olan şey toplar ve onlara sürülecek mühimmattı! Bu sırada casuslar da cirit atmaya devam ediyorlardı aramızda. Elinde topların sorumluluğunun kendisine teslim edilmesini emreden bir mektupla, bir yurttaş karşıma dikiliverdi. Belgesinin üzerindeki isim dikkatimi çekti: Roger de Beauvoir. Bu, beş ya da altı önce hayatını kaybetmiş romantik bir yazarın takma adıydı, karısı efsane oyuncu Léocadie Doze Théâtre-Français'de *L'École des femmes*'ın [Kadınlar Mektebi] Agnès'ini oynamıştı! Oynarken alkışlamıştım onu. Aramıza sızan kişi fena yakalanmıştı. Onu siperlere atınca rolünü oynamayı, repliklerini çıkartmayı beceremedi. Onu tutuklatım.

8. BÖLÜM

İki Lafon, Bir Çift

21 Mayıs akşamı Versailles'ın ilk birlikleri Saint-Cloud kapısından Paris'e girdiler ve Auteuil Kapısı'nın kontrolünü ele geçirdiler. Saat dokuzda tam da Jules Vallés Kuşlar Manastırı'nın kahraman savunucularına Komün delegelerinin desteğini getirmek için siperlere kadar geldiği sırada, Trocadéro da onların eline geçti. Alabildiğine yoksul akşam yemeğimize katıldı ve Hôtel de Ville'e gidemeyecek kadar bitkin olduğundan karargâhımın bir köşesinde yığılı duran asker kıyafetleri üzerine kurduğumuz bir yatakta uyumayı kabul etti. Hemen yanıbaşında, kafasındaki derin bir sıyrık nedeniyle kanlı sargıları içinde Muhammed bin Ali bir paltoya sarınarak yakasını yüzüne çekmiş, uzanıyordu. Uykuya dalmadan önce Vallés bize biraz da eğlenerek Komün'ün sonu gelmeyecekmiş gibi görünen oturumlarında hüküm süren genel havayı anlattı. Kiralar, ücretler, asgari geçim, para birimi, fırın sektöründe çalışan işçilerin gece çalıştırılmalarının yasaklanması, müzelerin ücretsiz hale getirilmesi ile ilgili hızlı kararlar çıkıyor ama aniden, geciktirilmesi halinde meclis içerisinde bölünmeye yol açması kaçınılmaz görünen bir öneri ortaya atılıyordu. Böyle bir öneri en son

Tanrı'nın olmadığına dair bir kararnamenin yayınlanmasını talep eden ressam Gustave Courbet'den geldi! Ne az ne fazla tam olarak bunu söylüyordu... Uykuya dalmak için duvara doğru dönmeden önce Vallés sözlerini şöyle bitirdi:

– Tanrı'nın beni alakadar etmediğini söyleyerek karşı yönde oy kullandım. Sadece İsa Mesih'e tahammül edemiyorum dedim, her yerde zırt pırt önümüze çıkan bütün diğer abartılı ikonlar gibi.

Ertesi sabah at kışnemeleri, dingil gıcırıtları, hareket halindeki bir birliğin gürültüsüyle uyandım. Siperlere çıkıp bir mazgal deliğinden bakınca karşımıza yerleştirdikleri ön mevzilerini tahkim eden Versailles askerlerini gördüm. Kırmızı pantolonlular gizlenme ihtiyacı duymuyorlardı bile. Savunma hattımızın zayıflığının farkına varmış gibi görünüyorlardı; nerdeyse hiç eğilmiyorlardı kendilerini sakınmak için. Bir anda siperden doğrularak onlara “Yaşasın Komün!” diye bağurdım ve kurşunlar bir eşek arısı bulutu gibi kulaklarımda vızıldamaya başladı. Vallés ayrılıyordu. Ondan sessizce etrafımı çevreleyen silahşorlara bir konuşma yapmasını istedim, bizi bekleyen kaderi anlamış gibi güçlkle yutkundu.

– Kimsenin bundan kuşkusu yok. İyi bir gün geçirmeye çalışacağız. Düşman, işler kızıştığında, korkaklarla karşı karşıya olmadığını görecekt.

Uzaklaşmasını seyrettim, sonra Lecourbe Caddesi girişindeki barikatın yükseltilmesi çalışmasına göz kulak oldum. O sırada bir ulak geldi ve Champ-de-Mars'ın düştüğünü, Askeri Okul'un da düşmek üzere olduğunu haber verdi bana...Toplarımızı düşman mevzilerini görebilecekleri en uygun açığa yerleştirebilmek için Mohamed bin Ali ve

teğmenlerimizden birini Vaugirard'a kadar uzanan tahkim duvarımız boyunca keşfe yolladım. Gitmelerinin üzerinden on dakika geçmemişti ki, duvarlarda bir yaylın ateşi yankılandı. Onları artık hiç göremeyecektik.

Bu dram benim için bir geri çekilme işareti oldu. l'Hôtel de Ville istikametine doğru geri çekildik, arkamızda ise, tuttuğumuz mevzileri bırakmamak için desteklerini istediğimiz yurttaşları bırakıyorduk. Çekilme güzergahımız boyunca bir dizi engel çıktı önümüze: demiryolu garı önünde, Meryem Ana Koleji karşısındaki Vaugirard Caddesi'nde, Sévres Caddesi'nde, Croix-Rouge'da, Seine rıhtımı boyunca karşılaştığımız engeller. Nihayet Châtelet Meydanı'na vardığımızda gece oluyordu... Gece vakti V. Bölge'nin belediye başkanı veteriner Régère tarafından düzenlenen bir savaş konseyine davet edildim. Rennes Caddesi'nde Maine Yolu'nu takip ederek Montparnasse Garı yönüne doğru bir hücum gerçekleştirme düşüncesini dile getiren tek kişi ben oldum. Gözlerini fal taşı gibi açarak baktılar bana. İtiraf etmiyorlardı belki ama yenilgiyi kabullenmişlerdi ve akıllarına gelen tek şey savunma tedbirleriydi.

Ertesi gün şafak vakti Versailleliler Saint-Sulpice semtinin hâkimi olmuşlardı. Gündüz Henry Bauër ile Vavin Caddesi'ndeki komutanlık ofisinde karşılaştım. Topçuları zorunlu olarak Luxembourg'a doğru geçirmesi gerekiyordu ama Assas Caddesi düşman ateşi altındaydı. Mevcut tek çözüm les Soeurs Blanches'ın [Beyaz Kız Kardeşlerin] bulunduğu Notre-Dame-de-Sion Katedrali'nin içinden geçmekti. Ama rahibeler bunu reddettiler, avludaki mekânlarında yaralıları için bir sağlık merkezi bulunduğunu bahane ediyor-

lardı. Billaret adlı bir doktorun kesin muhalefetine rağmen başhekimini argümanıma ikna etmek için yeterince etkileyebildim. Bauër bana sıcak bir şekilde teşekkür etti. Bu, tam da kendisi gibi evlilik dışı bir ilişkiden doğan ve Thiers'e övgüler düzen üvey kardeşi oğul Dumas'nın tersine, ergenlik döneminde Alexandre Dumas'nın oğlu olduğunu öğrendiği zaman ona verdiği yanıt gibi kısa ve netti. Bauër'in Bay III'ün saltanatı döneminde isyancılık, güvenlik güçlerine hakaret, halkı itaatsizliğe teşvik ve bir hâkime saldırı gerekçeleriyle Lyon Garı'nın karşısındaki Mazas Hapishanesine girip çıkmışlığı vardı. Parisliler onu Prusyalıların kuşatması esnasında, Blanqui'nin *La Patrie en danger* (Tehlike Altındaki Vatan) ve bilhassa Vallés'nin *Le Cri du peuple*'inde (Halkın Çığlığı) yazdığı makaleleri sayesinde tanımışlardı.

Şimdi çarpışmalar Delambre Caddesi'ndeki at pazarında, savunma hattındaki bir düşman piyadesini yakaladığımız Montparnasse mezarlığının içinde devam ediyordu. Gün batarken Panthéon Meydanı'nda önüme getirilen bu asker kendisini 39. Piyade Alayı'ndan Başçavuş Lafon olarak tanıttı. Onu tutuklayan bölge taburundaki askerlerden birine döndüm:

– Yanlış hatırlamıyorsam senin adın da Lafon değil mi?

Gözlerini yere eğdi ve bir çırpıda cevap verdi:

– Evet, o benim kardeşim.

Ayağa kalktım, iki kardeşe mevcut şartlardan dolayı Paris'te çakılı kalmış üç Polonyalı öğrenciyle akşam yemeği yemeyi planladığım Grands Hommes Oteline kadar beni takip etmeleri emrini verdim. İki Lafon önceden ayırttığım

masada yerlerini aldılar. Onlar için bol malzemeli çorba, ekmek, birer kadeh Loire şarabı siparişi verdim. Tabaklarını temizlemeleri için onlara zaman verdim ve Versailles yanlısı olana döndüm:

– Arkadaşlarının esir düşmüş federe askerler için nasıl bir son düşündüklerini söyleyebilir misin?

Doğru söyleme cesareti göstererek beni şaşırttı.

– Evet, onları kurşuna diziyorlar.

Vaugirard'a gittiği günün arifesinde bir sokağın köşesinde bulduğumuz Muhammed bin Ali'nin yaralı bedeninin kanlı görüntüsü hâlâ gözlerimin önündeydi. Esirimizin kardeşi gözlerini bana dikmiş, yalvarırcasına bakıyordu. Savaşın acımasız tesadüfı onları Habil ile Kabil gibi karşı karşıya getirmişti. Kutsal Kitap'ta yazılanları umursamıyordum. Lokantacıya doğru döndüm.

– Ona giydirebileceğimiz sivil bir kıyafetin var mı?

Giydikleriyle tam bir burjuvaya dönmüştü. Ona bir geçiş izni belgesi ve birkaç kuruş para verdim. Elimi sıkı, bana bu jestimi asla unutmayacağı sözünü verdi. Bunu bir iyi niyet temennisi olarak kabul ettim.

Daha sonra, bir barikatın diğerine durmadan koşturdum, Enfer Caddesi'ne, Maine Yolu'na, ama Vavin Caddesine bir daha ayak basmadım... Bindiğim iki at vurularak öldürüldü ve teftişlerime devam edebilmek için bir kömür taşıyıcısının devasa Percheron atına el koymaktan başka çarem kalmadı. Fransız boksunun mucidi Joseph Charlemont'nun yardımıyla Luxembourg baruthanesini havaya uçurmayı başardım ama bu sadece düşmanlarımızı biraz korkutmaya yaramıştı. Tüm bölgede sayımız iki binden da-

ha azdı ve bizden on kat üstün kuvvetlere karşı direniyorduk. Aldığımız bilgiler tüm Paris'te de durumun aynı olduğu yönündeydi. Adamlarımız birer birer düşüyordu. Yanıbaşlarında ölen yoldaşlarının kanlarıyla her yanları kızıla bulanan henüz ölmemiş savaşçılar, artık onlara miras kalan fişeklikleri kuşanıyorlardı. Bu fişeklikler onların en kıymetli hazineleriydi. Savaşın sürdüğü alanda düşmanın baskısına karşı koyabildiğimiz tek nokta Panthéon idi. Oraya büyük çapta cephanenin yerleştirildiğini ve rezervlerin her an infilak ettirilebileceğini herkes biliyordu. Bunu hiç düşünmemiştim ve hiç aklımdan geçmemişti. Semtin sakinleri mahliye edilmeden böylesine saçma bir harekette bulunma riskini alacağımı nasıl düşünebilirlerdi?

Vavin Caddesi'nde alevler yükselmeye başladığında bir süredir Maubert Meydanı civarına çekilmiştim. Bu yangından dolayı ben sorumlu tutuldum, bu yangından dolayı üçüncü kez ölüm cezasına çarptırılıp kundakçı muamelesi gördüm. Bilinen sadece, Vavin Caddesi'ndeki korkunç olaya bir Komün subayı tarafından getirilen Vallés'in imzalı bir emrinin yol açtığıdır. Bu emir, Versailles piyadelerinin bize çok ciddi kayıplar verdirdikleri ara duvarları delinmiş iki evin imha edilmesiyle ilgiliydi. Vallés yazılı emri verirken: "Alın, gerekirse yanındaki barakayı da ateşe verin! Kararı size bırakıyorum..." diye de eklemişti. Bu kararın gerekçesini tartışmayacağım, yalnızca bu mesajın muhatabının ve bu emrin yerine getirilmesinden sorumlu kişinin ben olmadığımı söylüyorum. Rostopçin Moskova'yı ateşe verdiğinde ona karşı öfkeden kudurmuştu herkes. Fakat işte bu sayede ülkesinin bağımsızlığını koruyabildi. Bugün ise, kutluyorlar artık bu olayı.

Rostopçin'in müridi değilim elbette, sizden istediğim şey sadece kendi yaptığım eylemler üzerinden yargılanmaktır.

Düzenli bir şekilde geri çekilmeye devam ettim. Saat akşam altıda XI. Bölge'nin belediye binasının önündeydim. Burada, fikirlerine sadakatının bedelini Cayenne'e sürgün edilerek Diable Adası'ndaki cezevinin hücrelerinde ödeyen ateşli cumhuriyetçi gazeteci Delescluze'a tanıttım kendimi. Hiçbir şey, hiçbir zaman zayıflatamamıştı onu, kendisini perişan etmekte olan hastalık bile. Yenilginin yakın olduğunun farkındaydı. Bize şunları anlatıyor gibiydi: "Hadi gidin ve barikatların arkasındaki cesetlerin sayısını artırın. Sayımız arttıkça zafer kazanan ordu onları görerek kazandığı zaferden daha fazla dehşete düşecektir. Günü geldiğinde, geride bıraktığımız yetimler bu halkın böyle kırılmış olmasının hesabını soracaklar onlardan." Ama dudaklarından dökülen tek söz "Ölmesini de bileceğiz," oldu.

O gece zifiri karanlık yoktu. Paris Seine'in her iki yanından alevler içindeydi, yankuları yangınların boyutlarını büyütüyormuş gibi gösteren bir ateş akıntısı vardı. Les Tuileries, Sayıştay, Devlet Şurası, Finans Bakanlığı, Kraliyet Sarayı, Adalet Sarayı, biraz sonra ise Hôtel de Ville, Komün'ün kuşatılması. Yalnızca etrafları kara duman kütleleriyle sarılmış Louvre ve Notre-Dame kurtarılmış gibiydiler. Dinlenecek zaman bulmam imkânsızdı. Keskin barut ve yanmış kereste kokuları arasında tüm girişlerinin toplanla dolu bir savunma hattı ardında kapatıldığı Château-d'Eau'daki birliklere katıldım. Yakın mesafeden atışlar bizi Prince-Eugène kışlasının zapt edilemez duvarlarından hedef alıyordu. Bir tiyatroya, le Ba-Ta-Clan'a gidecek zamanı buldum, burada şu an tuhaf bir repertuar sahnedeydi çünkü

oyun içinde ölmüş olan oyuncular rolleri bitince ayağa kalkıp seyirciyi selamlayamıyorlardı. Meydana dönerken Percheron atım yığıldı kaldı, sol gözüne kurşun isabet etmişti. Yığılırken beni ezmesini engelleyecek şekilde zamanında attan atladım. Bu defa düştüğüm yer beni zora sokuyordu. Bize doğru çevirirler diye Telgraf Ofisi'ndeki obüs yığınının düşmanın kullanımına bırakamıyordum. Top atışları ikiye katlanınca Pauvre Jacques Mağazaları levhasının altında park etmiş bir arabaya cephane getiren bir düzensiz birlik zinciri organize ettim. Bir mermiyi sıradaki askere uzatmak üzereydim ki sol bacağımda korkunç bir acı yayılmaya başladı. Kaldırıma çarptığı takdirde tüm malzeme yığınının alevlendirip bizi havaya uçuracak olan patlayıcı maddenin elimden düşmemesi için yeterince aklım başımdaydı ve daha da önemlisi buna yetecek gücüm vardı. Kollarımda yavaşça kayan ağırlıktan kurtuldum daha sonra Rampon Caddesi'ne doğru sürünerek güvenli bir yer bulmaya çalıştım. Saf dışı kaldığım haberi meydandaki tüm barikatlara hızla yayıldı ve iki genç milis üzerlerinde şunların yazılı olduğu bir arabayı taşıyarak yerlerini terk ettiler: "Biron, toptan ve perakende şaraplar, 3, Jeu de Boules Pasajı."²⁰ Mermiler bir perde oluşturuyor, kaldırım taşları topların etkisiyle demetler halinde dağılıyorlardı. Beni fiçilerin arasında çatırtıların altında uzattılar. Onlardan beni ilk önce Château-d'Eau meydanındaki destek noktamızın maruz kalmak üzere olduğu çok yakın tehlike hakkında Delescluze'a rapor vermek maksadıyla XI. Bölge'nin belediye başkanlığına gö-

²⁰ Jeu de Boules çimde oynanan İtalyan bowlingidir. Top mermilerini andıran topların kullanıldığı oyunun adının verildiği pasaj ironik bir şekilde çatışma anında kullanılmıştır (ç.n.).

türmelerini istedim. Delege orada değildi, varışımızdan birkaç dakika önce ayrılmıştı. Kurtarıcılarım sonra beni Basfroi Caddesi'nde Kadınlar Birliği'nin hastaneye çevirmiş olduğu bir eve götürdüler. Orada bana ilk müdahalede bulundular ama korkunç derecede acı çekmeme yol açan yara-ya müdahale etmek için gerekli malzemeler yoktu. Ancak sonraki sabah 94. Tabur'dan bir İngiliz, Komün'ün İntikamcılarının doktoru William Johnson yarayı muayene etti. Kurşun ampütasyona izin vermeyecek kadar yukarıya isabet etmişti. Bu girişim ölümle sonuçlanabilirdi. Bana bir sakinleştirici verdikten sonra beni XX. Bölge'nin belediye başkanlığına sevk etmeye karar verdi, orada bu denli ağır bir vakaya müdahale edilebilirdi. Beni götürmek için bir ambulans geldi. Yoldaşlar gittikçe daha çok köşeye sıkışlıyordu ve kendimi Belleville veya Ménilmontant'a doğru geri çekilen savaşçı dalgalarının arasında sarsılırken buldum. Gerçeklerle yüzleşmemiz gerekiyordu: Kapana kısılıyorduk, amacımıza ulaşmamız imkânsızdı. Rigoles Caddesi üzerinde bir ulusal muhafızın ailesinin kaldığı müstakil eve benzeyen bir yerde durduğumuzda ateş bedenimi sarmıştı. Gidici olduğumu hissedip, alnımda fena şekilde biriken terleri silerek bana bakan kadına Merkezî Komite üyesi atkımı verdim.

– Eşim Élısa ve oğlum Félix Magenta Bulvarı 6 numaradalar. Onlara Devrim'e bağlılığımın işareti olan bu şeyi verin, bu gerçek anlamda onlara ulaştırabileceğim en kıymetli şey. Hiçbir zaman onları düşünmeyi bırakmadığımı söyleyin.

Kabullendiğim şehitliğe rağmen, henüz vaktimin gelmediğine inanmak lazım. Metabolizmam, aklım boyun eğmeyi kabullenmiş olsa da direniyordu. Bu defa, ambulans

yükseklerden, Romainville yolundan gitti. Yangınlar Villette'deki temel gıda maddeleri dükkânlarının aşağısını esir almış, gaz fabrikasının etrafını sarmıştı. Bizim ekip Prusya ordusu tarafından inşa edilmiş olan bir barikatın önünde, Leylaklar Komünü'nün girişinde oluşturulmuş sefil bir kuyrukta bekliyordu. Rütbemi gösteren hiçbir ayırt edici işaret taşımadığımdan beni pratik Fransızcası ile sorgulayan Alman yüzbaşıya sahnede kullandığım adlardan birini verdim. Ne yazık ki, bedenimdeki yara benim bir savaşçı olduğumu gösteriyordu ve o da beni hemen yan tarafta bulunan Versailles jandarmalarının ellerine teslim etti. Eğer hâlâ bir kanıt gerekiyorsa, bu tek ve aynı düşmana karşı olduğumuzu göstermek için hayli hayli yeterli olurdu.

9. BÖLÜM

Pasilinik Sempatik Pusula [Salyangoz Telgrafı]²¹

Kollarımdan sürüklenip, cesetleri Paris'in sokaklarına, mezarlıkların ara yollarına, Amérique ve Combat taş ocaklarının girişlerine, les Buttes-Chaumont'a saçılmış benimkilerden binlercesine katılacağımı bekliyordum. Görünüşe göre, beni gözaltında tutanlar henüz yargısız infaz modasını benimsememişlerdi: idam mangasını oluşturmak için hedeflerinin kimliğinden emin olmaları gerekiyordu. Ve önüme getirilen pek çok kişi beni tanımasına rağmen hiçbiri gerçek kimliğimi ifşa etmedi. Bana göz kırparak cesaret işaretleri veriyorlardı. Bir grup başka esirle birlikte beni kan ve dışkıyla kaplı bir sedyenin üzerine bıraktıkları Vincennes ağır hasta bakım evine sevk edildim. Adını ne yazık ki hatırlayamadığım askeri doktor ilk ziyareti esnasında yerimi değiştirdi.

– Bu alçak herifi yere indirin, sedyeler yaralılarımız için, çürümüş leşler için değil!

²¹ Fransız okültist Jacques Toussaint Benoit 1850'lerde salyangozlar arasında bir tür telgrafvari kontak kurulabileceğini bazı kişilere inandırmıştı. Başlıkta Türkçe çevirisi verilen *La boussole pasilalinique sympathique* buna verilen addır (ç.n.).

Bir saat sonra geri geldi, elinde yarama çabucak müdahalede bulunmak için kullanacağı bir bisturi vardı. Yalnızca bunu düşününce bile attığım çığlık kulaklarıma geliyor. Adamda bir zindancının ruhu vardı, anahtar demetlerini tıbbi gereçlerle değiştirmişti. Acı dolu bir çuval gibi beni sakatlanmış bedenlerle dolu bir yere götürdüler. İçerisi fırın gibi sıcaktı. Tabii bu ateş işin yalnızca bir kısmını oluştuyordu. Kangren olmuş bedenin berbat kokusu burun deliklerime geliyordu ve bunun bana ait olduğunu anlamam zaman aldı. Muhakeme yeteneğim o durumda yeterince iyi değildi ve beni o halde gören bir arkadaş bana yardımcı olmak istedi; beni rütbem ve ismimle selamlama tedbirsizliğini ettiğinde ondan uzaklaşmayı akıl edemedim. Elimi onu susturmak için ağzına götürdüğümde artık çok geçti, ispiyoncunun biri bundan ekmeğini çıkarmıştı. Vincennes polis komiseri beni bu araftan çıkartmakta gecikmedi. Beni acılarımdan kurtarmaya çalışmıyor, cehenneme düşüşümü hızlandırıyordu. On defa, yüz defa Prince-Eugène kışlasının ele geçirilmesi, iki ay önceki olay, Merkezî Komite'nin toplantıları, Komün'ün Turcoları'nın komutası, Rueil hücumu, Kuşlar Manastırı muharebesi, Vavin Caddesi'ndeki yangın hakkında aynı soruları soruyordu... Saatler süren sorgulamadan sonra dilim damağım kuruyunca bana verilmesi reddedilen bir bardak su istedim. Baş dönmesinin pençesinde yüzüne dönerek şunları söyledim:

– Rahat bırakın beni, ve nihayetinde, ölmeme izin verin. Mezarımın üzerine şunları yazın: “Maxime Lisbonne, Komün'ün albayı, Merkezî Komite üyesi.” Tatmin oldunuz mu?

– Beni özleyeceksin Lisbonne... Seni vereceğim kişiler yalnızca sana soru sormakla yetinmeyecekler...

Allah'ın lütfu gibi bir mektup bu katillerin bunu yapmasını engelledi. Bir tür mucize eseri Paris denen cehennemde Soeurs Blanches de Notre-Dame-de-Sion Manastırı'nda kurulmuş hastanenin başhekimi, oradan komutan Henry Bauër'in toplarını geçirmek istemiştin, tutuklandığımı öğrenmişti. Vincennes'e ulaşan mektubunda benim tüm masum canların kurtarılması emrini verdiğim ama isteğim dışında Vavin Caddesi'nde, Notre-Dame-des-Champs Caddesi'nde ateş açıldığını belirtiyordu.

Kurşuna dizilmemden vazgeçilmiş olmasının intikamını almak için gardiyanlarım beni mahkemelerin hazırlandığı Versailles'a göndermeden önce tedavi ve bakım vermeden bir hafta boyunca çürümeye terk ettiler. Bacağım sarılı halde yolda en ufak çakıl taşına değdiğinde zıplayan bir arabada bitmez tükenmez bir yolculuğa çıkmaya mecbur kaldım. Bu kraliyet şehri bizimkilerden yirmi bin kişinin çürüdüğü devasa bir hapishaneye çevrilmişti. Muzafferler l'Oragerie'ye, Grandes Écuries ambarlarına, Saint-Cyr mektebinin atlıkarıncalarına, Satory ardiyelerine el koymuşlardı. Hazi-
ran başının o korkunç sıcağında su bize damla hesabıyla veriliyordu, bir zerrecik bize bir litre gibi geliyordu. Sabahtan akşama kadar kendisiyle idare etmek zorunda olduğumuz bir parça kara ekmekten, asker ekmeğinden, söz etmeyelim bile. Bir destek işlevi gören bir parça kalasa dayanarak kendi semtim olan les Petites Écuries'ye doğru dönmüştüm. Yüzlerce yenilmiş adam oraya hayvanlar gibi tıkılmıştı, yerde yatıyorlardı, en şanslılarının tozdan yatakları vardı. Hayatımı özetleyen bu sisli ortamın içerisinde dostum Auguste

Vermorel'in günler boyunca silahlı piyadelerin tuttuğu bu kapalı mekânda acı çekerek kıvrandığını, kefen niyetine delik deşik olmuş bir battaniye ile çıkarıldığını öğrendim. Birçok yoldaşım sağlığını sormaya, beni teselli etmeye geliyordu.

Blanqui'nin arkadaşı, Louise Michel'in gizli aşkı Théophile Ferré mahkemede söyleyeceği ve altına imzayı atabileceğim şu sözcüklerle biten ifadeleri bana okudu: "Paris Komünü mensubu olarak kazananların eline geçtim. Kellemi istiyorlar. Alsınlar. Hayatımı asla korkaklıkta kurtarmayacağım; hür yaşadım, aynı şekilde ölme niyetindeyim! Tek bir kelime bile ilave etmeyeceğim: talih kaprislidir; hatırama sahip çıkılması ve intikamının alınması konusunda geleceğe itimat ediyorum." Düşünceleri içinde kaybolmuş Courbet'yi geçerken gördüm. VII. Bölge'nin fantastik belediye başkanı Jules Allix gibi diğer bazı daha az şöhretli şahsiyetler de ziyaretime geliyordu. Ona neden böyle bir ceza verildiğini hiç anlayamadım çünkü ilk kuşatma esnasında Amazon lakaplı çekici bir savaşçı grubunun tanıtımını yaparak kendisini kamuoyuna tanıtmıştı. Bunlar başlıca misyonları aşırı girişken Almanlara ellerini uzatmaktı. Parmaklarından biri prüsik aside batırılmış küçük bir iğnenin gizlice yerleştirildiği bir yüzükle süslenmişti. Zehre temas etme aracılığıyla düşman ordusu hemencecik yok edilecekti. Belki de bunu denemeliydik! Allix Jersey'de Yasaklı Kaya'nın yanındaki Victor Hugo'nun evinin müdavimi olduğu için elde ettiği belli prestijin keyfini çıkarıyordu. Orada masanın etrafında toplanıp ruhları çağırıyorlardı. Belediye başkanı olarak sorumluluklarına çok özen gösteriyor, okullarla,

Fransızca öğretimiyle, kadınların spor yapmasıyla ilgileniyordu. Bunun yanı sıra, fantazist ruhunu salıveriyordu. Yurttaşlar ise dilekçeler yağdırdı. Yaptığı pek çok tuhaflık Mayısın ilk günlerinde Komün tarafından tutuklanmasıyla sonuçlandı. Kapatıldığı akıl hastanesinin duvarları arasında korunaklı bir şekilde durmak yerine kaçmış, Versailles yanlıları durumdan yararlanıp onu tutuklamışlardı. Uyku yerim olarak hizmet gören gübre yığınının yanında oturmuş, eski ve saçma sapan bir konu hakkında konuşuyordu, pasilinin sempatik pusula deniyordu buna, “salyangoz sıvısı” şeklinde çevriliyordu. İçinde bulunduğum durumda anlatıklarından anladığım kadarıyla bazı salyangozların muazzam bir özelliği vardı, kodlanmış bir dil aracılığıyla iletişim kurabiliyorlardı, böylece, birbirlerinden uzakta, kendi aralarında bir tür pasilinin sıvı aracılığıyla iletilen salyangoz gürlütüsü fenomenini üretiyorlardı. Allix kendisinin bu gürlütülerin yorumlanmasının gizemini bildiğini ilan ediyordu, daha da ileriye gidiyordu: bunların akıllı bir dile çevrilmesini çözdüğünü ilan ediyordu. Canlı salyangozların taşıdığı pusulalar, bunu konu edinen bir yayın hazırlayıp binlerce basmayı planlıyordu, aynı anda her yerde hemen bir konuşmacının sesinin duyulmasını mümkün kılacak ve ayrıca tüm ruhlar arasında mucizevi bir iletişimin gerçekleştirilmesini sağlayacaktı. Onun karındanbacaklılarla ilgili bu saplantısı, icadını sunduğu Komün’ün savaş konseyinden uzaklaştırılmasına yol açacaktı.

— Bunu dikkate al, Lisbonne! Thiers’in birliklerinin ikinci hareketinden haberdar olmak için mevzilere, kapıların yakınında, iki veya üç pusula yerleştirmek yeterli olacak-

tu! Salyangozlarım kıymetli bir zaman kazanmamızı sağlayarak bizi kurtarabilirlerdi.

Versaillais yanlıları bunu meczuplar için kurulan Charenton Akıl Hastanesinin duvarları ardında yavaş bir ölüme mahkûm ederek bir kurşun tasarruf etmişlerdi.

Birkaç yüz metre ileride, askeri hastanenin umutsuz vakalar kısmına sevk edildiğimde en ufak bir tedavi verilmeden on gündür ölümün bekleme odasında bulunmaktaydım. Numarası 138 olan, iki sıra parmaklıklı penceresi bulunan üst odanın huni gibi duran tavanına doğru hayatını kaybedenlere dair söylentiler yükseliyordu. Akşama değin dikkatli rahibeler, vicdansız hemşireler gece olunca onların yerine geçmeden önce, yaralılara bakıyordu. Üç bahtsızın ölüm anlarına tanıklık etmiştim, naaşları hayvan gibi kaldırılıp götürülmüştü. “Nalları dikmiş biri daha,” bunlar lanet bekçilerimizin ölmüş insanları çıkarırken söyledikleri tek sözdü. Sabahın erken saatlerinde, aşırı bitkinliğin getirdiği bir uyku üzüntüme baskın çıkmıştı. Birilerinin omzumu dürtmesiyle aniden uykumdan uyandım. Bir askeri doktor beni inceliyordu. Bacağımın durumunu fark edince geriye çekildi. Oradan çıkan koku onu ürküttü. Yarayı inceledi ve ona ziyaretinde eşlik eden rahibe Clotilde’e şunları söylediğini duydum: “Kurşun hâlâ orada, şu an hayatta olması bir mucize.” Ertesi gün beni tam da bu kasabanın isminden gelen Versaillais kurşunundan beni kurtardı. Saf gibi hayatımın en karanlık dönemi olarak değerlendirdiğim bu sürecin tek hakiki mutluluğu eşim Élısa’nın ziyaretiydi. Kanlı hafta boyunca süren muharebelerde piyadelerin peşime verip acımasızca yakıp yıktığı Magenta Bulvarı’ndaki apartmanımıza daha yeni taşınabilmişti. Ona annesinin boyunu çok-

tan geçmiş olan on dört yaşındaki Flix eşlik ediyordu. Ay-
rılmadan önce ocuk ellerini ceplerinin iine daldırdı, bir
avuç dolusu kırışmış banknotu bana verdi. Bu aşağılayıcı
hediye yi reddetmeye çalıştım: bir çocuğunun biriktirmiş
olduğu harçlıkları babasına verme durumuydu. ocuk ok-
tan kapıyı tutan jandarmalara doğru uzaklaşmıştı, onlara
orada katılmam muhakkak ki yasaktı, beni gözyaşları içeri-
sinde bıraktılar.

Combat ve *Vengeur*'de çalışmış olan eski bir gazeteci
Gromier beni koruyucu kanatları arasına aldı, bana kse
kse çorba, pazarları bir kuzu kotlet getiriyor, kantinden ba-
zı ekstra şeyler satın alıyordu. Bay III'n hükümdarlığı es-
nasında çoktan hapishanenin tadına bakmıştı. Bir ziyafet
esnasında arkadaşı Flix Pyat tarafından yazılmış olan *Fışe-
ęin şerefine*²² adlı şiiri okuduğu için beş yıl hapse mahkûm
edilmişti:

Ah küçük fışek! Yaşam da olabilirsin ölüm de.

Her şey sana bağlı, yalnızca sana.

*Herkes seni çağırıyor, herkes seni bekliyor, senden başkasına
Ümit beslemiyor.*

Herkes!...

*Çünkü eğer Fransa yürürse dünya yürür; o eğilirse, dünya
dşer.*

Küçük imdat fışeği, herkesi ayağa kaldır!

İnsanlığın küçük fışeği, kurtar bizi!

Söylenebilecek tek şey imparatora yönelik bu metaforik
fışeğin gerçek anlamda tüfeklerle bize ateşlendiğiydi. Bir

²² Toast  la balle isimli bu şiir 1848 Devrimleriyle ilgilidir.

gün, ilk kuşatma sırasında Prusyalıların hareketlerinin göz-
lemlenmesi için balonlarını hükümetin hizmetine sunan fo-
toğrafçı Nadar üst katı hapsedilmiş olan dostu Élisée
Reclus'yu ziyaret etmek için gelmişti. Portre resmimi çekti-
ğini hatırlıyordu. Ama en çok muhabbet beslediğim şahsi-
yet General Okolowicz idi. Sebebi yalnızca onun da benim
gibi bacağından yaralı olması değildi. Müzisyen bir aileden
geliyordu ve askeri maceralarından önce kabare sahnelerin-
de yer almıştı. En sonunda onu kendi aralarına kabul eden
gardiyanların kulaklarına şarkılar çaldırıyordu. Apartmanla-
rında, kantinlerinde saatler geçiriyor, onlara kadın operet ve
popüler vodvil sanatçılarıyla karşılaşmalarını anlatıyordu,
bir sonraki izin için muhafızlardan birkaç sözcük tavsiye ya-
zısı sözü koparıyordu. Onlara anlattığı hikâyeler Şehrazat'ın
Pers kralında uyandırdığı aynı etkileri yaratıyor, kuşkularını
bertaraf ediyordu. Bu onun alışverişini yapmasını olanaklı
kılıyordu. General her seferinden bir çift eldiven, bir teğ-
men kasketi, bir üniforma ceket, kızılıkökü rengi pantolon
ile dönüyordu, bunları en sonunda bir tanesi bana kalan şil-
tenin altına saklamam için veriyordu. 29 Eylül'de ekipman-
larının hazır olduğuna karar verince giyindi, avluyu pardö-
süsü nizami pantolonundan aşağı sarkmış, subay ceketinin
düğmeleri açık renkli iç elbisesi yüzünden parlar, ellerine
eldiven geçirmiş, kasketi kafasını sıkıştırır durumda geçti.
Nöbetçilerin yanından geçerken onları dostça selamladı:
"Merhaba çocuklar." Daha sonra Versailles'ın kenar ma-
halleleri arasında ortadan kayboldu. Bir daha kimse onu
görmedi. Koşu şehirlere hiçbir köprünün bağlamadığı Sa-
int-Denis Adası'nda aylarca rehin kaldığı söylendi bana;

orada bir delikte, bitki kökleri yiyerek, Seine'de kendisine fazla güvenen birkaç balık yakalayarak, evcil bir köpekle et parçalarını paylaşarak yaşamıştı.

Bu olağanüstü kaçışın sonra bizzat kendisi Yüzbaşı Maudit tarafından esir alınan Teğmen Chauvet tarafından itilen Binbaşı Harty, salonumuza bir Cezayir çadır köyü muamelesinde bulunmuştu. Onu sakinleştirmeye çalışan dindar hemşirelerin korkmuş bakışları altında sağlam bir saldırı gerçekleştirildi. Soruşturma sonunda, yatağında ip-likleri kesin bir şekilde ağırlığının altında kopmuş yaldızlı bir düğme bulundu. General Okolowicz'in kaçmasına yardım ve yataklıktan bir hafta izole bir hücreye konuldum. Bu, yaradaki kangreni yeniden uyandırmaya yetti. Élısa mücadele etti, her gün Versailles'ya gidip geliyordu. Ve çabaları koruyucu meleğimiz rahibe Clotilde'in ilgilendiğı askeri hastaneye yeniden getirilmemele sonuçlandı.

10. BÖLÜM

Zıvana Mahiyetinde Bir Kalem

28 Kasım şafağında bizden ayrılacak olanlara saygımızı göstermek için hepimiz ayakta duruyorduk. Théophile Ferré, Louis Rossel ve Çavuş Bourgeois'nın varlıklarını ortadan kaldıracak salvoyu dinlemek için kulak kabartmıştık. Sonra bir saat boyunca, Satory düzlüğü üzerinde toplanmış alaylar onların cesetlerinin yanında geçerken davullar tempolu bir şekilde vuruluyordu. Sokak köpeklerinin yoldaşlarımızın işkence görmüş bedenlerine saldırmalarına izin verildiği söyleniyordu.

Tüm sabah boyunca Ferré'nin kardeşi Hippolyte'e göz kulak olmamız gerekti. Haftalardır akli başını terk etmişti, anlaşılmasa da bir tür lanet herife dönüşmüştü, yerde ne bulduysa, ayakkabı, karavana, taş, alıp yanındakilerin suratlarına fırlatıyordu. Neden bilmiyorum onun favori hedefi olmuşum. Mahkemeler durup dinlemeden hüküm veriyorlardı. Sonraki haftalarda sabahlarımız bu kısa düzen ritüeliyle düzenlenmişti, namlu ucu tıktıkları, kurşuna dizme, davul sesleri, çiğnenen insanlar.

Çok geçmeden sıra bana geldi. 51. Birlikten Albay Jobey başkanlığındaki 3. Askeri Mahkeme'ye çıkarılmam için gel-

diklerinde, 4 Aralık 1871 gününde sulu kar yağıyordu. Önceki gün, Félix annesinin diktiği, ütölediği siyah bir elbise, bir çift gri eldiven, şişmiş ayağım içine yerleşsin diye teki kesilerek genişletilmiş bir çift bot getirmişti bana. Mahkeme salonuna taşınmam teklif edildi ama askerlerin yardımını reddettim. Yaptıkları şeylerin sonucunu görsünler! Koltuk değneklerinden destek alarak yavaşça ilerliyordum, Allix'nin salyangozlarını taklit ederek toprakta iz bırakıyordum. Platform güzel zamanlarında sonu gelmeyen at ve atlıların dolaştığı cam bir tavan altında kurulmuştu. Sarı bir kum yeri kaplıyordu. Gördüğüm ilk şey hâkimlerimin oturacakları platformun arkasında bulunan devasa bir çarımha gerilmiş İsa idi. Yargılama boyunca yüz yüze kaldığım kişi oydu ve bu bana bir kararname ile Tanrı'yı yasaklamak isteyen Courbet'ye Vallés'nin söylediği sözleri hatırlattı: "Aleyhine oy verdim... Tanrı beni ilgilendirmiyor. Yalnızca İsa Mesih'e tahammül edemiyorum, tüm yüzeysel meşhurlar gibi." Ama tıpkı benim gibi yürürlükten kaldırılmak istenenin oğlunun da isteği dışında orada bulunduğu izlenimine kapıldım. Yerden üç metre yukarıya yükselen yeşil perdeler bir tiyatro prömiyeriymiş gibi Paris'ten gelip toplanmış yüzlerce izleyicinin suratlarına onları hortaklara benzeten bir ışık vuruyordu. Kadınlar tuvaletlerini, mücevherlerini sergiliyor, şapkalı erkekler başları işlemeli bastonlarına dayanarak güzel pozlar veriyorlardı. Vahşi hayvanları daha yakından gözlemleyerek heyecanlanmalarını sağlamak için yapılmış küçük dürbünler kullanılıyordu. Bana yerim işaret edildi, avukatların platformunun altına yerleştirilmiş bir koltuktu bu. Göğüs kısmını beyaz bir önlüğün süslediği siyah elbiselerini giymiş olan Sayın Hausmann ve Sayın Léon Bigot bana son

talimatlarını vermek için yukarıya çıktılar. On metre ileride yenilgimize olan nefretlerini pekiştirmek için gelmiş olan gazeteciler arasında oğul Alexandre Dumas'ı çıkarabiliyordum. Zıvana mahiyetinde kalemi olan tüm leşçil hayvanlar arasında bir idam mangasının mensubu olmayışının yarattığı gücenmenin hissedilebildiği vahşi duruşuyla ayırt edilebiliyordu. Tüm bu mahkeme gibi o da boğazına kadar idrar ve gübre içinde yüzüyordu. Ayrıca, lazımlığını mürekkep hokkası olarak kullanıyor olmalıydı, yakın sefalet arkadaşlarımdan birisi hakkında şunları yazmıştı: "Sümüklüböcek ve tavus kuşunun muhteşem birleşimi bir herif, başlangıca dair hangi anti tez, hangi yağlı sızıntı Gustave Courbet denen şu şeyi üretmiş olabilir? Hangi çanın altında, hangi gübrenin yardımıyla, hangi şarap, bira, aşındırıcı mukus ve gazlı ödemin sonucu bu ses çıkaran ve kullu su kabağını, bu estetik karnı, bu embesil ve aciz Ego'nun cisimleşmesini ittirmiş olabilir."

Bana bakarken şeytani bir sevinç duyuyor olmalıydı: kendisi de benim gibi yargılanmakta olan üvey kardeşi Henry Bauër'in yanında Panthéon semtinde savaştığını biliyordu. 51. Birlikten Başkan Jobey tıpkı benim gibi albaydı ama keldi. Devletin bana karşı suçlamalarını ağırlaştırmak için sivil veya askeri ceza yasasında bu konuda bir maddeyi ilave edemedi pek çok defa saçlarıma göndermede bulundu. Bana verilen tek hak savcılık makamının suçlamalarına karşı oturup beklemektir. Polis soruşturmasından sonra kamu savcısı bana isnat edilen suçların bir listesini çıkardı. Amacı hükümet şeklini değiştirmek olan bir saldırıya katılmak, iç savaş kışkırtıcılığı, yakıp yıkma, katliam, Paris şehrinde yağma, yasal yetkilendirme olmadan birliklere komu-

ta etme, devlete ait malları patlayıcıyla yok etme, kamu otoritesi tarafından dikilmiş anıtları indirme, bana ait olmayan bir elbiseyi giyme ve son olarak ölüm tehdidinde bulunarak yasadışı tutuklama emirleri verme! Devamında ceza yasasının yirmi maddesi okundu. Savcılık lehine otuz yedi, sadece bu kadar, şahidin birbiri ardına konuşacağı ilan edildi.

İsmi okunan ilk şahitlerden birisi Château-d'Eau tiyatrosunun çalışanlarından birisiydi. Buranın müdürüyle ihtilafa düşmüştüm, Folies-Saint-Antoine zamanlarında, ve bu adamın konuşması da müdürün vekaletini almış da konuşuyormuş hissini veriyordu. Onun dediklerine göre, Prince-Eugène kışlasında rehin tutulurken Réunis Mağazalarına ateş açtırdığımı görmüş. Avukatım Bigot mahkeme başkasına bu yangının kesin tarihini verdi, dosyasında bulunan belgeye göre bu 26 Mayıs sabahı gerçekleşmişti. Bigot daha sonra daha evvel ayağımdan vurulduğumu ve XI. Bölgenin belediye başkanlığına götürüldüğümün kamu tarafından bildirildiğini söyleyerek kolaylıkla durumu açıkladı. Geveze herif utanarak sustu kaldı. Tüm genç aktrislerin kendisinden şikâyetçi olduğu Menus-Plaisirs tiyatrosunun sahibi olan bir başka “meslektaş” bir ahlak bekçisine dönüşmüştü. Beni kendisini anlatır gibi anlatıyordu! Burada yine intikam hissi hayatıma kastedecek düzeye çıkıyordu: beni ölümlerle suçluyordu çünkü ortak iş yapmak için yönetmenini elinden kapmıştım. Saçmalıklarıyla alay ettiğim gazeteciler karşılık olarak öfkelerini kusuyorlardı. Bunların yalnızca başlangıç olduğunu, tüm bu müdahalelerin yakında toplayacakları ölüm makinesine temel oluşturacağını bilmiyor değildim. Yine de cevap vermek için ısrar ettim:

– İftiraya uğradım, satılmış ve utanması olmayan bir basın tarafından üzerime çamur atıldı. Bazı yazarların özel hayatıma bile saldırmasına izin verildi. Öne sürdükleri şeyler hakkında tek bir kanıt sunmaları konusunda onlara meydan okudum. Bu iftirada ustalaşmış heriflere bir cevap bile vermeye tenezzül etmezdim. Bu gibi saldırganlara artık tiksinti verici ve aşağılık düzeylerine katlanamadığımdan dolayı cevap veriyordum.

Bana yönelik gerçekleştirilen en pis saldırı Notre-Dame-de-Sion ambulans istasyonu başhekimisi doktor Billaret'ninki oldu, bu adamı komutan Henry Bauër'in toplarını Luxembourg'a taşıma meselesi söz konusu olduğunda çok kısa bir süreliğine görmüştüm. Bu karşılaşmayı tamamen unutmuştum. Onun için ise durum farklıydı. Muharebeler esnasında giydiğim üniformayı sanki tuhaf bir palyaço kıyafetiymiş gibi tasvir ediyordu. Mesela, Éliisa onun bahsettiği çok renkli tüyleri şapkama yerleştirmemi reddederdi! Muhteşem bir hafızası olan bu adam hemen hemen kelimesi kelimesine benim söylediğim sözleri hatırlıyordu: “Burayı terk etmeden önce Notre-Dame-des-Champs Caddesi'nin sağ köşesindeki evi havaya uçurmalıyım ve diğerini, yani fırıncınınkini, yakmalıyım.” Evin tam numarasını veriyordu, no 54. Neyse ki kibritleri benim çıkarıp ateşi yaktığımı görmemiş! Yaktığımız tek şey, beraberken, ona sunduğum bir sigara idi! Avukatlarımın yardımıyla gerçekleşmesi mümkün olmayan bu konuşmanın olduğu anda Pant-héon Meydanı'ndaki Grands Hommes oteline çoktan dönmüş olduğumu ispat etmem kolay oldu. Daha sonra, emrim altında görev yapan kendi kardeşi tarafından esir alınan l'École des beaux-arts [güzel sanatlar fakültesi] öğrencisi, 39. Birlikten şu kıdemli başçavuşla meşgul oldum. Başkalarının herhangi

başka bir yargılama yapmadan kurşuna dizeceği bu Versailles astsubayı bana yaşamını borçluydu. İdam edilmesini emredip suçu ebeveynlerine atmak için Versaillaislı olmak gerekiyordu. Belki de doktor Billaret bahsettiği bu konuşmayı onun yanında bir subayla yapmıştı ama bu ben değildim.

Savlarımı ayrıntılı bir şekilde sununca yargıçlarımın olan biteni bildiklerini ama bunları kabul etmemeye karar verdiklerini fark ettim. Yalnızca kıdemli Başçavuş Lafon söylediklerimi destekleyebilirdi ama o da meydanda yoktu. Onu boşuna aratmıştım. Yargıçlarımın gözünde sözleri benim sözlerimden daha değerli olan vatansever doktora karşı konuşmaktan başka yapabilecek bir şeyim yoktu. Askeri mahkeme başkanı Albay Jobey yarım ağız mahkemenin Vavin Caddesi'ndeki yangının asıl failini tespit edemediğini bize çıkıttı, bunu benim bildiğimi söyledi ve yargıçları bu konuda aydınlatmamın kamu savcısının bana karşı daha hoşgörülü olmasını sağlayacağını belirtti. Aksi takdirde oldukça münasip bir suçlu olacaktım. Sessiz kalmamın idam fermanı anlamına geldiğini bilmeme rağmen dudaklarımı kapalı tuttum. Onurum Jules Vallés'nin emri doğrultusunda hareket eden oğul Dumas'nın üvey kardeşi komutan Henry Bauër'i işaret etmemi engelliyordu. Yalnızca vicdanının ona iyi bir insanın yapması gerekeni yapması konusunda cesaret bulmasını umut edebiliyordum.

Cinayete yardım ve yataklık suçlaması Issy Papaz Okulu'ndan kurşuna dizilen iki kurbana dayanıyordu, biri 7 Nisan'da, diğeri iki gün sonra öldürülmüştü. Beni suçlayanlar bu konuda hiçbir araştırma yapmamıştı çünkü bu bölgedeki mevzileri ancak 14 Nisan akşamı almıştım, daha evvel değil. Bu kötü durumdan beni kurtaran Élısa oldu. Ziyaret-

lerinden birisi esnasında oradaki papazlardan birinin adını hatırladım. O da ona gitti ve Sayın Bigot'nun avukat bölmesinden okuduğu bir mektubu ona verdi:

– Çarmıhtaki İsa'nın bakışları altında bu din adamı size şunları söylemek istiyor: "Eğer Albay Lisbonne komutanıysa orada bu ancak komutan Wetzel'den sonra gerçekleşmiş olabilir, bu sebeple evimizi kanaya bulayan bu iki infazdan kendisi sorumlu tutulamaz ve bu olaylar tam olarak şu tarihlerde gerçekleşmiştir: 7 Nisan ve 9 Nisan'da, sırasıyla Kutsal Cuma ve Paskalya gününde. Mektubumu ilgili kişilere gösterebilirsiniz. İmza E. Maréchal, peder, Issy Papaz Okulu yetkilisi."

Başka bir dürüst adam kendisini Manége'in duvarları arasında tanıttı. *La Republique française*'e aboneydi ve davama ilişkin bir makaleyi görünce bu dikkatini çekmişti. Kendini tanıttı, mimar-kontrolör Bay Labourdais, Temple Caddesi 81 numarada oturuyor. 27 Nisan'da Issy Parkı civarında yiyecek ararken federelerin kendisini yakaladıklarını belirtmek istiyordu.

– Onlara göre, siperlerinin Versailles ordusu tarafından işgal edilmesine yardımcı olan bir casustum. Beni sorguladıktan sonra serbest bırakılma emrimi veren Albay Lisbonne'un önüne çıkarıldım. Hayatımı kurtardı.

Muharebelerin sıcaklığı içerisinde meydana gelen bu olay hafızamdan silinmişti. Günde yirmi saat görev başında olduğum o zamanlarda dakika başı on karar almam gerekiyordu, nadir bulduğum uyku fırsatları ise alarmlarla bölünüyordu. Bunun izini bulmak için çaba harcamam gerekiyordu. Bu yabancıнын tanıklığı oldukça takdire şayandı. Bunu Issy Papaz Okulu'ndaki meslektaşıyla aynı kalibrede

olmayan Vavin Caddesi'ndeki katedralin papazı izledi. Bu adam tüm gücüyle bana saldırdı, her ikisini de reddettiğim bir yerlerde bulunma ve saldırganlık uyduruyordu benim için, hastanesinin duvarlarını yaralı federelere kapatmakla övünüyordu. Papaz cüppesi olmayan diğer yalancı şahitler beni kana susamış bir komünar olarak tasvir etmek için kendilerini mahkemeye tanıtıyorlardı, basın günbegün bu portreyi rafine hale getiriyordu. Bin defa dile getirilip güçlendirilen yalan gerçek görünümü kazanıyordu. Sayın avukat Léon Bigot'nun savunması nadir görülür kalitedeydi ama kanımın Satory düzlüğünde aktığını görmek isteyen askeri mahkemenin önyargılı hükümlerine kim karşı çıkabilirdi ki?

Davamın ikinci gününün akşamında hüküm verildi: kurşuna dizilerek ölüm. Üst mahkemeye başvurdum ama talebim reddedildi, daha sonra Yargıtay'a müracaat ettim, o ise yetkisizlik beyanında bulundu. Bana bakan mahkeme heyetinin inatçılığı Adalet Bakanlığı'nın çok bariz bazı düzensizlikleri dikkate almaya mecbur bıraktı. 6. Askeri Mahkeme'nin önüne çıkarıldım ve bu da 5 Haziran 1872'de beni bir kez daha idam mangasının önüne çıkmaya mahkûm etti. Yargıtay'a yeni bir başvuruda bulundum... "Zaman bizim lehimize işliyor," diyordu Léon Bigot cesaretim kırıldığında. Bu yalnızca beni ilgilendiriyordu: Merhamet Komisyonu çeşitli idam hükümlerimi kapalı bir yerde sürgünle birlikte sürekli olarak zorla çalıştırılma cezasına çevirmesinden birkaç hafta önce ani bir hastalık musallat oldu. Kamuoyu kana doymuştu, artık sabah gazeteleri okuyunca tereyağlı ekmeklerini başka renkte bir liköre daldırmak istiyordu.

11. BÖLÜM

Sıcak Bölgenin Katedrali

Sürgüne çıkmadan önce bana bahşedilen son mutluluk Éli-sa ile Félix'i kucaklamama izin verilmesi oldu. Bana onları tiyatro afişleriyle dolu bir duvarın önünde gösteren bir fotoğraf verdiler. Bu dikdörtgen karton üzerinde sabitlenmiş halleri dışında onları bir daha hiç görmeyeceğime ikna olmuştum. Bu uzak diyarlardaki yaşamımı kolaylaştırmak üzere sabırla biriktirmiş oldukları parayı bu kez de reddedemedim. 18 Ocak 1873 sabahı, Toulon'a giden bir tutuklu nakil arabasına konmak için hücremden çıkarıldığımda, korkunç bir soğuk vardı. Gardiyan bizi zincirlemeyi gerekli görmemişti, on kişiydik arabanın içinde. Bize yalnızca konuşmanın, sigara içmenin, tükürmenin yasak olduğu uyarısında bulundu ve en ufak ihlal durumunda bağlanacağımızı söyledi. Kalçadan topuğa sımsıkı sarılmış bacağım artık çok acı vermiyordu ama günlerce süren yol boyunca araba o kadar sarsıldı ki, sadece yolculuğa ayakta devam ederek tahammül edebildiğim kramplara neden oldu. Günde iki kez, atlar değiştirilirken, biz de mola veriyorduk. Bu sırada her birimize bir parça ekmek, peynir, çeyrek şişe şarap ve ihtiyaç duyduğumuz kadar su veriliyordu. Su dökmek ve dışarıya çıkıp rahatlamak için de hazır olmalıydık bu süre içerisinde.

Geceleri, yolumuzun üzerindeki şehirlerde bulunan tevki-
fevlerinde konaklıyorduk. Toulon Hapishanesi, büyük ço-
ğunluğunu Cayenne, Afrika veya Kaledonya'ya kalkacak
gemileri bekleyen haydutların oluşturduğu mah-kûmların
toplandığı bir transfer merkezi olmuştu. Bize, siyasi
mahkûmlara, gaspçıymışız gibi bakıyorlardı. Sanki onların
toprağında hak iddia etmiştik. Varır varmaz, düş niyetine
bir tekne de buz gibi bir suya batıp çıktım ve verdikleri tu-
tuklu giysilerini teslim aldım: sidik sarısı bir pantolon, gri
bir gömlek, kırmızı bir ceket, yeşil bir kep. İçlerinde birer
papağana benzediğimiz bu giysiler, gerçekte gardiyanlarımı-
zın bizi yüzlerce metre öteden bile fark etmelerini sağlıyor-
du. Hapishane jargonunu öğrenmeye yetecek kadar kaldık
orada. "Öğüncüler" diye adlandırılan onar kişilik gruplara
ayrıldık, sebebi de basbayağı çorba tasının, yemek kabının,
on kişinin payını içermesiydi. Akşam "Rama'ya!" nidasıyla
devriye gezen nöbetçi gardiyanın "rama" adı verilen bir çu-
buğu zincirlerimizin halkalarından geçirerek bizi birbirimize
bağlaması için döşeklerimizin üzerine uzanıp bekliyorduk.
Mahkûmlar arasında bir ihtilaf durumunda "yazar" denen
bir arabulucu, taraflara uygulanacak yaptırımlara karar veri-
yordu. Dayılardan ve himayelerine aldıkları çocuklardan
bahsetmeyeceğim, bunlar birlikte zincirlenerek birer çift
oluşturuyorlardı. 25 Ocak'ta, üç yüz altmış adli suçlu ve
altmış Komün mahkûmu, bizzat hapishane müdürü Lat-
reille'in gözetiminde gemiye bindirildi. Bizi gemiye taşıya-
cak olan kayığa binmeden hemen önce askeri bir hekim her
birimizi şöyle bir süzerek elindeki kayıt defterine birer çizik
atıyordu. Kalabalık karşı rıhtımda toplanmıştı. Bazıları leş
kargaları gibi izlemeye gelmişlerdi bu manzarayı ama her

nasil olmuşsa bu ięrenę, aylak guruhun arasına, ayrılacağı-mızı haber alan sanık arkadaşlar da karışmıştı. Kalabalıktan pek çok defa “Yaşasın Komün!” nidası yükseldi. Koltuk değneklerimin üzerinde yükselerek eşlik ettiğim bu slogan nedeniyle bir gardiyanın tükürüğünü yedim. Bacalarından soğuk gökyüzüne simsiyah dumanlar bırakan *Le Rhine* vapurunun kayıklarla yüklenmesi işlemi tamamlandı. Batarya bölümüne sığdırılmış tel örgülü kafesler ve geminin aşağı güvertesi en çok iki yüz elli kişiyi alacak şekilde tasarlanmıştı, oysa eskilerin yüz gün sürer dedikleri bir yolculuk için üst üste istiflendik.

Karşımdaki kafesin içinde ona muhteşem bir görünüş veren gür sarışın saçlarından ve kelebek gözlüklerinden mahrum bırakılmış Gaston Da Costa vardı. Siyasi polis şefi olarak görev yapmıştı, muhbirlerin ve rüşvetçilerin peşindeydi. En pis ayaktakımıyla, soysuzlarla ilişki kurmayı gerektiren bir mevki. Louise Michel’in bana şunları söylediğini hatırlıyorum: “İktidarın ispiyonculara ihtiyacı vardır ve karşılık olarak da ispiyoncular onlara kendi iktidarlarını da-yatır.” Tüm kalbimle güvendiğim pek çok yoldaş Da Cos-ta’nın davranışlarıyla ilgili ortalıkta dolaşan ısrarlı söylentile-ri bana rapor etmişlerdi. Hezimetten sonra, aylar boyunca güneş yüzü görmeden La Varenne-Saint-Hilaire’de bir mahzende yaşamıştı, haftada bir veya iki defa Armour Ada-sı’ndaki bir hancı ona gereksinimlerini sağlıyordu... Duvar-lara konuşuyordu. Versaillaise polisi onu girdiği delikten çı-kardığında mahvolmuş bir durumdaydı, komiser Clém-ent’in bir dokunuşu yetmişti. Soruşturmasının ilk saatlerin-de aranan diğer komüncülere dair bilgiler verdiği söyleni-yordu. Askeri mahkeme önündeki duruşması sırasında ise

saygı duyduğum bir adamdı, mahkeme başkanı Albay Dulac'a yaptıklarından gurur duyduğunu söylemişti. Ölüme mahkûm edildiğinde, affedilmesi için talepte bulunmayı reddetmişti. Komün için ölmeye hazırdı. Dilekçeyi arzusu hilafına imzalayan kendisi değil, avukatıydı. Kabul etmek gerekir ki bunlar bir korkağın yapacağı şeyler değildi ama ona dair şüpheleri Da Costa ile tartışmaya açma cesareti bulamıyordum kendimde. Sessizliğin beslediği bu kuşkular ilişkilerimizin geleceği üzerinde de ağırlığını hissettirecekti.

Yanıbaşımındaki talihsiz komşum, Belleville'de kunduracılık yapan Alexis Trinquet idi. Satory zindanlarındayken elden ele dolaştırdığımız bir *Le Figaro* nüshası vardı. Mide bulandırıcı üslubuyla yargıçlara yordakçılık da yapan bir gazeteci bu nüshada Trinquet'nin savunmasının son cümlesini başlık olarak aktarmaktan alıkoyamamıştı kendisini. "Ben bir asiyim. Bunu inkâr etmiyorum." Paris kabarelerinin müdavimiydi ve okyanusları geçtiğimiz yolculuk boyunca bana oralarda öğrendiği onlarca şarkıyı okudu. Karşılık olarak, ben de *Ruy Blas*'dan, *La Bergère de la rue Mont-habor*'dan, yorulmak nedir bilmez Labiche'den ve bilhassa sahneye koymayı düşlediğim Alexander Dumas'nın *Kean*'ından tiratlar okuyordum. Geminin güvertesi bir anda yüzen bir tiyatroya dönüşüyordu:

– Ben! Ben! Tiyatroyu bırakmak mı... ben! Ah! Nessus'un gömleğinin kendi bedenini yırtıp parçalamadan omuzlarından çekilip çıkarılamayacağını bilmiyorsunuz demek siz? Ben tiyatroyu bırakacağım, o derin duygulanımlardan, o şaşaadan, hüzünden vazgeçeceğim öyle mi?... Hayır! Hayır! Başladığın gibi bitirmelisin; yaşadığın gibi ölmelisin; Molière gibi alkışlar, ıslıklar, bravo nidaları arasında

ölmelisin! Ama bu yola girmemek için henüz vaktin varsa, hâlâ o eşiği geçmemişsen atmamalıydın adımını. İnanın bana hamfendi, onurum üzerine yemin ederim size, inanın bana.

Günde bir saat muhafız birliği gözetiminde yüz kişilik gruplar halinde, açık havada yürüyüş yapma hakkımız vardı. Birer sigara içebiliyorduk ve komüncülerin hepsinin elinde sigara bulunuyor olması, Adolphe Thiers'in evinin yıkılması esnasında çalınmış altın külçelerinden oluşan bir hazinemizin olduğuna dair bir söylentinin doğmasına neden olmuştu. En gaddarcası da paylarımıza düşen parçaları mahrem yerlerimizde sakladığımız söylentisiydi. Subayın biri bize soyunarak öne doğru eğilmemizi ve öksürmemizi emredecek ve bu sırada da homurdanarak kış deliklerimizi yoklayacak kadar ileri gitti. Bu aşağılanmaya katlanamayacak düzeye gelmiştim ki Trinquet heybesindeki birçok Belleville atasözünden biriyle durumun hafiflemesine katkıda bulundu: "Endişelenme Maxime, senin ardından konuşanlara kışınla bakarsın!" Vapur tüm su depolarını doldurmak, motorlara kömür ikmali yapmak için Dakar'da uzun bir mola verdi. Bir vinç yardımıyla bir düzine inek, bunun iki katı koyun ve bir o kadar da kümes hayvanı, genizden ses çıkaranları, ciyak ciyak bağırانları, armonik ötüşlüleri, viyaklayanları, cıvıldayanları geminin karinasına indirildi ama tüm seyahat boyunca bunlardan bize zırnık bile koklatmadılar. Et suyu çorbası, bezelye ve erimiş domuz yağı yiyorduk. Rutinin bozulduğu tek durum, postacı mühürlemeden önce her satırının okunacağı belirtilerek bir yakınımıza bir iki sayfa mektup yazma izninin verilmesiydi. Çorba kâsemi ters çeviriyor yazı masası oluşturmak için dizlerimin

üzerine koyuyordum. Yazının kâğıdın üzerinde okunabilmesi için kalemi iyice bastırmak gerekiyordu. "Sevgili Élısa, Satory'de şal niyetine bana vermiş olduğun kumaş parçasını hâlâ saklıyorum ve hâlâ senin kokunu taşıyor bana. Gözlerimi kapatıp kokusunu içime çekmek Paris'te olduğuma, senin yanında sevgili Magenta Bulvarı'nda yürüyüş yapıyor olduğuma beni inandırmaya yetiyor. Sana evlilik teklifinde bulunduğum için asla pişman olmayacağım. Sana sunabildiğim kader için derinden üzgünüm, bütün bunlar, yürüdüğüm yolda ve bilhassa Tarih önünde yaşadığım hayal kırıklıkları yüzünden oldu, senin mutluluk ve sükûnet içinde huzur bulmanı isterdim. Félix aslan gibi bir çocuk şimdi, seninle birlikte Satory'de ziyaretime geldiğinde elimi yetişkin bir adam gibi sıktı. Ona benim yerime sarıl, bu en kıymetli dileğim." Var oluşumun anlamını açığa vurduğum bu mektubu, tanımadığım bir kürek mahkûmunun eline tutuşturduğum için içim içimi yiyordu.

Bir tür çılgınlık gemiyi ele geçirdiğinde bir haftadan daha uzun bir süredir kıyılardan uzakta seyrediyorduk. Deniz tanrıları kılığına girmiş gemi mürettebatı sahte sakallar, cübbeler ve üç çatallı mızraklar taşıyarak mah-kûmları yirmişer kişilik gruplar halinde sırayla güverteye çağırıyorlardı. Kısa süre sonra sıra bana ve Trinquet'ye geldi. Antik silahlarıyla bizi geminin burnuna doğru ittiler. Bizi neyin beklediğini bilmiyorduk, mızraklar arkamıza dayanmış halde ihtiyatlı bir şekilde ilerliyorduk. Kaptan ve subayları bir kerevetin üzerinde sıralanmışlardı. Beş ya da altı denizci de onların önünde, ellerinde deniz suyu dolu kovalarla bizi bekliyorlardı. Kovaları başımızdan aşağı boca ettiler. Nihayetinde bize iki yarımküreyi ayıran sınırı geçtiğimiz söylendi. Sırıl-

sıklam bir vaziyette bize mevcut olmayan bir Ekvator Cumhuriyeti'nden çıkan bir tür vaftiz sertifikası verildi: "Sıcak Kuşak Katedrali. Bugün 17 Şubat 1873, yurttaş Maxime Lisbonne, büyük buharlı yolcu gemisi *Le Rhine*'in güvertesinde sınırı geçtiği için, dinimizin yasa ve adetlerine göre vaftiz edildi. Bu belge başpiskoposluk sarayında düzenlenmiştir. Tropik Başkanı, Sıcak Kuşak Papa Büyükelçisi, Piskopos Sıcak." Uzun süre bizi geçirdikleri bu sefalet okyanusunun ortasında bu yakınlaşma anını neye borçlu olduğumuzu merak edip durdum. Bulabildiğim tek açıklama onların eğlenceleri için ihtiyaç duydukları oyuncaklardan başka bir şey olmadığınızdı. Bu bitmek tükenmek bilmeyen yolculukta gerçekten korktuğum ilk uzun anı Ümit Burnu'nu geçerken Atlantik'in soğuk akıntılarının Hint Okyanusu'nun sıcak ve ağır akıntılarına yol vermeyi başaramadığında yaşadım. Devasa boyuttaki güçler çarpışıyor- du. Gemi bir dalgadan diğerine atlıyor gibi görünüyor, Paris çocuklarının su yollarına bıraktıkları ve Montmartre tepesi veya Belleville'in yamaçları boyunca yüzerken peşlerinden gittikleri bükülmüş kâğıttan gemiler gibi sarsılıyordu. Bu fırtınanın ertesi günü bir yürüyüş esnasında bir grup koyu yunusa saldıran bir köpekbalığı gördüm. Ümit Burnu geçişinin Avustralya ile Tazmania Adası'nı ayıran Bass Boğaz'ında bizi bekleyen fırtınayla kıyaslanacak olursa bir hiç olduğu söylenmişti bize ve gerçekten de öyle oldu. Bu badireyi atlattıktan sonra bize iki yudum ~~afia~~²³ verildi. On gün kadar sonra, 2 Mayıs 1873 gününün bitimine doğru, *Le Rhin Nouméa* doğal limanına demir attı. Gemide son bir gece geçirmek zorunda kaldık. Sabah, kayıklar şehri çevrele-

²³ Bir çeşit rom (ç.n.).

yen iki kara uzantısından biri olan Nou Adası'nda kurulmuş cezaevine bizi transfer etmek için bekliyorlardı. Güneş henüz yükselmekte olmasına rağmen bizi kavurucu bir sıcaklığın karşıladığı güverteye çıkarıldık. Geminin derinliklerinde iyice karanlığa alıştığımdan göz kapaklarımı açamıyordum. Yeni evrenimde ışığa boğulmuş bir dağ manzarasından başka bir şey algılayamıyordum. Sonunda, ta uzaklarda kazılıp deşilmiş bir dağ, üzerinde bir işaret levhası yükselen bir köyü, kırmızı toprakların yolları, rıhtımdaki turna iskeletlerini ayırt edebilmeye başladım. Etrafı surlarla çevrili Paddon Koyu, tam önümüzde birkaç yüz metre ilerideydi. Kayıklar gidip geliyordu. Oraya varır varmaz Ulaştırma hizmetleri şefinin konuşmasını dinlemek üzere bizi meydana topladılar.

– Mahkûmlar, toplumun adil bir biçimde sizin için uygun gördüğü cezaları çekmek üzere burada bulunuyorsunuz. Buradaki düzenlemeler askeri yasalara göre yapılmıştır. Düzenin bozulması durumunda Deniz Kuvvetleri Askeri Yargısının yasaları uygulanacaktır. Herhangi bir suç işleyen veya kanun ihlalinde bulunan tüm sürgünler askeri mahkemede yargılanacaktır. Devlet size iki ceket, iki keten pantolon, bir kep, bir yün şapka, üç pamuk gömlek, bir flanel kemer, dört cep mendili, iki çift ayakkabı ve yün bir kravat verecek. Uyumak için ise bir branda, bir battaniye ve bir çift çarşaf temin edilecektir.

Erzak depolarına götürmeden önce bizi iki gruba ayırdılar. Bir tarafta “dördüncü sınıf” veya ceza mangası denen grup vardı, bunlar aralarında kendilerini geçiş sırasında yanlışlıkla ele veren dört komüncü de olmak üzere yaklaşık altmış kişiden oluşuyordu; diğer tarafta tutukluların büyük

107

12. BÖLÜM

Mezmurlar Kitabı ve Tropikler

Dördüncü sınıfa mensup kişiler en berbat şartlarda yaşayanlardı ve gözümüzün önünde şehadete ulaşmaları onlara katılmakla sonuçlanacak fiilleri yapmaktan insanları alıkoyuyordu. Sabahın köründen itibaren, havanın durumu ne olursa olsun, hafriyat işleriyle uğraşmaları gerekiyordu. Marait Hastanesi'ni Picart Köprüsü'ne bağlayan yola taş döşüyorlar, taş ocaklarından manivelalarla, kazmalarla kendilerinden büyük taşları çıkartıyorlardı. Adanın iç bölgesine, Grande Terre'e ikmal olarak gönderilen kargoları boşaltmak için zincire bağlanmış halde Nouméa'ya götürülüyorlardı. Çalışma periyodları arasında dolaşmaları yasaklanmıştı ve karanlık çöker çökmez yeniden zindandaki hücrelerine yerleştiriliyorlardı. Ve tüm bunları tek kurus almadan yapıyorlardı.

Benim gibi üçüncü sınıfa mensup olanlar, malzeme ve binaların bakımı, çamaşırların düzenlenmesi ve dikim işleri, ortak alanların temizliği, sebze ve meyve yetiştiriciliği ve hayvanların bakımı gibi, yüzlerce mahkûm ve gardiyanın, idarî personelin günlük hayatlarını ilgilendiren çeşitli görevler için çekişiyorlardı. Bir mezar kazıcısına ve hatta bir cellat yardımcısına da ihtiyaç doğmuştu. Cellat yardımcılığına

anan iyi bir yoldaşımız, gyiotinin dibinde durarak ifa ettiği bu görevden sonra bir daha tam anlamıyla kendisini toparlayamadı. Başlangıçta, burnumu sürtmek istedikleri için olsa gerek, Desnouel Burnu'ndaki kireç ocağında çalışan işçilerin listesine kaydettiler beni. Oysa aksayan bacağımla adanın diğer ucuna güçlkle ulaştıktan sonra üstüne bir de bütün gün çalışmamın uygun olmayacağına karar verilebilirdi. Neyse ki, sakatları ziyareti esnasında doktor Ponty bacağıımı inceledi. Sol kalça kemiğinde kötü tedavi edilmiş, kötü kaynamış eski bir kırık olduğu ve belirlenemeyen sayıda kemik parçasının etin içinde dağılmış olduğu sonucuna vardı. Bir kireç ocağının ağzından kireç taşı, kereste, kömür çekme işini yapabileceğim işler listesinden çıkardı ve durumuma uygun bir iş verilmesi talebinde bulundu. İlk önce, yiyecek depolarının envanterlerini çıkarma işi verildi bana. Bu iş için günde bir kuruş alıyordum. Bir kuruş da özgür bırakıldığım anda bana verilmek üzere birikim fonuma ekleniyordu. Sürgün ile ilgili yasalar mahkûmlara verilecek olan yiyeceklerin kolonilerdeki askerlere verilenlerle uyumlu olmaları şartını koşuyordu. Belirli işler karşılığında ikram edilen şarap payları bunun dışındaydı. Cezaevinin muhasebecisi titiz bir adamdı, fasulye tanesine kadar stoklardaki her şeyi bilmek istiyordu. Onun için önemli olan yiyeceğin ağırlığı ve bölüşümüydü. Bize verilen morina balığının kokmuş, bozulmuş olması, şarabın neredeyse sirkeye dönmüş olması, pirinç torbalarının ağırlıklarının onda birini buğday bitlerinin çekiyor olması umurunda bile değildi. Mahkûmların sayısı belliydi ve bunu bir buçuk libre ile çarpıp firından günlük ekmek talebini karşılıyordu. Aynı sayıda mahkûma pazartesi günü kişi başına altı santilitre taifa veya

salı günü yirmi üç santilitre ekşi şarap ekleniyor ve böylece çeşitli fiçılardan ne kadar sıvı çıkarılacağı biliniyordu. Kişi başına düşen bu paylar miktar olarak ancak çalışmayan kişilere yetecek düzeydeydi ama çalışmak zorunda olanları aç bırakıyordu. Bu beslenme rejimi yüzünden en sağlam bünyesi olanlar bile birkaç hafta içinde çöküyor, zaten katılmış olan karakterleri etkileniyordu. Bu işte çalışmanın bana sağladığı büyük avantaj, tartular sırasında veya fırına götürülürken yiyecek yığınları arasında gıdım gıdım bir şeyler kapabilme olanağıydı; orada burada bir parça Hollanda peyniri, et suyu çorbası üzerinde mucizevi bir şekilde yüzerken bulduğum bir sığır eti parçası, bozulmuş bir elmanın sağlam kalan kısmı gibi şeylerdi bunlar. En zoru ise arkadaşlara vermek için bir miktar yiyecek saklama fikrine karşı koymaktı: günlük üst baş aramasında bir şey çıkarsa kodesi boyluyordun. Orada Grande Terre'den, şu meşhur Kanaklar'dan,²⁴ iki kişiyle tanıştım, adamlar kantinci olarak istihdam edilmişlerdi ve bayat ekmek dişledikleri için zindana atılmışlardı. Kendi aralarında ana dillerini konuşuyorlardı ama Fransızca anladıklarını fark edince şaşırdım. Onlardan, daha sonraları Louise Michel'le karşılaşınca ona da anlattığım Esintiler gibi birkaç efsane öğrendim: "Hangi esinti atıyor sizi, Owié'nin kızları? Kim takip ediyor sizi? Uçurumun kenarından geçtiğiniz her seferinde içinizden birinin kaybolduğunu göremeyesiniz diye gözlerinizi kamaştıran o ağacın altından mı geçtiniz? Desenize bu yüzden uçurum yutup duruyor her geçişinizde aranızdan birini."

Bulduğum yeri kıskananların ağızları sulanarak bekledikleri bu işi neredeyse altı ay boyunca korumayı başar-

²⁴ Yeni Kaledonya yerlilerine verilen ad (ç.n.).

dım. Sonra yerime başka birini getirdiler. Kendileri açısından iyi hal ve tavırları dolayısıyla yönetimin teşekkür etmek istediği bir tutukluydu gelen. Bu esnada hapishaneye Marist tarikatından bir misyoner, peder Montrouzier miras olarak kaldı. Cehennemin kapısına daha yakın bir yerde, kürek mahkûmları arasında bir havari olarak Tanrı'nın şanını, onun Çok Aziz Annesinin onurunu yüceltmeyi seçmişti. Önceleri vazifesini Nou Adası karşısında bir başka kara çıkıntısı olan Ducos Yarımadası'nda ifa ediyordu ama öngörülemez bir hadise onu, bizden daha az cezalara mahkûm edilmiş ve zorla çalışma veya zincire vurulma cezasına çarptırılmamış yüzlerce komüncünün bulunduğu bu kamptan kaçmak zorunda bıraktı. Söylentilere göre, sürgünlerin yedinci dalgası 10 Aralık 1873'te *La Virginie*'nin güvertesinde limana varmıştı. Blanche Meydanı'ndaki barikatı tutan dostum Louise Michel, Nathalie Lemel ve altı kadın daha vardı aralarında. Kadınların batı kıyısında yüz kilometreden daha ileride bulunan Bourail çiftliği hapishanesine götürülmeleri öngörülmüştü ama onlar yoldaşlarından ayrılmayı reddetmişlerdi. Louise aksi bir girişim denendiği takdirde kendisini denize atma tehdidinde bile bulunmuştu. Bu denli kesin bir kararlılıktan bunalan Vali Gaultier de la Richerie kadınların Ducos'da indirilmelerini kabul etmek zorunda kalmıştı. Dauphiné yöresinden Voiron'lu, adli bir suçtan dolayı burada bulunan ve o sırada kalabalığın içinde olup biteni izleyen bir kürek mahkûmunun bana söylediğine göre Marist papazın sahneye çıktığı an budur. Cüppesinin altında titreye titreye bu kararı protesto eden papaz, bir yandan da sık sık kendisine günah çıkartmaya gelen, huşu içinde kaskatı

kesilmiş valinin karısını etkilemeye çalışıyordu. Ona göre, “bu sekiz kocasız petrolcü kadın”²⁵ bu sürgün kampını çirkinleştirecek fahişelerden başka bir şey olamazlardı! Papazı çileden çıkaran başka bir durum da kadınların hastanenin yakınlarında onun lojmanına yüz metreden daha az mesafede Numbo Koyu üzerinde bulunan bir binaya yerleştirilmeleri oldu. Marist peder herkesin önünde öfkesini kustu, kendisini dinlemek isteyenlere bu genelevin ortasında bir dakika daha duramayacağını söyleyerek bağıırıyordu, buna karşılık vali bu ifadeleri kabul etmeyeceğini ve bu hanımların onurlarının korunmasından sorumlu olduğunu söyledi. Ve peder Montrouzier Nou Adası’ndaki hapishaneye gelmek için eşyalarını bir kayığa yüklerken kaçakları hiç de sevmediğini belirtti. Bu Marist papazın aslında kendi kuruntularından kaçmak olduğunu düşünmeden edemedim.

Bütün bu beklenmedik olaylar Louise’dan, Rochefort’dan, Paschal Grousset’den haberdar olmama yaradı. Ayrıca D. Henry Bauër’den de. Aslında, haberdar olmak istemeyeceğim tek kişi oydu. Komün esnasında Edouard Vaillant ile birlikte eğitim reformunu yürüten bir enternasyonalist olan Augustin Verdure’ün öldüğü de bildirildi bana.

Taşınması esnasında peder, kullanılmayan bir çamaşırvhanede üstüste yığılı duran yüzlerce ciltlik öğretici kitabı da toplayıp getirmişti. Aklından insanlara bu kitapları okumalarını salık vermek geçiyordu. Bir süreden beri erzak kayıt görevime göz dikmiş olan idare bu durumu fırsat olarak de-

²⁵ Orijinal metinde *petroleuses* olarak geçen bu adın komün mensubu kadınlara verilmesinin nedeni petrol kullanarak Paris’i ateşe verdiklerine dair suçlamalardır (ç.n.).

ğerlendirip kütüphanecilik işini yarattı, küçük kütüphane odasında misyonerin çalışanı olarak görevlendirildim. Yaklaşık bir hafta boyunca defterleri doldurarak, eserlerin başlıklarını, yazarlarını yazarak geçirdim, kitabı alacak kişinin kayıt numarası bulunsun diye kutucuklar hazırladım, kitabın alındığı gün, geri verildiği gün işaretlenebiliyordu... İşte orada, deri ciltli, Tertullien'in tüm eserleri, Azize Thérèse d'Ávila'nın *Livre des demeures*'ü [Meskenler Kitabı], Şehit Justin'in *l'Apologie*'si [Savunma], ayinler kitabı, manastır dua kitabı, Mezmurlar Kitabı, Gregoryan ilahileri sevenler için eserler, *Cérémonial pour les soeurs de Notre-Dame de Charité*, (Notre-Dame de Charité Rahibeleri İçin Ayin), *l'Eucologe de Lisieux* (Lisieux Yakarışı), azizlerin yaşamları, papaların tarihi, İnciller, dua kitapları... Dürüst olmak gerekirse kütüphanemin başarısı öyle ahım şahım olmadı. İlk önceleri, ailelerini katletmiş iki mahkûm düzenli bir şekilde uğruyorlardı buraya; din onlar için intihara karşı tek sığınaktı. Okuyucu bulabilmek için kendimi canlı bir kitaba çevirdim, ezberimde bulunan tiratları yüksek sesle okumaya başladım. Labiche'den, baba Dumas'dan okuyordum. Victor Séj-our tarafından yazılmış André Gérard adlı dramda oyunun başlığıyla aynı adı taşıyan karakterin repliklerini mırıldanırken bu vahşilerin yanaklarında boncuk boncuk gözyaşları akıyordu:

– Benim zenginliğim ailemdir; refahım çocuklarımin neşesi ve sağlığıdır. Bu küçük varlıkların çocuksuluklarını gizleyen güçlü şehveti bilmiyorsunuz. Onların küçük ellerinin boynuma dolanmasının verdiği mutlulukla kıyaslayınca fetan bir kadının inci kolyesinden duyduğu gurur ne ki...

Onlara sunacak başka bir şey bulamadığımdan Eski Ahit'teki Şarkılar Şarkısı'nın çağrışımlar yaratan dizelerini gösterdim:

– Aklımı oynatmama sebep oluyorsun ey kız kardeşim, ey nişanlı kız, tek bir bakışınla, gerdanlığındaki tek bir hal-kayla aklımı başımdan alıyorsun! Aşkın ne kadar büyüleyici, kız kardeşim, ey nişanlı kız, aşkın ne kadar lezzetli, şaraptan bile...

Elimdeki dört kopya da alıcı bulunca bir katılım listesi oluşturdum.

Raflar dini kitapların ağırlığından kurtulup boşaldıkça defterimin sayfalarının dolduğunu gören Peder Montrouzier az şaşırmamıştı. Bu mahkûmlar diyarında Hristiyan inancını yaymak için bir komüncüyü kullanma mucizesini gerçekleştirdiği için azizlik mertebesine aday gösterilip gösterilemeyeceğini merak ediyor olmalıydı. Ayinler, kutsamalar, cenazeler için belirli tarihlerde Docus Yarımadası'na gidiyordu. Yirmi beş yaşına basmadan evvel tüberkülozdan göçüp giden *Salut Public*'nin gazetecisi genç Gustave Maroteau'ya ölüm döşeginde eşlik etmek istediğinde kendisine haddi bildirildi. Bu yoldaş hiçbir zaman eline silah almamıştı. Bir makaleden dolayı ölüme mahkûm edilen gazeteci, gazete yaprağında kuruyan mürekkebinin bedelini kanıyla ödüyordu. İşçinin hayatını tabutuna çivi çakmakla, köylünün kendi mezarını kazmakla, kadının parmaklarını kefen dikmekle kullanarak geçirdiğini yazmış olduğunu hatırlıyorum. Mahkemelerin verdiği ölüm kararından onu kurtaran Hugo oldu. Cellatları hastalığının idam mangasının kurşunlarından tasarruf sağlayacağını biliyorlardı.

Ben de onun hak ettiği şekilde anıldığını, etrafları askerler tarafından çevrilmiş küçük bir asi grubunun ona son yolculuğunda eşlik ettiğini, ilk kürek dolusu toprak sürgünden kalkan bu tabutun tahtaları üzerine dökülürken Yeni Kaledonya'nın sıcak semasında "Yaşasın Komün!", "Yaşasın Cumhuriyet!" nidalarının yankılandığını biliyordum.

Marist papaz hapishaneye her geri dönüşünde, kayığı henüz kıyıya bağlanır bağlanmaz, artık iyice kafasını taktığı ve durmadan aşığladığı, kampını bir sefahat ve zevk yuvasına çeviren bu kadınlara, petrolcülere, kundakçılara dair sabit fikirlerini yüksek sesle, açık açık ifade etmekten alıkoymıyordu kendisini. Sızlanıp yakınmalarına itiraz etmeden tahammül ediyordum. Mahkûmların, kendisi için de mutluluk verici olan buluşmalarının beklentisi içinde huzursuzlandıklarını bile bile gözlerini kapatıp geçse miydi? Hayatını Meryem kültüne adanmışken, birazcık da "Meryem" in kıçıyla ilgilenmesinde ne beis olabilirdi ki? İşlemediğini iddia ettiği esrarengiz bir suçtan hüküm giyerek sonunda buraya, Nou'ya düşen akıllı biraz kıt bir gence taktıkları isimdi bu. Gelişinin hemen ertesinde hödüğün biri onu koynuna alıp sikmeye başlamıştı. Daha sonra da, bu işe meraklı mahkûmlarla, Kungu Burnu'ndaki topçu bataryalarında nöbet tutan denizci ve forsa ekipleriyle pazarlığına girişti genç oğlanın. Ters ilişkiye yanaşmayanlar ise ıslak ekmekle kendilerini rahatlatırlardı. Ya o Kuzey Çiftliği'ne, o Nuh'un Sapkınılıklar Gemisi'ne ne demeli? Nuh ineklerini, keçilerini, koyunlarını konuşturabilseydi eğer, Tufan ve Kıyamet'in bu tür şeyler için çok uygun bir eşleşme oluşturduğunun farkına varırdı mutlaka... Kümes hayvanlarının bile anlatacakları onca şey varken!

Bu dönemdeki en hatırlanmaya değer olay *La Loire*'in Nournéa önlerine varışydı. Ta Paddon Koyu'ndan uzun beyaz elbiselere bürünmüş pek çok silueti görebiliyorduk. Dubaların üstünde duvar işçiliği yapan mah-kûmlar gardiyanların alaycı bakışları altında onlara ellerini kollarını sallıyorlardı. "Gel pilicim, gel tatlım benim!"... Bunlar aslında Cezayir'in Kabyle bölgesinde çıkan isyana katılan ve sömürge yönetimine başkaldırdıkları için mahkûm edilen Mokranilerdi ve idare onları Ducos Yarımadası'na doğru götürüyordu.

Tüm bu yıllar boyunca, nadiren de olsa gardiyanlardan çaldığımız ya da satın aldığımız ve elden ele dolaştırdığımız gazetelerden, Paris'te, mecliste hararetli oturumlara neden olan af tartışmalarını pür dikkat izliyorduk. Cumhuriyet'in yeni başkanı Mac-Mahon, Tanrı'nın inayeti ve ordunun özverisiyle kamu düzenini sağlayacağını garantisini veriyordu. *La Croix* gazetesindeki resimler Komün'ün suçlarına kefaret maksadıyla inşa edilmekte olan ve Sacré-Coeur'a [Kutsal Yürek] adanmış bir kilisenin inşası için isyanın merkez üssü Montmartre tepesinde sürdürülen çalışmaları gösteriyordu. İnşaat sona erdiğinde bina bembeyaz, süt gibi, lekesiz ortaya çıkacaktı. Kasapların elinden çıkma bir pasta! Devlet kurumlarının ve bürokrasinin aleti, aramızdan bazılarında artık kıpırdama ve soluğu uzaklarda alma isteği uyandırmaya başlamıştı. Henri Rochefort, Paschal Grousset ve başka dört yoldaş daha *Peace, Comfort, Ease* adındaki Nournéa ile Newcastle arasında çalışan kargo gemisinin kaptanına rüşvet verdikten sonra Ducos'dan kaçarak Avusturalya'ya gitmeyi başarmışlardı. Gizlice sabırla inşa ettikleri kayıkları Pins Adası açıklarında kayalıklara çarpıp parçala-

nan doktor Rastoul ve on dokuz arkadaşının ise şansları ya-
ver gitmemiştir. Köpekbalıkları Thiers'nin ve kızıl ökçeli
marki General Galliffet'nin birlikleri kadar acımasız çıktı.
Bu talihsizlik ne Bellevilleli ayakkabı tamircisi arkadaşım
Trinquet'nin ne matbaacı Jean Allemane'nın ne de mimar
Jean Vinot'nun cesaretini kırmadı yine de. Buharlı bir ge-
miyle Nou Adası'nı terk etme girişimleri Nouméa limanının-
dan çıkmalarına bile fırsat verilmeden başarısızlığa uğradı.
Onlara katılmamı önermişlerdi ama topallayan bir mah-
kûm olarak onlara ayak bağı olmak istemedim. Bir ekip ta-
rafından hapishaneye geri getirildiler, dördüncü sınıf mah-
kûm statüsüne düşürüldüler ve iflah olmaz katiller için ha-
zırlanan çifte zincirlere vuruldular. Bu olayı kutlamak üzere
bir ay boyunca tafia paylarımızdan mahrum bırakıldık.

13. BÖLÜM

Kanaklar Saldırıyor

Bağışlar sayesinde rafları daha büyük bir çeşitliliğe kavuşan kütüphanedeki görevime iyice alışmıştım artık. Cezaevi çalışanları, Nouméa'dan gelen tedarikçiler, doktorlar bize romanlar, değerli tarihi kitaplar, atlaslar hediye ediyorlardı. *Revue des Deux Mondes*'a abone olan bir deniz subayı bu derginin merakla beklediğimiz aylık iki nüshasını okur okumaz bize bırakıyordu. Onun sayesinde Erckmann ve Chatrian'ı, Ernest Renan'ı, Sacher-Masoch'u keşfediyordum. İş güç olmayınca George Sand'ın fasiküller halinde basılan köylü romanlarına kapturdım kendimi, ama binlercemiz kurşuna dizilirken bizim için sarfettiği kundakçılar, katiller kelimelerini aklıma getirmemeyi beceremedim elbette. Nohant şatosundan aldığı huzurun izlerini taşıyan şu cümlelerini de: "Komün berbat bir yere doğru gidiyor ve tüm Paris'in zil zurna sarhoş olduğuna inanası geliyor insanın... Ordunun bu sefahat alemine neden bir son vermediğini anlamak mümkün değil." La Contrescarpe'daki Magny lokantasında aynı çorbaya kinlerini tüküren Flaubert'lerin, Théophile Gautier'lerin, Goncourt'ların, oğul Dumas'ların yanındaki yerini haydi haydi hak ediyordu. Bir dedikodu yüzünden bir mahkemenin yazar Léon Cladel'i aynı cümle

içerisinde “iyi” ve “komüncü” kelimelerini yan yana kullandığı için bir ay hapis cezasına çarptırıldığını da öğrendim.

Sürgündeki üç yıl boyunca sabırla inşa ettiğim ne varsa iki saat içinde yok olup gitti. Her şey gün içerisinde bana geri getirilmiş eserleri raflara yerleştirirken akşam saat beşte kuşların, yarasaların alçak ve süratli uçuşlarıyla başlamıştı. Daha sonra ani rüzgâr kırmızı kil tozlarını girdaplarla çevirerek savurmuş, Avustralya mersinlerinin solgun gövdelerini bükmüş, sarmaşıkları darmadağın etmiş, tropikal incir ağaçlarının yukarı doğru uzanan sarmaşık köklerini silip süpürmüş, çatıların kiremitlerini havaya uçurmuştu. Güneşin önüne bulutlardan kalın bir perde çekilmişçesine birdenbire gece oluvermişti. Şiddetli rüzgâr her dakika gücünü iki kat artırıyor, önüne bitki, hayvan, çinko parçaları, alet edevat, el arabası, ne çıkarsa sürüklüyordu; her şeyin hızla önünüzden geçtiği bir tür defileydi bu; araya geceye çizgiler çizen kör edici ışıklar giriyordu, bunu birkaç saniye sonra sağır edici gök gürültüleri takip ediyordu. Savaş halinde bir doğa. Sel gibi boşalan yağmur şiddetli kasırganın etkisiyle her yöne savruluyordu. Yağmur damlaları pencerelere o kadar güçlü bir şekilde vuruyordu ki pervazlar zangır zangır titriyordu. Aniden, çatıda kırılan bir kolon kirişi devasa bir yaydan fırlayan ok gibi pencereleri, ahşap çerçeveleri darmadağın etti. Karşı taraftaki duvara isabet etti, rafları yok etti, Kitab-ı Mukaddesleri ve Mezmurlar Kitabı’nı, İlahiler Kitabı’nı parçaladı, Papalık Konuşmalarını, George Sand’ın *Flamarande* fasiküllerini darmadağın etti. Bir hortum odayı silip süpürdü, çatıyı uçurdu, kapıyı indirdi, önüne çıkan her şeyi alıp götürdü. Yüzüm ağaç dallarının çizikleriyle dolu, kiremit parçalarından yaralanmış halde topal bacağımı en-

kazın içinden çıkarmayı başardım, kendimi cezaevinin ön tarafına atarak sırtımı taş duvara dayayıp parmaklıklara doğru ilerledim. Tam karşımda Paddon Koyu üzerinde ardı arkası kesilmeyen devasa dalgalar yükseliyordu. Daha ileride yağmurun silip süpürdüğü limanda öylesine suya atılıvermiş ceviz kabukları gibi sallanıp sarsılan gemilerin siluetlerini görüyordum. Kayıklar sürükleniyor, kayalıklara çarpıp parçalanıyordu, bir kulübenin konik çatısı denizde yüzüyordu. Gece boyunca dinmeyen kasırga şiddetini sabahın erken saatlerine kadar sürdürdü. Toplanma çağrısını duyduğumuz sırada başlarımızın üzerinde yekpare, masmavi bir gökyüzü uçsuz bucaksız uzanıyordu.

Kütüphane yerle bir olup kullanılamaz hale gelmişti. Ben de Kuendu Koyu'na giden yol üzerindeki Kuzey Çiftliği'nin yeniden onarılması ve düzenlenmesi işine gönderildim. Çiftliği çevreleyen bariyerler tamamen yıkılmıştı; hayvanlar Kungu Burnu üzerinde, Marais Hastanesi civarında, donanma bataryalarının etrafında geziniyorlardı. Meyve ağaçlarının neredeyse yarısının gövdeleri kırılmıştı, bazıları köklerinden kopmuş, yana doğru devrilmişlerdi. Bostanlar süngerimsi bir çamur deryasına dönüşmüş, gölevezler, tatlı patatesler sular altında kalmıştı. Mahkûm grupları ineklerin, atların, koyunların ve keçilerin peşinden seğirtirlerken ben şiddetli rüzgârın mezarlığı çevreleyen çalılıkların etrafına dağıttığı tavukları, ördekleri, hindileri toplamaya çalışıyordum. Akşam, güneş ufukta, dalgalar arasında kaybolurken, toprak yığınının bir tümseğe çıktım ve bir boynuzla uzaklara dağılmış işçileri geri çağırdım. Bir arkadaşımın en ciddi münakaşasını da bu çiftlikte yaşadım. Huy olarak öyle çekismeyi seven biri değilim, işlerin kötüye doğru gittiğini

anlamamı sağlayan bir yeteneğim olduğuna bile inanırlar kimileri, ki doğrudur, ateşlenen barutu belki yüz kere füyeye ulaşmadan söndürdüğüm olmuştur. Komün'ün kanlı haftası sırasında Versailles yanlılarının iki benzerini kurşuna dizdikleri şapka imalat işçisi Charles Amouroux tanımış olduğum en etkileyici hatiplerden biriydi. Komün'e seçilmiş, davamız için Lyon, Carcassonne, Saint-Étienne, Toulouse ve Marsilya'da toparlanma sağlamayı denemişti. Son bari katlar düzen partisinin eline geçerken cesaretle savaşıyordu. Tutuklanmış ama yeniden yakalanıp savaş mahkemesinde yargılanmadan önce bir süre kaçmayı başarmıştı. Yazık, dünyanın diğer ucuna gelince kendisinin de tersi dönmüş, bu yürekli karakteri besleyecek hiçbir şey kalmamıştı sanki. Yaptığı işlere ilaveten bütün enerjisini denetleyicilerin hizmetine sunuyor, içine yerleşip bizi gözledikleri derme çatma kulübelerini hasırla örtüyor, sebze yetiştirdikleri bahçelerin topraklarını çapalıyor, boğazlarını serinletmeleri için tepelerdeki kaynaklardan su getirmeye gidiyordu onlara. Bazılarının onu sofralarına davet ettiği de oluyordu. Ciddi olmaktan ziyade alaycı bir tonda yaptıklarını hatırlattım ona. Sinirleri tepesine çıkmış ve benim iğneleyici tavrıma kaba bir suçlamayla cevap vermişti. Ona, bu yeryüzünde attığım her adımın bana Prince-Eugène Meydanı'nda, kucağımdaki patlamaya hazır obüs mermisini düşürmemek için sımsıkı tutarak beklemek zorunda kaldığım anları hatırlattığı şeklinde sert bir cevap verdim. Münakaşa yeni arkadaşlarından birisinin beni zindana attırmakla tehdit edinceye kadar tonu yükselerek devam etti. İyi hal ve davranışlarına karşılık olarak Amouroux ve Paris'ten bir grup sadık dostu, Narbonne Komünü'nde kaldığı çok kısa sürede tanınmış olduğu

arkadaşları, eski adı Napoléonville olan karşı yakadaki Canala'da yeni bir cezaevi inşasına gönderilmek üzere seçildiler.

Bundan birkaç ay sonra, atalarından kalan toprakların sayıları her geçen gün artan yeni yerleşimcilere verilmesine karşı çıkan Şef Atai'nin öncülüğünde büyük Kanak isyanı patlak verdi. Atai nesiller boyu birbirleriyle savaşmakta olan kabileler arasında birliği tesis etmeyi başarmıştı. Onu yavaş yavaş bir efsane kahramanı haline getirecek düzinelerce hikâye anlatılıyordu hakkında. Atai neredeyse çıplak dolaşırdı, kabarık saçlarının üzerine bir donanma subayı kasketi geçirmişti, o kadar. Ondaki karşısında kafasındakini çıkarmasını isteyen Vali Amiral Olry'ye, kasketin kafasında kalmasında bir sakınca görmediğini ama Fransızların da aynı şeyi yapması durumunda bunu yapabileceği şeklinde cevap verdi. Birkaç ay içerisinde isyan giderek adada bulunan birliklerin üstesinden gelemeyeceği kadar kötü bir hal aldı ve bir ayaklanma görünümü kazandı. Yalnızca, ayaklanan kabilelerden esir edilen kadınların kendilerine ganimet olarak teslim edileceği sözü verilen birkaç Kanak köyü üç renkli Fransız bayrağını asmaya devam ediyordu. Bahtsız kadınlar kurtuluşu intihar etmekte buluyorlardı. Fransız ordusunun stratejistlerinden deniz teğmeni Servan, Atai'nin kellesi için dikkate değer bir miktar belirlemişti: 200 frank. Yönetim her Kanak savaşçısının kafa derisi için de 10 frank veriyordu. Bu ödüller yeterli olmadı elbette, ilgilenen de olmadı teklifle. Bunun üzerine denizciler göreve çağrıldı. Ordu kurmayındaki yoğun tartışmalardan sonra cezalarının indirilmesi karşılığında Komün sürgünlerinin ve Kabylie sürgünlerinin silahlandırılması önerildi. Bunlar Ducos Yarı-

madası'ndan, Pins Adası'ndan geldiler. Ama en önemli birlik, yaklaşık otuz Parisli ve Narbonnelu'dan oluşan Amou-roux destek birliği idi ve Canala'da oluşturuldu. İçlerinde Tavernier, Michelin, Bioray, Niclot da bulunuyordu... Bunlar kabileleri toplayıp savaşa soktular, Atai'nin adamlarını Amboa civarında kuşattılar, Kanakları öldürme işini diğer Kanaklara bıraktılar. Atai'nin kafası kesildi, asi şefin yüksek dereceli bir alkol eriyiği içerisine batırılmış başı metropole götürülmeden önce Nouméa'ya geldi, gözleri açıldı. Daha sonra, hainler yeniden insan avına çıktılar ve aralarında idam mangasının karşısına diktikleri kabile reislerinin de bulunduğu düzinelerce esirle geri döndüler. İnsan avı turlarını bitirip kodese geri döndükten sonra Amouroux'nun özgürlükleri için savaşan bu adamlara, Paris sokaklarında, Satory'deki idam mangalarının önünde aynen bize reva görülen şeyleri yapmış olmaktan dolayı pişmanlık duyduğuna dair hiçbir şey gelmedi kulağıma. Hizmet ettiği kişiler düşündüğü kadar cömert çıkmadı ve zorla çalıştırılma cezası, ülkesi için yaptığı olağanüstü hizmetlerden dolayı on yıl sürgüne çevrildi. Oysa o affedilmeyi bekliyordu.

Paris ve taşradaki destekçilerimizin yedi yıldan uzun bir süreden beri durmaksızın organize ettiği kampanyalar, muhaliflerimizin uzlaşmaz tutumlarını sarsmaya başlamıştı. Hugo sürekli çağrılarda bulunuyordu ve Zola şimdi 71 Baharındaki hakaretlerinin üzerine çizgi çekiyordu, Raspail, Jules Guesde, Clemenceau, doktor Naquet ve hatta ateşli bir şekilde bize karşı savaşmış olan Louis Blanc bile destek çıkıyordu... Kısmi bir af yasası 1879 Mart ayında oylamaya sunuldu. Bu haber bize yaz ayları, Avustralya topraklarında ise kış yaklaşırken ulaştı. Cezaevi idaresi her birimize af ta-

lep formu verdi. Çoğumuz hükümetin kesin tavsiyesi olarak sunulan bu aşağılanmayı reddettik. Yaşadığımız onca şeyden sonra bunu imzalayanları ise suçlamıyordum. Adıma düzenlenmiş ve Cumhuriyet evrakına basılmış genelge birkaç sigara sarmama yaradı. Haziranın sonunda cezaevi koşullarımızda bir iyileştirmeye gidileceği ve buna bağlı olarak, kürek cezası çekmekte olan bütün Komün mahkûmlarının artık sıradan sürgünler olarak işlem görecekları Ducos Yarımadası'na nakledilecekleri ilan edildi. Temmuzun sonunda Nou'yu Ducos'dan ayıran körfezin bu tarafını geçmek için kayıklara bindik. Daha sonra, kayıklardan indirildiğimiz noktadan, Numbo Koyu'ndan yerleştirileceğimiz yere, Tindu'ya kadar yürümek zorunda kaldık.

Yüz dokuz yoldaşıyla birlikte *Le Var* adlı firkateyne binerek Port-Vendres'e doğru yola çıkan, affedilmiş bir sürgünün boşalttığı bir kulübeye yerleştim. En ufak bir itirazla karşılaşmadan kuralları ihlal ederek sakalımı uzattım. Bu bir işaretti. Yiyecek paylarımızdan ve mahkûmlara verilen birkaç kuruştan mahrum bırakılmaksızın tüm işleri yapmayı da bıraktık. Gecelerimizi muhabbet ederek geçiriyor, kalktığımızda ise güneş çoktan yükselmiş oluyordu. En şaşırtıcı şey ise Nouméa'ya gidip gelme hakkımızın olmasıydı. Gardiyanlara bildirmeden, kelepçelenmeden, adımlarımızı saymadan Nouméa'ya gidebiliyor, bir kafeye girebiliyor, çinko kaplama masalara yaslanıp bir bardak bira sipariş edebiliyor, yıllardır görmediğimiz arkadaşlarla selamlaşabiliyor, birbirimizi kucaklayıp gözyaşlarımızı silebiliyorduk. Kısacası yeniden canlanmıştık. Defalarca beyaz şehrin sokaklarında, l'Hôtel National yakınlarında, Dolbeau manavının önünde, Pelage'da saçlarını kestirirken Henry Ba-uér'in silüetini ta-

nıdığımı düşündüm. Her defasında ~~an~~ımadığım birileri çıktı. Öyle görünüyordu ki Louise Michel ona oğlu gibi bakıyordu. Sürgünde peşinden geldiği başka bir komüncünün sevgilisi olan Marie Pervillé ile yaşıyordu. Onun adını gerçekten unutmaya çalışmıştım ama bir akşam içtiği ~~m~~ifa ile dili çözülen Jean Allemane sırları açığa vurmuştu.

– Senin neyin peşinde olduğunu biliyorum... Ama *City of Melbourne*'a atlayıp Avustralya'ya gitti o, bir süre önce.

Meselenin bu olmadığı konusunda itiraz etmek istedim, bunun İsa'nın kundak bezi kadar bile umurumda olmadığını söylemek istedim ama omuzlarını silkti.

– Hadi başka meseleye geçelim! İnsan arkadaşı için öngörülen bir ölüm cezasını engellemek maksadıyla kendini riske atınca en azından bir teşekkür bekler. 240. Tabur'daki Yüzbaşı Jacques Arnaud'yu hatırlıyor musun?

– Tabii ki. Birlikte Kırım Seferi'ne, Sivastopol Kuşatması'na gitmiştik, sonra İtalya'ya... Bacağım kangrenden çürürken Versailles'daki askeri hastanede komşumdu.

Allemane bana yaklaştı, sesini neredeyse duyulmayacak ölçüde alçaltmıştı, kulübenin bitkilerden yapılmış bölmeleri sırların dışarı sızmasına izin verebilirdi.

– Bir gün, yargılanmayı bekleyen Henry Bauër seni görmeye ikinci kata geldi. Arnaud konuşmanızı duydu. Duruşmada neler olduğunu öğrenince şu an Paris'te güvenli bir yerde bulunan bir mektup verdi bana. Mektupta Bauër'in sana doğru eğilerek şunları söylediğini yazıyordu: "Lütfen Lisbonne, Vavin Caddesi'nde olanlar için benim adımı telaffuz etme. Bu kundaklamaya yardım eden komutanın arandığını biliyorum, eğer bu orna çıkarsa, mahvo-

lurum, annem beni terk eder.” Ve Arnaud senin ona şu şekilde cevap verdiğini ilave etti: “Size hiçbir şey sşylemeyeceğime dair sşz veriyorum.” Bu doğru mu?

– Evet ama bu konuda şvgşye layık değilim: bacağım o kadar berbattı ki gidici olduğumu dşşşnşyordum. Kendimi feda etmem bana pek pahalıya patlamayacaktı.

Tindu Koyu’ndan bir kilometreden daha az bir mesafede bulunan ve bir sşrgşn kşyşnşn yerleştirildiği başka bir koyda, Numbo’da, Paris’in Saint-Antoine mahallesinde marangozluk yapan Morin’in idaresi altında bir tiyatrunun inşaatına başlanmıştı. Orayı gşrmeye karar verdim. şylesine derlenip şatılmış bir kulşbe, birkaç mukavva siluet gşrmeyi bekliyordum ama eni on beş metre boyu bunun iki katı ve beş metreden daha fazla yşksekliği olan bir salon, birbirlerine dikilen sebze torbalarıyla oluşturulmuş boydan boya bir sahne perdesi, dekor olarak kullanılmak şzere boyanarak tablo haline getirilmiş kaydırılabilir panolar ve ağaş ve manzara kesitleri, sokak ve cadde perspektifleri, heykeller, bahşe detayları... bir dolu aksesuar ıkıverdi karşıma. Oyunlardaki kahramanların ihtiyaç duyacakları tşm silahlar konserve kutularının tenekelerinden kesilmişti, kostşmler yşzlerce paşavradan imal edilmiş ve renkli aksesuarlarla sşslenmişti. Seyirci koltuğu olarak kullanılmak şzere dşzinelerce fişi hazırlanmıştı. Numbo Yeni Kaledonya isimli tiyatro topluluğu repertuvarlarındaki tşm başrolleri oynayan Corion isimli bir kuafşr olan yaratıcısının Fransa’ya dşnmesi şzerine dağıtılmıştı. Genç başrol oyuncusuyla birlikte alışan Dussart da aynı gemideydi. Yşksek kalibre iş uzmanı Duturbure, neredeyse kendisini unutturcasına, esrik, de-

gişik program afişleri gösterdi bana: *Les Chevaliers du brouillard*, *Lucrece Borgia*, *L'Avare* [Cimri] ve *L'Aventuriere* [Maceracı], *La Contagion* [Bulaşma] veya *Les Effrontés* [Pişkinler] gibi Émile Augier'nin pek çok oyunu.

– Elimizde en az on beş iyi oyuncu bulunuyor ama eksik olan şey bir yönetmen, her şeyi organize etmeyi bilen biri.

– Emrinizdeyim. Ayrıca koltuk değneğimle perdeleri çekebilirim...

Onlara ilk temsilinin kime ithaf edildiğini söylemeden repertuvara Victor Hugo'nun *Ruy Blas*'ını eklemelerini önerdim. Amatör olmalarına rağmen dizeleri öğrenmeyi, diksiyonu düzeltmeyi kotarabiliyorlardı ve tonlamaları tam olarak arzu ettiğim kadar iyi olmasa da, jestleri biraz beceriksiz de olsa sonraki ay kendimizi seyirciye beğendirmek için sahneye çıkmaya hazırдық.

İlk gösterimin yapıldığı akşam, 4 Eylül 1879'da, Louise Michel kedilerini, köpeklerini, tavuklarını birkaç saatliğine terk ederek Nouméa'da Cocotiers Meydanı yakınlarındaki ininden dışarı çıktı. Kulübemin girişinden onu seyrettim. Çektiği çileler yüzüne yansımıştı ama gözleri hep aynı alevle parılıyordu. Ona yaklaştım, bana sevgiyle "Seni yeniden gördüğüme sevindim, cesur Lisbonne'um," diye mırıldanırken kucakladım. Onu hindistancevizi sütünde pişirilmiş balık ve hint yerelması kızartmasından müteşekkil soframı paylaşmaya davet ettim. Yemekten sonra, dostu Victor Hugo'nun şu ölümcül repliklerini dinlediği sırada mum ışıklarının ay-dınlattığı yüzünde gençliğini bulduğunu gördüğüm Numbo'ya kadar bize eşlik etti:

Bir Hainin yüzü!

Dil evet derken, bakışlar belki diyor.

Bende bir uşağın kıyafetleri var, sizde ise ruhu.

Bir süre sonra, şu sözcükleri dinlerken de hüznü bir elmas parıldadı gözünde:

*Hanımefendi, ayaklarınızın altında, gölgelerin arasında
orada bir adam var*

Sizi seviyor, üzerine kapanan gecenin içinde kaybolmuş;

İstirap çekiyor, bir yıldıza âşık yersolucanı olmuş;

Ve gerekirse, sizin için ruhunu vermeye hazır;

Ve siz yükseklerde parıldarken o aşağıda ölmekte.

Onun kurşuna dizilmiş sevgilisi Ferré'yi düşündüğünü anladım.

Ducos'a yerleşmemizin ve hareket özgürlüğüne kavuşmamızın getirdiği mutluluk dönemi geçtikten kısa bir süre sonra, atalet en sağlam ruhları bile kemirmeye başladı. Hapisanenin sıkı disiplini, hareketlerimizin çizelgelerle belirlenmesi, işlerimizin zorluğu, cezalandırma tehditleri... tümü bizi derinden etkilemişti ve bunların aniden ortadan kaybolması en büyük sıkıntımız olan memleket hasretinin bir sel gibi dalga dalga içimize dolmasını engelleyen setin çökmesine yol açmış gibi görünüyordu. Yakın gelecekte gerçekleşecek bir af umudu beklemeyi tahammül edilemez hale getiriyor, zamanı uzatıyor, her günü bir haftaya, her haftayı bir aya, her ayı sonsuza dönüştürüyordu. 1880 baharında mahkûmluk kariyerini kucaklamama yol açan maceraları yazmaya koyuldum. Kâğıttan tasarruf etmek için çok küçük ve sıkışık yazmak zorunda kalıyordum. Yazdıkla-

rımı Nou Adası'ndaki cezaevinden bir yıl önce salıverilen Alphonse Humbert'e gönderdim. Gazeteciydi ve Komün esnasında *Le Père Duchêne*'i yeniden canlandırmıştı. Hiçbir zaman eline silah almamıştı, onu hapse atan şey kalemiydi. Müsveddemi 7 Haziran 1880 tarihli şu mektuba ilâştirerek Paris'e gönderebildim:

Sevgili Alphonse,

Son mektubunda Gaston Da Costa'nın sana söylediği gibi 18 Mart devrimine ilişkin, en azından komutam altında geçen olaylara ilişkin, gün be gün notlarını tuttuğum eserimin kopyasını aceleyle yazıp bitirdim. Yazılı metnin bana ait olduğunu da garanti ediyorum.

Niyetim sürgünde olsun, Paris'te olsun, onu kitap olarak bastırmak ve daha sonra sana gazetelerinden birinde dizi halinde yayınlaman için gelişimi beklemeni istemektir.

Elimdeki notlarla bunu çok daha fazla uzatabilir ve kamuya bazı ciddi ve önemli gerçekleri sunabilirdim. Bu durumda bir kısmı mahkûm edilmemiş, diğerleri ise sürgünde olan yoldaşlarımızın isimlerini tehlikeye atmış olurdum, onlar da bundan memnun olmazdı. Bu yüzden bundan kaçındım.

Yayınlanması için belki bir takma ada ihtiyaç duyulacağını düşünüyorsan, Portekiz olarak imzaladım.

İmzamı atmamın ardından sonuna "Bauër'e lanet olsun" diye ilave etmekten kendimi alıkoyamadım. Bu acele mektup yerine ulaştığı sırada vekiller ve senatörler de nihayet oylarını kullandılar ve Victor Hugo'nun argümanlarına hak verdiler: "İç savaşlar bitmez, yalnızca sakinleşir." Affedilmiş-tik.

14. BÖLÜM

İyice Şişkin bir Zarf

8 Ocak 1881'de, sabahın altısında, uskuru doğrudan kömür kazanına bağlı, eski tip, ahşap bir firkateyn olan *Le Navarin*'le Brest Limanı'a yanaştık. Dünyanın öteki ucundaki bir adada yedi yıl geçirdikten sonra Avrupa kıtasına yeniden ayak basmadan önce gemide iki saat daha beklemem gerekti. Dönüş yolculuğunu, *Ren Nehri*'ne doğru yoluna devam edecek olan Bellevilleli ayakkabı tamircisi Trinquet ile birlikte yapmıştık. Ayrıca Cezayir'de, Orléansville'de hayatımızın çok daha farklı bir döneminde de yollarımızın kesiştiği eski Zouave piyadesi Magnier; yine, zavallı Maroteau'nun son anlarında başucunda bulunmuş Goril lâkaplı Eloy; yanibaşında kendisine yolculuk boyunca eşlik etmek için Ducos Yarımadası'na kadar gelen on altı yaşındaki oğluyla veteriner Régère de oradaydı. Yükselmekte olan kış güneşi sis tabakasını dağıttığında, rüzgarda dalgalanan bayraklarıyla birkaç yüz kişilik bir kalabalık belirdi karşımızda. Başlarına örtülerini bağlamış kadınlar ellerindeki kıvrık bayrakları sallıyorlardı. Tezahüratlar arasında sofraların kurulmuş olduğu Treillis Vertt'in (Yeşil Kafes) balo salonuna kadar götürüldük. Niaouli ağacından yapılmış koltuk değneklerime dayanarak platforma çıktım, herkese bizi

unutmadıkları için teşekkür ettim. Trene binmeden önce her birimize yedişer frank verildi, Penmarch, Douarnenez veya Concarneau'da düzenlenen yardım organizasyonlarında toplanan bir miktardı bu. Bir gecelik tren yolculuğundan sonra, şafak vakti Montparnasse Garı'nda düzenlenen karşılama da aynı ölçüde muhteşemdi. Yoğun bir kalabalık platformları doldurmuş, bekleme salonunda bulunanlar kaldırımlara taşmıştı. Tren, tamponlara yaklaştıkça yavaşlıyordu. Bulunduğum vagonun açık penceresinin önünde dikilerek Élişa'nın bakışlarını aradım. Bronz bir sütuna narin bir şekilde yaslanmıştı, yanı başındaki Félix onu bir baş boyu geçmişti. Paltosu, şapkası ve çehresini belirginleştiren hoş bir bıyığı vardı. 71'de o müjdeli baharda annesinden bir ulusal muhafız üniforması dikmesini isteyen çocuğun yerini yetişkin bir adam almıştı. Felç geçirmiş Henri Lheureux'yu taşıyan Lyonlu iki komüncü Fournier ve Gadoau'ya geçmeleri için yol verdim. Trenin basamaklarından indiğim sırada Élişa eski mahkûm kalabalığını yararak bana yaklaştırmaya çalışıyordu. Bana sarıldı, iki eliyle yanaklarımı tuttu, yakamın içinden aşağı doğru süzöldüklerini hissettiğim gözyaşlarını göstermemek için başını boynuma gömdü.

– Maxime, bu mümkün olamaz... Bunun olacağına artık inanmıyordum.

Félix kollarını iki yana açmıştı, yeniden kavuşmamızı korumak ister gibi. Cehennemlerden geri gelmiş bu babayı kucaklamaya cesaret edemiyordu. Onu boynundan yakalayıp sarılmak için koltuk değneklerimden birini yere atıtm. Etraftan durmadan beni çağırdıklarını duyuyordum. "Lisbonne, Lisbonne!" Konuşmamı istiyorlardı ama bir kelime bile seçemeyecek, bir cümleyi tamamlayamayacak kadar

duygulanmışım. Jules Vallés ona yaklaşmam için ellerini kollarını sallayıp duruyordu karşıdan. Kanak avcısı Amoureux ile karşılaşmamayı başardım o kalabalıkta, o da bu ki-
barlığıma karşılık verdi. Bu onurlandırmalardan sonra Vallés beni Clemenceau ve kalın kürk yakalığına rağmen soğuktan donmakta olan Louis Blanc ile tanıştırdı. Henri Rochefort beni elbise kolumdan çekti.

– Aramıza geri gelen herkesin onuruna bir akşam yemeği için Château-d'Eau salonunu ayırdım. La République Meydanı'na birkaç adım mesafede, hani şu maceraları yaşadığınız mekân. Programa karar vermek için bu hafta içinde bir gün yemek yememiz gerekecek. Bazı fikirlerim var. Siz de bana söyleyler...

– Günün modasına ayak uydurmak gerekir biraz. Son gösterimlerimden bu yana genç başrol oyuncularımın anne olmaya bile zamanları oldu...

– Ziyanı yok, beni onların kızlarıyla tanıştırsınız!

Marki Rochefort hiçbir zaman, sürgünde bile, senli benli konuşabilmeyi başaramamıştı. Bir hortum tarafından yutulmuş gibi ortadan kaybolduğu sırada, karşımda Louise Michel'i buldum. Yüzündeki çizgiler Numbo Koyu'nda Yeni Kaledonya tiyatrosundaki son karşılaşmamızda gördüğümünden daha da derinleşmiş gibi geldi bana. Turlarına yeniden başladığını, Fransa'nın çeşitli yerlerinde konuşmalar yaptığını biliyordum, daha bir hafta önce, etrafını yüz bin Parisli'nin çevirdiği Père-Lachaise'de, Auguste Blan-qui'nin cenaze törenindeki anma konuşmasını yapmış ve kalabalığa, hayatının otuz üç yılını hapiste geçirmiş birinin hatırasına sadık kalmak için "mücadeleye devam" çağrısında bulunmuştu. Elini yanağıma götürdü.

– Seni yeniden gördüğüme sevindim, Lisbonne.

Onu kendime doğru çektim.

– Yorgun görünüyorsun, Louise...

– Evet, kurşunlarla delik deşik olmuş eski bir bayrak gibiyim... Ya sen, bacağıın iyi mi? Yolculuk sana çok sıkıntı verdi mi?

– Bu gördüğün adamın peşine takılmış gidiyor işte, ona başka seçenek bırakmıyorum. İyi arkadaşlık ettim onunla, zamanın nasıl geçtiğini anlamadık.

Sonra kulağıma eğildi.

– Bir Polonya oyununun metnini yazmayı yeni bitirdim. Konusu ilginç olacaktır.

– Bunu nerede oynatmamı istiyorsun! Élısa'nın yaşadığı ufacık kulübede mi? Bir tiyatro salonum yok..

Gözleri bir gülümsemeyle aydınlandı.

– Henüz değil Maxime... Henüz değil. Sana güveniyorum.

Bir arkadaşımın selamlaştığım sırada, aniden kendisiyle tanışıp sohbet etmek isteyen bir grup hayranının arasında ortadan kayboldu. İlerideki kalabalığın içinde kaybolmuş gibi duran Feltesse'in karısını tanıdım, Feltesse, Nou Adası'ndaki, Ducos Yarımadası'ndaki, Pins Adası'ndaki mezarlıklarda gömülü dört yüz ölüden biriydi. Buraya ona yakın olmuş insanların hatıraları arasında eşini bulmaya gelmişti. Onu biraz sonrası için Montparnasse Bulvarı'nda Lefranc'da düzenlenmiş olan şölenle bize eşlik etmeye davet ettim. Emninet amiri Andrieux'nün nazikçe hizmetimize sunduğu birkaç düzine polis eşliğinde bir kortej oluşturup ilerledik. Öğleden sonra, misafirlerin kendilerini Trinquet'nin ateşli nutkuna kaptırmış olmasından istifade ede-

rek fark ettirmeden ayrıldım oradan. Salonda onun cesaret ve umut verici sözleri yankılanıyordu.

– Burada hiçbir şey değişmemiş, yapacak bir şey yok, demek ki her şeyi yeniden yapacağız! Yaşasın Toplumcu Cumhuriyet!

Félix bizden önce çıkmıştı. “Biriyle buluşmaya gidiyor, anlatırım sonra sana...” dedi dudağının ucuyla Élısa. Komün’ün son günlerinde, Magenta Bulvarı üzerindeki apartmanımızın yağmalanıp oturulamaz hale gelmesiyle sığındığı küçük ev Ba-Ta-Clan Tiyatrosu ve Kış Sirkı’ne eşit mesafedeki sakin bir semtte, Malte Caddesi’nde bir başka apartmanın avluya bakan ikinci katında bulunuyordu. Cumhuriyet Meydanı’nın hemen girişinde, Suç Bulvarı’ndaki olayların son tanıklarından biri olarak kalan Déjazet Tiyatrosu’na ulaşmak için ise fazladan iki yüz metre yürümek gerekiyordu. Tam da burada, bu sokakta, yaralanmamdan birkaç saat önce bir barikatın savunmasını organize etmişim; yani, sanki evimin önündeymişim o zaman. Oda elbiselerin, kostümlerin sıralandığı duvar askılarıyla doluydu, kumaş parçaları masayı dolduruyordu, bir paravanın arkasındaki köşede bir yatak bulunuyordu, karşıdaki duvara yerleştirilmiş bir ocak vardı, tuvalet koridorun sonundaydı. İçinde yaşadığı bu yoksul hayat yüzüme yumruk gibi indi. Hapisten gönderdiğim mektuplarda zaman zaman cümlelerimin içine serpiştirdiğim yaralayıcı sözlerle ona ettiğim haksızlıklardan dolayı kendime kızdım. Yüz ifademden ne düşündüğümü anladığı hissine kapıldım. Kendisini yazılı olarak ifade etme konusunda yetersiz olduğunu bilmiyor değildim. Nou’da yalnızlık öylesine berbattı ki, onun mektuplarında bana içini dökmesine, benimle

dertleşmesine nefes gibi ihtiyacım vardı, ama her seferinde postadan iyi bir eş tarafından gönderilmiş, neredeyse sevindirici tek bir haber vermeyen, üzücü olanları da saklayan mektuplar çıkıyordu. Bir yandan bu nedenle suçluyordum onu, bir yandan da sabahlara kadar göz nuruyla dikerek yetiştirmeye çalıştığı siparişlerden biriktirerek gönderdiği paralar için teşekkür ediyordum ona, unutmamışsam tabii.

Bana yenilginin bedelini bu şekilde de ödetiyorlardı: minnettar olmamanın utancını yaşatarak. Nouméa'dan getirdiğim hediyeleri çıkarmak için çantamı bir sandalyenin üzerine koydum, içinde sedef işleme mücevherler, bir tür sabuntaşından yapılmış kaplumbağa heykeli, yeşil yılantaşından yapılmış bir savaş baltası vardı...

Üzerine birkaç parça kömür atmadan önce, iyice buruşturulmuş kâğıt tomarları ve küçük tahta kasa parçalarıyla ateşi yaktım. Éliisa 18 Mart Devrimi üzerine yazdığım kitabın müsveddesini ve ayrıca *La Famille Lebreann* [*Lebreann Ailesi*] isimli, Paris'te 1848 Haziranındaki işçi ayaklanması esnasında geçen olayları anlattığım beş perdelik bir dramı karaladığım bir yığın kağıdı içine koymam için bana dolapta biraz yer açtı. *Mystères de Paris*'nin [Paris'in Gizemleri] yazarı Eugène Sue, kasabanın adını Karnak olarak yazıp proleter kahramanlarının nasıl Bretonya bölgesindeki Carnac'tan olduklarını hayal ettiyse, bu oyunda ben de Kanak Ülkesi'ni düşünmüştüm. Oyunun önemli sahnelerinden birinde hapisten dönen kürek mahkûmu bir babanın oğluna hitabı vardı...

Eşyalarımı bavuldan teker teker, çantamın bomboş kalacağı, artık diyebileceğim ve yapacağım hiçbir şeyimin kalmayacağı ânı geciktirerek çıkarıyordum. Baş başa kalmayalı

on yıl olmuştu ve bu, ilk kez baş başa kalmaktan daha ürkütücüydü. Birbirimizden ayrı ama hep aynı yönde geçirdiğimiz onca yıldan sonra her yeniden öğrenmemiz ve şüpheyandırmamak için de hiçbir şey sormamamız gerekiyordu.

– Uykun yok mu?

Bastırmakta olan gecenin üzerine perdeleri çekti, gaz lambasının alevini kısmak için fitilini indirdi. Soyunurken, üzerindeki her bir şeyin vücudundan sıyrılışını duyuyordum ve karanlık bunu bir misli arttırıyordu sanki. Bacağımı yatağa kaldırabilmek için oturur vaziyette olmam gerekiyordu. Her şeyi unutmuştum, temiz çarşafların kokusunu, bir döşeğin, yastığın yumuşaklığını, bir öpüşün tadını, bir okşamanın sihrini, bir bedenin hararetini, bir sarılmanın verdiği ilhamı, düşünmeksizin dudaklarımızdan dökülüveren sözcükleri. Baş omuzlarımda uykuya dalarken nihayet yeniden özgür olduğumu anlıyordum.

Ertesi günden itibaren Paris yaşamının ritmine teslim olmaya başladım. Öğleye doğru Henri Rochefort'un bana henüz gemiden inip limana ayak bastığımız sırada yapmış olduğu teklif hakkında daha detaylı bir görüşme yapmak için Croissant Caddesi'ndeki *L'intransigeant* (Uzlaşmaz) gazetesinin bürolarına uğradım. Arkadaşlarım Olivier Pain, Alphonse Humbert, Bazire ve Paris sokaklarını istemeden bırakmak zorunda kaldığım sırada, çoğu okul sıralarında pantolonlarının kışkılarını eskitmekte olan genç gazeteciler merakla etrafımı sarmışlardı. Bir kordona bağlı külaha benzer bir şeye sesini yükselterek konuşmakta olan Rochefort'un bürosuna girdim. Ne yaptığını sormadan önce onun bağırıp durmayı bitirmesini bekledim.

– Sesini mi açıyorsun?

– Hayır, bu uzaktan konuşmayı ve birbirini duymayı mümkün kılan bir uygulama... Üç yıl önceki Dünya Fuarı'ndan beri bunlardan iki ya da üç bin tanesi Paris'te kullanılmaya başlandı... Beni şehrin her tarafına koşturmaktan ve ayrıca insanların ağız kokusunu çekmekten kurtarıyor!

İnsanlar durmadan sürgünden dönen eski kürek mahkûmunu kutlamak için odaya dalıyorlardı. Beni merdivenlere doğru çekerek kalabalıktan kurtardı. Küçük bir payton bizi Saint-Germain Mahallesi'ne doğru götürdü. Yaşanan savaşın izleri büyük ölçüde silinmişti şehirde. Vilayet Konağı ve daha başka onlarca evin kararmış cepheleri ve önlerine kurulmuş iskeleler, çatışmaların şiddetini hatırlatıyordu hâlâ. Rennes Caddesi'nin köşesinde Bords du Rhin Birahanesi'nden birkaç adım ötede arabayı durdurdu, burada öğle yemeğimizden sonra Yunan-Türk dosyası ile ilgili olarak ona siyaset kulislerinde dönen şeyler hakkında bilgi verecek bir Dışişleri Bakanlığı yetkilisiyle görüşecekti. Bir Alsace göçmeni olan birahanenin patronu Lippmann, köy usulü lahanasını ve Alman mahsulü, Strasburg'dan gelen Hatt birasını övdü. Ona inandım. Her ikisi de reklamını yaptığı kadar vardı.

Le Navarin ile geri dönmüş komüncülerin onuruna verilecek akşam yemeğinin tarihi 24 Ocak olarak belirlenmişti. Rocherfort Marsilya Komünü'nü yönetmiş olan genç şair Clovis Hugues ile de çoktan anlaşmıştı.

İlk kez, kendi ağzından, orada *Poésies républicaines*'i [Cumhuriyetçi Şiirler] okuyacak... Talien, Erckmann ve Chatrian'ın *La Sentinelle Perdue*'sünü [Kayıp Bekçi] seslendirecek, Taillade bize Victor Hugo'nun *La Conscience*'ını [Vicdan] sunacak...

Önlerindeki lahana, sosis ve domuz pastırmalarını midelerine indirmekle meşgul birkaç müşterinin başlarını bizim masamıza doğru çevirip kulak kabartmalarına yol açan şu ulvî dizeleri okumaktan kendimi alamadım:

*Sonra o karanlık dehlize tek başına indi
Çekip iyice koltuğunu oturduğunda bu kuytuya
Ve yeraltı alnının çatına kapandığında
Gözü mezarın içindeydi ve Kabil'e bakıyordu.*

Afişe bastırmak istediği bütün diğer etkinlikleri sıralayarak iki kupa Hatt daha söyledi: les Williams Stars denge kanunlarına meydan okuyor, *Les Ouvriers* [İşçiler], tek perdelik dram, *Les Deux Sourds* [İki Sağır], küçük Norbert, dokuz yaşında bir deha. Son olarak da elimde ona teklif edebileceğim bir metin olup olmadığını sordu.

– Goupil'in *La Cage aux Parisiens*'i [Parislilere Kafes]²⁶ ile iyi bir başlangıç yapabilirim... Sesime uyarlanmış bir müzik. Her beyit bir yoldaşa duyulan şükranı ifade edecek, her bir isim söylendiğinde salon ayağa kalkacak! Gözünde canlandır bakalım:

*Birkaç beyit ile takdim edelim
Kafeslere doldurulmuş tutsakları
Alın, onları kafeslerde görün
İşte hepsi kuşlara dönüşmüş...
Sürdüler sizi sevgili Reclus
Ama sizin vatanınız zaten yeryüzü.
Paris seni görebilecek mi bir daha Maroteau?*

²⁶ Komün döneminden bir şarkı (ç.n.).

Niaouli ağaçları altında huzur içinde uyu.

O bir barikat şehri yarattı

Panthéon'da: bir Almandı...

Rochefort akli melekelerimden şüpheye düşmüş gibi görünen diğer misafirlere kaçamak bakışlar atarak bana doğru eğildi.

– İki şeyi unutuyorsunuz Maxime. İlki, bu şarkı sonsuza dek yasaklandı.

– Bunu bilmiyordum. Ya ikincisi?

Heyecanla atılarak kahkahalarla güldü ve şunu söyledi: “İkincisi ise Goupil’e siz de bir beyit borçlusunuz,” dedi sofradaki komşularımızın hazzını artık umursamadan şarkı söylemeye başlamadan önce:

Bu Mélingue mi, bu Lisbonne mu?

Hani şu Satory'den sıyrın !

Programın ön ilanı polis amiri Andrieux'nün ofisine ulaştığında tek bir satır öfkeli bir hareketle çizilmişti: *La Cage aux Parisiens*. Bu, Château-d'Eau Tiyatrosu'nun yedi yüz koltuğuna karşılık, geceye gelen binden fazla insanın cesaretini kırmaya yetmedi, burada kolumda Éliisa'yla kolkola tiyatroya geldiğimiz zaman üzerinde “Maxime Lisbonne'un onuruna dayanışma gecesi” yazılı pankartı görünce çok şaşırılmıştım. Sekiz saat boyunca sanatçılar birbiri ardına sahneye çıktı ama dürüst olmak gerekirse bu sürenin yarısından fazlası seyircilerin alkışları, oyunculara tezahüratları, kahkahaları ve saygı gösterileri ile geçti. Son izleyiciler salondan ayrıldığı sırada Jean-Baptiste Clément beni koridor

ve kulvarlardan geçirerek şampanya ve mezelerin bizi beklediği bir prova odasına götürdü. Jules Vall bir şampanya şişesinin mantarını patlattıktan sonra yanıma geldi ve elindeki içki kadehini ve şişkince, oldukça ağır bir zarfı bana uzattı:

– Sevgili Maxime, tüm oyuncu, şair, müzisyen dostların yeteneklerini nazıkçe senin hizmetine sunmak için birbiri ardına sahneye çıktı bu akşam. İzleyici yoldaşlar cüzi bir miktar paralarını bu etkinliğe ayırarak senin cesaret ve sadakatini selamlamaya geldiler. Şapkayı çevirmeye gerek kalmadı, cömertlik kazandı. Sana herkes adına hasılatı vermekten ve kaybedilmiş değil senden alınmış olan zamanı telafi etmeni dilemekten dolayı mutluyum.

lisa ile birlikte oradan ayrıldık ve ben zarfı eve varana dek açmadım. Banknotlar bitmek bilmeden dökülüyordu yatağın üzerine, neredeyse örtünün iekli motifleri görünmez oluncaya kadar. Tam olarak ne kadar olduğundan emin olmak için bir defa, iki defa saydım paraları: 3.000 frank... lisa müşterilerinden aynı miktarı koparabilmek için iki yıl boyunca bir iğnenin ucunda gözlerini paralamıştı. 3.000 frank! Bu paranın bana tiyatro kapılarını açacağını biliyordum artık.

15. BÖLÜM

Sahte Lisbonne

Louise Michel, Château-d'Eau'daki toplantıda bulunamamıştı. Annesinin yakalandığı kötü bir grip nedeniyle Levallois'da yatağa çakıldığını ve kendisinin de bu yüzden zaman bulup bir yere kıpırdayamadığını kısa bir notla bana ilettili. Dahası, Fayard'ın editörü ve "Tinayre'in saygıdeğer eşi" tarafından, anlaşıldığı kadarıyla Louis'in hakkında konuşulmasını bile istemediği bir tefrika roman yazması için sıkboğaz edilip duruyordu. Onunla ancak baharda uluslararası bir anarşist kongre için İngiltere'ye gitmeye hazırlandığı sırada buluşmayı başarabildim. Bu arada, *La Misère* [Yoksulluk] adlı bir dizi romanın ilk fasikülleri gazete bayilerinin vitrinlerini doldurmuştu, adını görmesem de sadece metne göz atarak bu üslubun Louise'e ait olduğunu anlayabiliyordum. Pigalle Meydanı'na birkaç adım mesafede, Houdon Caddesi'nde salaş bir lokantada tuzlu mercimek çorbalarmızı içtiğimiz sırada anlattı bunları bana.

– Maden işçilerinin durumunu anlatan koca bir romanın planını, artık ilhamını tüketmiş bu kadın yazara teslim etmek oldu benim talihsizliğim. Kimdi dersin? Hani şu füzyoncular *marikatını* kurmadan önce Komün'ün Adalet Komisyonu'nda üye olan parfümcünün baldızı.

– Keşke biraz dikkat edebilseydin...

– Editörüm bir yandan alıcıların dikkatini çekeceğini düşünerek fasiküllerin kapağı üzerine adımın yazılmasını kabul etmem için başımın etini yiyip dururken aklıma gelmedi böyle bir şey. Toplantılar, konuşmalar için oradan oraya koşturup duruyordum. Sonra annem hastalandı... Onun yanında kalıp, ona bakarken yazmaya koyuldum. Gerçekten dürüst olmak gerekirse *La Misère*'den kazandığım para doktor ve ilaç ücretlerini ödememi sağladı...

– Her şeyi sen mi yazdın?

– Hayır. Yalnızca iki veya üç hafta sonra çıkacak ikinci kısmı... Ellinci bölümden itibaren, Toulon Hapishanesi bölümü, her şey benim kalemimden çıktı.

Ben de ona yaşadığım birkaç hayal kırıklığından yakındım. 18 Mart Devrimi Hatıraları adlı müsveddemle pek ilgilenen yoktu. Kaledonya'daki adamda tecrit edilmiş halde cezamı tamamlarken, her iki cepheden gelen 1871 baharı savaşçılarının anılarının edebî bir tür haline geldiğini, ama okuyucuların bir süreden beri bu konudan bıkmaya başladığını, yayınevlerinin ise basılmaları teklifiyle hâlâ kendilerine gönderilen elyazmalarını koyacak yer bile bulamadıklarını bilemezdim. Beş perdelik dramım *La Famille Lebrenn* için de durum pek parlak değildi, oyundaki isyan duygusuyla yükselen gırtlak paralayıcı tiradlar, bunun için uygun olduklarını düşündüğüm salonların yöneticilerini bile korkutuyordu. Reddedilen bir yazar olarak dile getirdiğim yakınmalarımı yüzünde nadiren görebileceğiniz bir tebessümle karşıladı. Yayınevleriyle yaşadığım olumsuz tecrübeleri

ona anlattığım sırada birden bana aynı tarzdaki kendi oyunu *Nadine*'i önerdi.

– Bunu senin sahneye koymanı isterim. İkimizin adını yan yana görecek olan çekimser birçok insanın ikna olmasına...

– Ya da bu çekimserlerin sayısının artmasına...

Bu oyunu derhal okuyacağıma ve yakında açmaya hazırlandığım tiyatronun programında ilk sıraya koyacağıma söz verdim!

Élisa'nın pencerenin önünde bir çift perdenin kenarlarını bastırıp işlemekle meşgul olduğu odamızda bütün bir öğleden sonrayı oyunu heyecanla okuyarak geçirdim. Louise oyununa, iki imparator ve bir kralın ülke üzerinde hak iddia ettiği 1846 Polonya'sında cumhuriyetçilerin ayaklanmasını almıştı çerçeve olarak. İki ana karakter karşı karşıya geliyordu, Varşova Prensi ile kızı Nadine'in delicesine âşık olduğu asi Michel Bakounine. Kurşuna dizmeler, barikatlar, sıra sıra darağaçlarına asılanlar, düzinelerce rol, bolca dekor değişimi, imparatorluk sarayı, halk, alt tabakalar, bitmez tükenmez düzlüklerde gerçekleştirilen muharebeler, süvariler, yangınlar... Yönetmenlerin, bu oyunda kendilerini korkutacak olan şeylerin neler olduğunu anlayabilmeleri için, kahramanın ateşli tiradlarla taleplerini dile getirdiği sahneye kadar okumalarına gerek kalmazdı: "Artık daha fazla imtiyaz ve baskı istemiyoruz, aklen ve bedenen başkalarından daha zayıf olanların da aynı şekilde var olma haklarının olduğu bir toplum oluşturacağız!" Komün'ün böylesine açık bir şekilde çağrıştırılıyor olması bile, onları bunca dekor ve figüran kalabalığı için riske edecekleri paradan daha az endi-

şelendiriyordu. Ama itiraf etmek gerekiyordu ki, yazıldığı bu haliyle, oyunun sahnelenmesi mümkün değildi. Louise'in Londra ziyareti bana biraz zaman kazandırmıştı. Hüzünlü yüzünü bana bir kez daha göstererek bütün projelerimi altüst eden kaderi saymazsak tabii. Çocukluğumun bir döneminde beni yetiştiren, ailemin benden yaşlı kalan tek üyesi, anne tarafımdan büyükannem Madeleine Berrens, bir gece bir daha uyanmamak üzere girmişti yatağına. Uzun bir zaman yanında kaldığım son görüşmemizde hatırlayabildiği şeyleri anlatmış, ben de dinlemiştim. Ara sıra beni babasıyla, bazen de Napolyon'un muhafız birliği askerlerinden olan kocası Hippolyte ile karıştırırdı. Bana kızından haberim olup olmadığını sordu, annem on beş yıl önce neredeyse aynı günlerde vefat etmişti. Bizi bu hatıralar sisinin arasında bırakıp gitti. Ölümünden sonra belgelerini düzenlerken Cumhurbaşkanlığı mührünü taşıyan bir zarf buldum. Zarfın içinde 12 Mayıs 1876'da gönderilmiş mektubun kabul edilme onayı vardı. Resmi belgeye bahsi geçen mektubun müsveddesi iliştilmişti ve büyükannem Marie Foussenquy'nün imzasını taşıyordu.

Mektubu okumak için pencerenin kenarına gittim:

Sayın Cumhurbaşkanı,

Yaklaşık sekiz ay önce Bayan Düşes Mac-Mahon'a bir dilekçe gönderdim, kendisi talebimin Sayın Adalet Bakanı'na gönderildiği yanıtını vererek beni onurlandırdı.

O zamandan beri Nou Adası'na (Yeni Kaledonya) sürgün edilmiş olan torunum Maxime Lisbonne'dan birçok mektup aldım, bana içler acısı durumunda herhangi bir değişiklik olmadığını söylüyor.

Sizden Sayın Mareşal, bu zavallı çocuğun bir ayağının hâlâ yaralı, diğer ayağının da zincire vurulmuş durumda olduğunu hatırlamanızı istirham ediyorum. Onun hırsızların ve en kötü suçluların arasında tutulduğu düşüncesi benim için tahammül edilemez bir düşünce, özellikle de onun cesur askerlerle dolu bir ailenin mensubu olduğunu biliyorken. Babası, büyük babası, büyük amcası! Hepsi savaş meydanlarında madalyalar kazanmış insanlardı.

Sayın Cumhurbaşkanı, talebimi, size sunduğum bir yalvarma olarak kabul edeceğinizi umut etmeye cesaret ediyorum. Seksen dört yaşımı göz önünde bulundurarak, size yalvarıyorum, bana teselli edici bir cevap lütfedin ki ben de büyükannesi olarak ölmeden evvel bu zavallı çocuğun bedbaht kaderinin müşfik insaniyetiniz sayesinde düzeldiğini bileyim. Yazıktır! Her şeye muktedir olan siz, onun acılarının azalmasını umut etmeme izin verin.

Gözlerim nemlendi. Mac-Lahonte bu istirhama yalnızca bir danışmanın soğuk, resmî üslûbuyla cevap vermişti. İşin doğasında bu vardı. Bu mektupta aşkla ifade edilmiş olan her şey ona yabancıydı. Beynimden vurulmuşa döndüm. Bu mektup üzerine harekete geçilseydi mahvolurdum.

Kısa bir süre sonra bir noter mektubu aldım. Kendimi kapkara giyinmiş bir grup insanın arasında, karanlık bir çalışma ofisinde buldum. Ailemden geriye kalan kişilerdi, tanımadığım uzak kuzenler. Kâtip anneannemin vasiyetinde bana miras bırakılan meblağın yazılı olduğu paragraf okuduğunda onun bana duyduğu şefkat dolayısıyla aldatıldıkları, dolandırıldıkları hissine kapıldıkları izlenimi veren kuş-

kulu bakışların ağırlığını üzerimde hissettim. Bu meblağ onlara haddinden çok fazla gibi görünüyordu.

Bouffes-du-Nord Tiyatrosu'nun müdiresinin, tiyatrodaki dekorcuların, sahne düzenleyicilerinin, rejisörlerin, kostümcülerin aylıkları ve oyuncuların ödenmemiş ücretleriyle birlikte sırra kadem bastığını öğrendiğimde hapisten döneli ancak bir yıl kadar olmuştu. Bu fırsata balıklama atlayacaktım ama Éliisa beni yatıştırdı.

– Karar vermek için acele etme, Maxime... O hengamenin içine böyle şişkin bir cüzdanla dalarsan seni bir Mesih gibi karşılarlar. Senden ne isteyeceklerini düşünüyorsun?

– Bilmiyorum... Salonu yeniden açmayı...

– Öncelikle ücretleri ödenmemiş personelin ödemelerinin yapılması halinde! Senin gibi cömert birisi bu durumda onları reddedemez. Projelerini doğru düzgün hayata geçirmek için kullanmayı düşündüğün parayı da harcayacaksın böylece. Kendi çılgınlıkların için harcadığın paraya diyeceğim bir şey yok, bu konuda hep yanında oldum zaten. Ama başkalarının aptallıklarını ödemeye kalkarsan buna hayır derim.

İkna oldum. Olayları bir süre daha kendi akışına bırakmamı, başsız kalmış salona olan ilgimi göstermeden önce bir ya da iki hafta beklememi tavsiye etti. Peşpeşe kimbilir kaç akşam, Kuzey demiryolu hattı boyunca ilerleyerek etrafında dolanıp durdum binanın. Oval mimarisi ile tiyatro bir avlunun içerisine gizlenmiş gibiydi. Girişi, bulvar kenarlarının eski Fermiers généraux duvarlarının (Gümrük duvarları) izlerini taşıdığı la Chapelle semtindeki devasa bir binanın zemin katından sağlanıyordu. Tam karşıda gelişigüzel di-

kilmiş kiralık apartmanları, çatıları üzerinden fabrika bacalarının yükseldiği görölen işçi kışlıları ve çevrelerinde bütün bu yapıları kuşatan, yüksek metal kafesler ve çelik kirişlerle korunmuş gaz tanklarıyla gri banliyöler başlıyordu. Bazen bu sınırı geçip, dirseğim çinko kaplı bir tezgaha dayalı, yarım kulak, diğer işçileri, demiryolu işçilerini, çinkocuları, hastane çalışanlarını, seyisleri dinleyerek bir bira içtiğim olurdu. O birahanenin barında rastgele tanıştığım insanlara bir keresinde karşı kaldırımdaki kapıları kilitli tiyatrodan söz etmiştim. Evet, orada bir tiyatronun olduğunu duymuşlardı ama hiçbir zaman oraya ayak basmamışlardı: “Orası Paris,” diye gerekçelendiriyorlardı bu durumu.

Tiyatro binasının sahibi öyle paragöz biri değildi, onunla iki yıllık bir kontrat imzaladım. Dekorları inşa etmek, onları aydınlatmak, hareket ettirmek için Nou Adası’ndan, Ducos Yarımadası’ndan kurtulmuş birkaç kişiyi işe aldım. Üç ay sonra, 30 Nisan akşamı, Chapelle Bulvarı üzerinde, yağan yağmura rağmen yoğun bir kalabalık toplanmıştı; hatta Saint-Denis mahallesine kadar uzanmıştı bu kalabalık, ardı arkası kesilmeyen paytonlar da yeni izleyicileri indirip duruyordu tiyatronun önünde. Salonda, alışılmış tiyatro müdavimleri, komüncülerin aşına olduğu pek çok sima vardı ama Louise Michel’in adını duyarak işçi sınıfının oturduğu mahallelerden hatta şehrin çevre semtlerinden gelen yoğun bir izleyici kesiminin de dikkatini çekmişti. Bana ertesi gün gelme sözü veren yaklaşık iki yüz kişiyi reddetmek zorunda kaldım. Tıklım tıklım dolu bir salonun önünde gerçekleşen temsilin ilk yarım saati, büyük bir kısmını Nadine rolünü oynayan Matmazel Naldy’nin ısıtılı güzelliğine borçlu olduğumuz meraklı bir sükûnet içerisinde geçti. İlk kıpır-

danmalar “Casus” adlı ikinci sahnenin sonunda ortaya çıktı, üçüncü sahne “Dambiec’li İcra Memuru”nda seyirci tamamen zincirlerinden boşaldı. Gülüşmeler oyuncuların repliklerini kesiyor, zaman zaman alkışlar patlıyor, bağırışlar duyuluyor, balkonlardan aşağı buruşturulmuş program kâğıtları atılıyordu, portakal kabuğu yağmuru vardı sanki... Aşağıda, orkestra protesto ediliyor, “sus” işaretleri yapılıyor”, fırlatılan nesnelerden korunmak için şemsiyeler açılıyordu. Bunun uzun sürmeyeceğini düşünmüştüm ve iki ya da üç çalışanı rahatsızlık yaratan kişileri bastırmak ve sıralardaki düzeni yeniden tesis etmek için derhal göndermekle hata yaptım. Bunu anladığımda çok geç olmuştu. Yeni izleyicilerin bir kısmı bunun oyunun bir kuralı olduğunu düşünüp koridorlardan balkonlara kadar her yeri çöple doldurarak katıldı bu kargaşaya. Bakounine’i canlandıran Brelet elinden geldiği kadar bastırmaya çabaladı bu hengameyi ama genç kızı oynayan başrol oyuncusu dehşete kapılmış haldeydi ve artık seyirciye tek bir sözcük dahi ulaştırıramıyordu. Perde arası biraz nefes almamızı sağladı ama hemen sonrasında işler iyice sarpa sardı. Sayıların yaklaşık otuz olduğunu düşündüğüm bozguncular birinci katın koltuklarına dağılmışlardı ve Louise Michel’in fikirlerine karşı olduklarını belirten tek bir söz bile söylemeden sadece işimi berbat etmeyi seçmişlerdi. Orada hedefi belli olmayan bir aşağılama eylemi vardı. Örneğin, trajedinin ana aktörleri arasında birliği sağlamak için tek bir “Kahrolsun komüncüler” haykırışı yeterli olabilirdi. Bu takdirde paçayı yırtmış olurum. Bu alaycı kahkaların, arkasında bir komplonun olduğunu düşündüren iğneleyici lâf atmaların ortaya çıkardığı etki benim için şaşırtıcı oldu. Gece yarısına doğru, böl-

gedeki devriyelerin sükûneti tesis etmek üzere, perdeler iner inmez tiyatroya ulaştıkları haberini aldım. Verdikleri tek zarar salonun su basmasına neden olmalarıydı. Ertesi gün *Petit Parisien*'de çıkan bir yazı eleştirilerin tonu hakkında bir fikir veriyordu: "İzleyemediğim bir oyunu nasıl analiz edebilirim ki? Her şey bağırış çağırışlar ve yere vurulan baston sesleri arasında birbirine karıştı ve yitip gitti. Yine de oyun herhangi bir başka oyundan daha kötü değildi."

Bizi ellerini hiç kirletmeden, eldivenleriyle çarpmıha geri yordu!

Aynı grup ertesi akşam da aynı tarife koydu önüme. *Nadine*'i ancak yaptığım harcamaların ödenme vadeleri doluncaya kadar gösterimde tutabildim. *La Famille Lebreton* adlı oyunumun başlığını çoğaltarak Bouffes-du-Nord'un cephe duvarına yapıştırdım ve tiyatroyu yeniden çalıştırmayı denedim ama polis amiri Andrieux'nün dikkatli polis okuyucularının eğitilmiş gözlerini hesaba katmamıştım bu sefer de. Oyunumda işlediğim ve o dönem için artık kabul edilebilir bir konu olan Haziran 1848 ayaklanmasını, yalnızca hâlâ sırtlarında ürpertilere yol açan devrimci bir bahar ayaklanmasının metaforu olarak kullandığımı anlamışlardı. Sansür ağzımı bir mühür vurarak kapattı. Ben de dostum Jules Vallés'nin yararlanmam için bana bıraktığı basılmamış metinlerinden ve müsveddelerinden yola çıkarak, mümkün olduğu kadar az bir harcamayla sahneye konulabilecek *Les Réfractaires*'i [Dikbaşlılar] hazırladım.

Ona göndermediğim bir mektuba "teslim alınmadı" cevabı vererek geri gönderen Francisque Sarcey'nin zarfı bana getirildiğinde tüm ekiple birlikte otuzuncu gösterimi kutluyordum. Ve bunu yapmasının iyi bir gerekçesi vardı! Sarfe-

deceği bir cümle ile bir oyunun başarılı olmasını sağlayan ya da ipinin çekilmesine hükmeden bu korkutucu eleştirmen, Vallés'nin "nefret ve tembellikten oluşan çifte bir kanserden muzdarip" olduğunu yazmıştı. Boğazlamalar sürerken Versailles yanlılarını düzeni yeniden tesis etmek maksadıyla almış bin serseriye kurşuna dizmeye teşvik ediyordu. Bu isteğinin yalnızca üçte biri gerçekleştirildi. Mektubunu vakit geçirmeden okumaya başladım. Birkaç satır boyunca ondan istemiş olduğum birkaç bin frangı ödemeyi reddediyor ve beni hararetle onu tehdit ettiğim gerçeğini açığa vurmam için cesarete davet ediyordu! Şok geçirdim ve bu heriften duyduğum tiksintiye rağmen ona kendi payıma düşen şaşkınlıktan bahsettim, onu bu işle hiçbir ilgim olmadığı, hiçbir zaman hiçbir şey talep etmediğim konusunda temin ettim ve her ikimizin de kötü bir şakanın kurbanları olduğumuzu anlattım. Ertesi gün zehir zemberek bir mektup gönderme sırası Georges Clemenceau'nun idi: her ikimiz de derin bir dostlukla Louise Michel'e bağlıyken, neden özel sırlarımızı kamuoyu önünde teşhir etmeye hazır olduğumu ilan etmeme bir anlam veremiyordu! Onurum söz konusu olduğu için, sıkılarak, şikayette bulunmaya mecbur hissettim kendimi. İfademi "Maxime Lisbonne, eski Komün mahkûmu" şeklinde imzaladım. Bir müfettiş kendisine bir çift kelepçe takılacağından kesin emin olduğu şantajcı ile randevu ayarlama fikrini ortaya attı. Onunla, Adalet Sarayı'nda, duruşma başlamadan hemen önce karşılaştık. Pahalı burjuva giysileri içinde bana küçümseyici bir tarzda göz atmak için, avukatıyla fısıldaşarak yaptığı görüşmeyi böldü. Lehime şahitlik yapmak için gelmiş olan Clemenceau beni uyarmaya çalıştı.

– Bir şey söyleme Lisbonne, beklediği bu zaten!

Gaspçının önünde bastonuma abandım.

– Kendinizi, sadece özenilecek bir konumda olduğumu gördüğünüz zaman benim yerime koymanız yeterli değil. Maxime Lisbonne mu olmak istiyorsunuz? Olun! Bunda itiraz edilecek bir nokta göremiyorum, şu anki konumum iyi olduğunu bilmiyor değilim. Ama her zaman böyle olmamıştı. Maxime Lisbonne mu olmak istiyorsunuz? Öyleyse yükümlülükleri de alın, topallayan şu bacağıma da alın, içindeki kurşunu da alın, dokuz yıllık mahpusluğumu da alın, oğlumun, karımın acılarını da alın, üç idam mahkûmiyetimi de alın. Tüm mirasımı alın, sizin olsun!

İlk kez bir mahkeme salonunda sanık sandalyesinde ben oturmuyordum. Soru sorulma sırası bana geldiğinde hâkim benden “Tanrı ve halk önünde” yemin etmemi istedi. Halkla ilgili olarak hiçbir sorun bulunmadığını ama Tanrı deyince neden bahsettiğini bilmediğim karşılığını verdim: “Herhangi bir İsa önünde elimi kaldırmam ben.” Bu çıkışından sonra elinde tuttuğu tahta çekici meşe ağacından yapılmış masasına çılgınca peşpeşe vurmaya başladı. Neredeyse felç geçiriyordu, yüzü kızardı, boynu şişti. Bir dakika sonra şikayetimin reddedilmesine ve mahkemeye hakaret nedeniyle para cezasına çarptırılmama karar verildi ve sandan ayrıldım. tekrar dikkat çekmiş oldum, davam düşürüldü ve mahkemeye hakareten para cezasına çarptırıldım.

Altı ay sonra, Millet Meclisi Tanrı’yı Gerçek’le değiştirdi. Oysa bana yüz franga mal olmuştu.

16. BÖLÜM

Ekmek Kapısı Kapanıyor

Başka tiyatroların repertuarlarında yer almalanna rağmen Louise Michel *Lucrèce Borgia* ve *Marie Tudor*'un yeniden temsil hakları iznini Victor Hugo'dan alabilmem için araya girdi. Bu eserler kalabalıklan la Chapelle'e çekiyor ve eleştirmenlerden övgüler alıyordu. Victor Hugo'nun kendisi de bu konuda duyarlı imiş ki, hiç beklemediğim bir şekilde şu mektubu yolladı:

Değerli Yurttaş Yönetmen

Lucrèce Borgia ve *Marie Tudor* yürekli tiyatro topluluğunuz Bouffes-du-Nord tarafından bir yorumlama başansı elde etti ve sizinle *Hernani* için anlaşmak konusunda bir an bile tereddüt etmiyorum, halk tiyatronuzun başansı için en iyi dileklerle.²⁷

²⁷ *Macbeth*'in muhtemel bir gösterimi için şu mektubu da aldım: "Değerli yönetmen, Kuzey-Buffon-Tiyatrosu'nda *Macbeth*'i salmeye koyacak mısınız? Bunu kesinlikle kabul ederim ve olursa süper olur! Ama önce, Patron Rogez ile görüşmeniz gerekecek, ona yazar telif hakları için ödeme yapacaksınız. Ödemek ya da ödememek, tüm mesele bu. Saygılarımla, William Shakespeare." Molière'in de bana *Cimri* için böyle bir teklif yapıp yazması gerekirdi...

Bu dipnottaki italik ifadeler metnin orijinalinde İngilizcedir (ç.n.).

Bu yüreklendirici mesajları da oyunun afişi üzerine aldırđım. Başrol için Comédie-Française'den genç bir yeteneğin hazır bulunmasını temin ettim. Su gibi harcadığı paraları elleri arasından akıp gidiyordu ve faturalarını ödemek için performansını arttırması gerekiyordu. Çalıştığı o güzel tiyatrodaki bir sıkıntıya neden olmamak için Mehal takma adı altında tanıtılmak şartıyla bir dizi akşam seansını bana ayırmayı kabul etti. Başarmak için henüz gidilmesi gereken epeyce yolumuz olduğundan oyunu on beş seans daha uzatmaya karar verdim. Son gösterim günü Mehal rahatsızlanmış bir oyuncunun yerine Comédie-Française'de mecburen oynaması gerektiğini söylemek için la Chapelle 67. Bulvar'daki ofisime beni görmeye geldi. Oyununda okuması gereken uzun, akıcı bir metin ya da sıkça görünmesi gereken sahneler olup olmadığını sordum. "Hayır, iki replik, ikinci perdenin ortasında bir monolog, sonra ölüyorum."

– Çok iyi. Size önerim şu. *Hernani*'nin ilk perdesini oynayacaksınız. Daha sonra bir araba sizi son sürat Française'e götürecektir. Repliklerinizi okuyacaksınız. Ölür ölmez sizi oraya götüren paytona atlayıp buraya döneceksiniz. Geri kalanını ben ayarlayacağım.

Hernani'nin ilk perdesinin dördüncü sahnesinin sonunda, şu meşhur on iki hecelik dizelerden sonra:

*Arkanda ateşli gözlerimin parıldadığını görmeden
Gece, gözlerini çeviremeyeceksin, ey kral!*

Mehal sahne kıyafetlerini çıkardı, arka kapıdan çıktı ve bulvar üzerinde onu bekleyen atlı arabaya atladı. Dekor değıştiriciler sahnede işleriyle uğraşırken ben, izleyiciler ara-

sında büyük şaşkınlığa yol açarak perdenin aralığından kayıp sahne önüne çıktım.

– Önünüze çıkmış olmamın nedeni beni buna olağandı-
şı bir şeyin mecbur etmiş olmasıdır. Bu oyunda önemli rol-
lerden birini oynayan çok güzel bir hanımefendi, sadece bu-
radaki varlığıyla, iki ana aktörümün yüreklerine ateş düşür-
dü. Gözlerim hep üzerlerindeydi ama bir an dikkatimden
kaçmayı başardılar. Az önce, sahne arkasında, Bay Mehal ve
Bay Falconnier kılıçla kavgaya tutuştular ve genç başrol
oyuncum koluna –neyse ki önemsiz– bir yara aldı. Doktor
onunla ilgileniyor ve yaklaşık bir saat sonra yerini alabile-
cek. Yalnızca şimdi vermiş olduğumuz arayı biraz uzatacağız
ve Bouffes-du-Nord tiyatro grubu, siz içeceklerinizi yudum-
larken size monologlar sunacak...

Français'de bir ölüyü taklit edip Bouffes'de dirildikten
sonra kolu sarılı Méhal, ikinci perdenin ilk sahnesinde gö-
ründü. Alkışlar patladı ve o da yanında güzel partneriyle
birlikte sanki perde kapanıyormuş gibi izleyicileri selamla-
mak zorunda kaldı. Beş dakika sonra Falconnier sahnede
göründüğünde, yuhalamalar ve hakaret dolu haykırışlarla
karşılandı. Sanki anlattığım olaylar gerçekten başından
geçmiş gibi kalakalmıştı sahnenin ortasında. Daha sonra, bu
nedenle benden istediği primi ona ödedim.

Victor Hugo'nun bu gizli şakadan haberi olup olmadı-
ğını bilmiyorum ama eğer cevap "evet" ise bile bunu aley-
hime kullanmadı. Kanıt olarak bana kırk yıl önce Comédie-
Française'deki fırtınalı gösteriminden beri oynanmamış bir
tarihsel dram olan *Les Burgraves*'i yeniden gösterime sok-
mamı teklif etmiş olmasını gösterebilirim.

La Chapelle yolunu keşfetmelerini sağladığım izleyicilerin sadakatine rağmen hesaplar ancak denkleştirilebiliyordu; bir başarısızlık bu girişimi tehlikeye sokabilirdi. Les Burgraves'ı sahneye koymak, daha önce yaşadığı başarısızlık ve gerektirdiği ağır dekorlardan dolayı bir tür meydan okuma gibi görünüyordu. Büyük adamın mektuplarının kendi uydurmam olduğunu hiçbir zaman itiraf etmediğim Élısa, üç defadır bana itimat ettiğini göstermiş olan birisini reddedemeyeceğimi düşünüyordu ama buna ayıracağımız parayı kısmak için sahne malzemeleri üzerinde düşünmemiz gerekiyordu. Sorunu nasıl çözebileceğimize kafa patlattığım sırada, Chincholle Louise Michel'in tam o öğleden sonra tutuklandığını, yağmacılık suçlamasıyla hapse atıldığını söylemek için odama daldı. Ondan olayı bana anlatmasını istedim. Bir bölümünün Saint-Germain Mahallesi'nin sokaklarında gözden kaybolduğu kalabalık bir işsizler kitlesiyle birlikte les Invalides semtinden geçiyordu. Elinde bir süpürge sapına taktığı siyah dikdörtgen bir parça kumaştan yaptığı bayrakla kortejin en önündeydi. Yürüyüşçüler yol üzerinde Saint-Germain Bulvarı ve Four Caddesi'nde bulunan üç fırına girerek, kursaklarına doldurmak üzere ekmeclere, tatlı çöreklerle, kremalı keklere el koymuşlardı. Peşine takılarak yürüyüşe katılanların iştahından da o sorumlu tutuldu. Saint-Lazare kadınlar hapisanesinin nemli koridorlarını, sokağa atılmış kızların eninde sonunda uğramak zorunda kaldıkları bu çıkışsız iğrenç mekânı arşınlayarak onu görmeye gittim. Burnuma uzun zamandır duyumsamadığım, sadece hapishanelere has o bildik koku geliyordu. Ona birkaç kitap, gazete ve bir miktar meyve götürdüm ve bunları diğer dört tutuklu kadınla paylaştığı hücredeki ma-

sanın üzerine, yazmaya başladığı bir oyunun dağınık sayfalarının yanına bıraktım. Aynı zamanda, adının *La Fille du peuple* [Halkın Kızı] olduğunu fark ettiğim bir roman için notlar alıyordu. Yanından ayrılırken bana yaklaşık on beş mektup verdi, hepsi de bakımını bir arkadaşına, Levallois'ya devrettiği annesine yazılmıştı.

– Annem nerede olduğumu bilmesin, yoksa kalbi kırılır. Seyahate çıktığımı sanıyor. Her üç veya dört günde bir düzenli olarak haberlerimi alması için ona bu zarflardan göndermem gerekiyordu... Gönderilme sırasını zarfların üzerine kurşun kalemle yazdım. İlki yola çıkışım konusunda onu bilgilendiriyor...

Çıkar çıkmaz ilk mektubu, postaneye bıraktım, daha sonra diğer mektupları bir seyahat sırasında gönderildikleri izlenimi vermek için Orléans'ta, Tours'da, Nantes'da ve La Rochelle'de yaşayan arkadaşlarına yolladım.

Davasının sürdüğü üç gün boyunca duruşmalarında hazır bulundum. Pastacılar Augereau, Morisset ve Bouchet etraflarını saran kara cübbeli avukatlarıyla bir klan oluşturuyorlardı. Sıradan sanıkların duruşmalarına alışkın olan mahkeme başkanı bu kez sorgulamasının kontrolünü elinde tutmak için epeyce uğraşmak zorundaydı:

- İşsiz işçilerin yürüyüşünde yer aldınız mı?
 - Evet, ben her zaman çaresiz durumda olanların yanındayım.
 - Siz kendiniz, siz de işsiz misiniz?
- Louise bilekleri bitişik halde ellerini uzatarak kendinden emin konuştu.

– Mahkûmunuzum, bu yeterli değil mi? Herkesin kendi varoluşu için mücadele ettiği toplumumuz *Radeau de la*

Méduse'a²⁸ benziyor. Ama hapishanelerinizin ötesinde yükselen ilerlemeyi görüyorum. Boğazlanmaya götürülen ve şikâyet eden halkın çağrısını haykırdım ben. Emelim onları mutlu görmek, insanlık içinde yeni anlayışların ortaya çıktığını hissetmek, küçük bireysel kibri ezmektir. Düşüncelerimi ifade etme suçunu işlediğim için beni mahkûm edin, bu suçu şu an da işliyorum; ama başka bahaneler aramayın: beni yağmacılıkla suçlamayın. Bu bir çılgınlık, bir alçaklık!

Bu heyecan verici çıkış *Figaro*'nun adlî muhabiri olan Bataille gibi birinin meşrebine uygun değildi elbette. Ertesi gün kalemini kuş pisliğine batırıp şöyle yazmıştı: "Güzel olmadığı ve hiçbir erkek tarafından hiçbir zaman sevilmediği için komüncü olan Louise Michel nüktedanlık triplerine başvurarak milleti hakir görüyor..." Duruşma kaldığı yerden devam etmek için yeniden başlamak üzereydi ki, aynı soydan arkadaşları arasında nutuk çekerken onu iki kez tokatladım:

– Bataille, bu da sizin yenilginiz!

Louise'in hükmü okunduğu sırada benim de salondan çıkarılmama karar verilmişti. Louise altı yıl hapse ve ilaveten on yıl polis gözetimine mahkûm edildi. Kollarıma giren iki polis memuru beni dışarı çıkarırken salondaki kalabalığın sloganlarına eşlik ediyordum: "Yaşasın Komün, jüri üyelerine ölüm."

Gazeteci ise zevahiri kurtarmak için haberleri bütün Paris'e şu şekilde yayıyordu: Beni hesaplaşmak için dışarıya çağırılmış ama ben "ayak sürümüşüm". Bu söylentiler bana da ulaştı ve ben onun söylediklerini ciddiye alarak şahitle-

²⁸ Théodore Géricault'nun bir tablosunun adı. Tablo *Méduse* adlı bir geminin batması esnasındaki kurtulma kargaşasını betimler (ç.n.).

rimin isimlerini yayınladım. Hakarete uğrayanın o olması nedeniyle silah seçimini ona bıraktım. Ondan aldığım en son haber henüz karar veremediği yönündeydi. Ertesi hafta mahkûmların yararına bir dayanışma gecesi düzenledim. İşsizler, mahkeme başkanının deyimiyle “uğraşsız işçiler” salona kafe halinde geldiler. Élısa, kendi payına, *Burgraves*’ın faturasının kabarmasını engellemenin çözümünü buldu: gösterimden kaldırılmış pek çok oyun için hazırlamış olduğu kostümler ve bazı dekorlar hafif rötuşlarla Hugo’nun oyununa uyarlanabilirdi. Hurdaya çıkarılmış malzemelerle dolu ambarlara doğru götürdü beni. Villette Tiyatrosu *Bos-su* oyunundan kalan Caylus Şatosu’nun arklarını bize hediye etti, Montparnasse’in yönetmeni cüzi bir miktar para karşılığında bize *Madame Angot*’nun salonunu kiraladı ve Gobelins’deki meslektaşları sahte taşları ahşap fiyatından vererek bize *La Tour de Nesle*’nin zindanını bağışladı. Guanhumara’yı canlandıran çok yaşlı bir aktris, yaşlılarla ilgili bu dramda ölecek olan tek karakter olacaktı, kötü bir şaka gibi genel prova arifesinde bunu hayata geçirmek geliverdi aklına. Tüm Paris’te böyle bir rol için onun yerini alacak bir oyuncu bulmak imkansızdı... Bu oyunu sahneye koyduğum sırada bana yardımcı olan ihtiyar oyuncu arkadaşım Édouard Georges’u oynatmak hiç de fena bir fikir olmazdı. Tüm karakterlerin repliklerini ezbere biliyordu. Ona, kel kafasına bir peruk geçirebileceğini, vücudunu özel elbiseler ve hayvan derileriyle besleyerek dolgun ve şişkin, hatlarının da yuvarlak görünmesini sağlayabileceğimizi ve geniş omuzlarını da bir kürkle örtebileceğimizi söylediğim zaman şiddetle itiraz etti önce. Vücudunu hayvan derileriyle kaplamayı, kürkle kapatmayı önerdiğimde çığlık attı. Bu, mü-

kemmel bir kandırmaca olacaktı, yalnızca ona bir ses bulma meselesi kalıyordu geriye... Nihayetinde bu teklifi kabul etti, hatta keyifle adının ve soyadının yerlerini değiştirerek ve soyadının sonundaki 's'yi silerek afişte kalmayı da başardı: George Edouard.

Aslı oyunlarımızın yanı sıra dönüşümlü olarak seyircilere sunulmak üzere programımızda bulunmaları için *Les Femmes qui font des mines* [Mış gibi Yapan Kadınlar] gibi melodramları, *Moscovites pour rire* [Gülünesi Moskovalılar] gibi iyi kotarılmış kabare oyunlarını da önerdim. Ayrıca 'La...' gibi gizemli bir adı olan bir polisiye komedi oyununu da denedim, sonuna kadar baklayı ağzından çıkarmayarak kurbanın ve katilin kimliği hakkında hiçbir ipucu vermeyen bir oyundu. Bu bir gazeteciye en meşum eleştirisini üretme fırsatını verdi: "Ne güzel bir dram bu La...! Bir şeyden bahsediyor... babası şey tarafından öldürülmüş... Bu cinayetin intikamını almak için şey yapıyor... Bir şey değil... Hayır. Bir şey bu... Bir şey olmayan Maxime Lisbonne... sıradan bir insan olarak yakında Siz...Vodvilde oynatacak..., şey Va... Varyetesinde ve Od... Odéon'da. Böyle biline ki..."

Hiç de fena para kazanmıyorduk. Bu haber tiyatrosunun girişindeki "Bouffes-du-Nord" adını muhtemelen Bouffe de l'Or (Altın Büfe) olarak okumaya başlayan mülk sahibinin kulağına gitti! Cümlelerin sonunda üç nokta yerine, rakamların arkasında bol sıfırlar görmeyi tercih ediyordu. Kira kontratımız sona erdiğinde yenilenecek olan kontrattaki kira meblağına, kuruşları başlatan virgülün önüne bir sıfır daha eklemekle yetindi. Bu kira bedeliyle devam edemezdim. Gece gündüz, çılgınca bir çalışmanın karşılığında bu

tiyatro salonunu yeniden canlandırmış, gece kuşlarının müdavimi olduğu, imrenilen bir yer haline getirmeyi başarmıştım; onlara yalnızca temsilleri değil aynı zamanda ayaktakımına karışarak onlarla yanyana bulunma heyecanını, kenar semtlerdeki mahkûmları ziyarete giderek bir yasağı delme duygusunu da sunuyordum. Bunun bir bedeli olacağını düşünmemiştim, özellikle de faturayı ödeyecek kişinin ben olacağını. Mekan sahibini ikna edemeyince alelacele la Chapelle meydanındaki bu yeri terk etmek zorunda kaldım. İptal etmek zorunda kaldığım projeler tiyatro salonu ile ilgili birkaç mali yükümlülüğün son tarihlerine denk geldi. En kötüsü de, Opéra semtindeki banka altı ay vadeli 3.000 franklık bir senedi nakit paraya dönüştürmeyi reddetti, bu senet temsillerimi taşrada oynatan bir menajer tarafından düzenlenmişti. Bu parayı almadan yılın yarısını bile beklemem mümkün değildi. Cebimde işe yaramaz bir senetle bu finansal kurumdan ayrılırken, yaşlandıkça kafa karıştıracak ölçüde Cumhuriyet'in eski başkanı Patrice MacMahon'a benzemiş olan eski Ducos Yarımadası sakini Lefrotin'le karşılaştım. Birkaç ay önce Nadar, o diz çökmüş botlarını parlatırken fotoğrafımızı çekmişti. Toplum içine çıktığı her defasında dikkatler ona yöneliyordu ve insanlar merak ediyordu, nasıl olur da bir kont, bir Fransız mareşali, Cumhuriyetçi bir yönetici Normandiya treninde sıradan bir vagona oturur, bir şarküteride böbrek ısmarlar veya Chartier Restoranı'nda önüne getirilen gribiche soslu bir buzağı kafasına girişirdi. Böyle durumlarda sessizlikten yararlanıp sesini yükseltiyor ve etrafındakilere en tutarsız ifadelerle hitap ediyor, dünyanın yarısına savaş açma tehdidi savuruyor, en bariz tarihsel günleri karıştırıyor, bölge merkezlerini yan-

liş söylüyor, Nantes'i Côtes-du-Nord'a, Verdun'ı Seine-Inférieure'a taşıyor, babadan oğula geçen monarşik sisteme veryansın ediyor, Karl Marx ve Bakunin'den de epeyce alıntı yapıyordu. Bir polis veya asker ona selam verdiğinde eliyle öpücük yollayarak cevap veriyordu onlara. Biraz da doğanın yardımıyla, bile isteye kariyerini, ününü mahvetme işine vermişti kendisini. Beni dinledikten sonra, Lefrotin sorunumu çözebileceğini söyleyerek rahatlamamı sağladı. Birlikte aynı semtteki Laffitte Caddesi'nde özel bir konağın önüne vardık, kapıdaki ipi çekti. Benim, rahatlıkla sulu komedilerimde oynamayı düşünebileceğim kadar hakiki bir uşak, tek söz söylemesine fırsat vermeyen Mac-Mahon'un ikizi önünde eğilmek için merdivenlerden indi.

– Dostum Maxime Lisbonne bir senetle ilgili olarak sorun yaşıyor. Kolay halledilebilir, önemsiz bir mesele. Tarafımdan Sayın Baron'a bu konuda bir jest yapıp yapamayacağını sorun... Ona dostluklarımı sunun. Gitmem gerekiyor, Meclis'te beni bekliyorlar.

Lefrotin oradan uzaklaşırken, uşak "Sayın Kont" deyip reverans yaptı ona. Bir dakika sonra üzerinde "Maxime Lisbonne, eski Komün mahkûmu, Bouffes-du-Nord'un yönetmeni" yazılı kartvizitimi parmakları arasında evirip çeviren Baron Alphonse de Rothschild'in çalışma odasına davet edildim; siyasi bir sürgün ile Vesailles Ordusu'nun eski başkomutanı arasında ne tür tuhaf ilişkilerin olabileceğini merak ediyordu! Senedimi göstermemi istemeden önce iki üç defa çaktırmadan beni süzdü. Senedin önünü, arkasını inceledi, belgenin güvenilir olup olmadığını test etti ve ceketinin cebinden bir anahtar çıkardı. Daha sonra belgeyi içine yerleştirdiği bir sekreter çekmecesini açtı. Çıkardığı üç geniş

ve mavi 1.000 franklık banknotu elime tutuşturdu. Kurtulmuştum! O gnle ilgili borcumu hâlâ deyebilmiş deği-
lim ve o ünlü borç verenim de hâlâ kendisini bana hatırlatmama nezaketini göstermeye devam ediyor.

Oberkampf Caddesi 63 numaradaki apartman dairemi-
ze geri döndüğümde, cenaze hizmetleri işçileri kolera salgını
kurbanı iki komşumuzun cesetlerini ıkanyorlardı. in’de
dâhil olduğumuz uzak savaşta yaralanan askerleri yurda geri
getiren bir geminin Marsilya’ya varışından beri hastalık ya-
yılıyordu. lenler binlerle sayılıyordu ve polis amiri Pou-
belle nlem olarak Parislileri, çöplerini her sabah metal p
kutularına koymak zorunda bırakmaktan başka bir şey bu-
lamamıştı. Gsterişti derdi; bu tenekelerden bir tanesi do-
ęada çözünebilir malzemeler, bir tanesi kâğıt ve bez parçala-
rı, diğer bir tanesi ise cam ve fayans için kullanılacaktı.
Çöpler birbirlerinden ayrılmış olmalarına rağmen mikrop-
lar çoğalmaya devam ediyordu.

17. BÖLÜM

Bir Mezbaha Lütfen

Élisa'nın yeni bir tiyatro yöneticiliği işine hemen girişmem için beni cesaretlendirebildiği söylenemezdi, özellikle de kolera salgını tiyatro salonlarını hastane ve mezarlıkları doldurduğundan on kat daha hızlı boşaltıyordu. Konuşurken saçtıkları tükürüklerle hastalığın mikroplarını yaydıklarından emin olunan aktörlerden kuşku duyuluyordu artık. Boş kalmanın getirdiği miskinliği üzerimden atmak için o sıralar zihinleri en çok meşgul eden konuya dair hararetli tartışmalara katılarak aktif siyasete çevirmiş oldum yüzümü: konu anayasanın revizyonuydu. Versailles'da toplanan kongre kırlık değiştirmiş monarşi yanlılarının elindeydi ve buradaki manevraları idare eden kişi Tonkinci Jules Ferry idi. Bir zamanlar askeri mahkeme tarafından idama mahkûm edilmiş bir Komün üyesi olan Ferdinand Gambon, kısa bir süre önce Nièvre milletvekilliği koltuğunu parçalayarak, hükümetin cumhuriyetin meşruiyetine yönelik saldırılarını protesto etmek ve toplumsal sorunlara olan ilgisizliğini kınamak için görevinden istifa etmişti. Lévis Salonu'nda gerçekleştirilen bir toplantıda onun yanında yerimi almıştım. Katılımcılar istim üzerindeydiler. *Temps des cerises*'nin [Kiraz Zamanı] yazarı Jean-Baptiste Clément'in, onaylanmak üze-

re hazırlayıp okuduğu önergeyi bile fazla kemiksiz bularak ıslıklamışlardı: “6 Ağustos 1884 toplantısı Versailles Meclisi’nden istifa ederek ayrılan vekilleri kutlamakta, Kongre’den ayrılarak vekillerine katılmaları konusunda çeşitli seçim bölgelerindeki komiteleri teşvik etmekte, tüm Fransa’ya egemenliğini savunma ve derhal bir kurucu Meclis seçimi talebinde bulunma çağrısını yapmaktadır.” Boylu poslu iki genç adam biraz ucuz bir biçimde bizi zayıflıkla suçlayıp, Versailles’yi Orléancılar’dan ve onların yandaş çıkarıcılarından temizlemek için derhal bir birliğin organize edilmesi çağrısında bulunarak ortalığı alevlendirdiler. Konuşmayı hiç planlamamıştım ama bu iki gencin canlılığı içimde bir şeylerin kıpırdanmasına neden oldu ve söz almak için bastonumu kaldırdım. Tribüne doğru yürüdüm, şapkamı çıkardım ve kürsünün kenarına koydum.

– Bir saatten beri, iyice bir tozunu atmak için Versailles’ya gitmek istediğinizi duyuyorum... Beni tanıyorsunuz ve benim de 1871 Mart’ında, Mont-Valérien toplanının ateşi altında oraya varmayı denediğimi biliyorsunuz. Bu hatırlatmayı size söylemleri eylemlere dökmeyi sevdiğimi söylemek için yapıyorum. Mayıs ayında her şey belirsiz hale geldiğinde “Yaşasın Komün” diye bağırarak için hâlâ yüz bin insanı toplayabiliyordunuz ama onun ölmesini engellemek için tüfekleri ellerine alacak yalnızca on bin kişi vardı! Bugün de böyle olmasını mı istiyorsunuz?

Salondan toplu bir bağırış yükseldi: “Hayır, hayır!” Sözlerime devam ettim:

– Bugün neredeyse dokuz yüz kişiyiz ve ben Versailles’ya sizinle yürümek için hazırım. Hâlâ aynı fikirde misiniz?

Herkesin birlikte ciğerlerini paralarcasına “Evet” diye bağırdığı duyuldu.

– Çok güzel. Her şeyin en iyisi olsun. Bu çapta bir operasyon özgüven kadar hazırlık da gerektirir. Öyleyse gönüllülerden bana isim ve adreslerini ulaştırmalarını istersem alınmayacaksınız. Yarın sabah Château’ya yürümek için gönüllü olan herkes ayağa kalksın ve salonun sol tarafında toplansın. Haydi, vatandaşlar, sola, sola!

Yaklaşık elli kişi çıkar diye düşünüyordum ama koltuklarından kalkan kişi sayısı çıka çıka on dokuz çıktı. Şapkamla selamlamadan önce onları tek tek saydım.

– Cesaretinizden dolayı size teşekkür ederim yurttaşlar. Ne yazık ki, bu sayı askeri birlikler tarafından korunan bir meclisi etkilemeye yetmeyecektir. Haykırp duranlar kendi haykırılarından korkmuş durumda! Haydi bakalım, haydi tıpış tıpış evinize dönün, karlarınız sizi bekliyor.

Salondakiler şaşkınlıklarını üzerlerinden atular kısa sürede, bir büyük tas bira içmek için salondan çıkıp büfeye doğru gittiğim sırada homurdanmaya ve yuhalamaya zamanları bile oldu. Onları suçlamıyordum. ’71 baharında kaybettiklerimiz sanki hep aramızda gibiydiler, insanlar kendilerini ifade etme ihtiyacı duysalar bile yaşananların hatırlanması içlerindeki o büyük isteğin yatışmasına yol açıyordu. Zamanın, inançla ve sabırla çalışma zamanı olduğunu anladım ve bunun bana en etkili gibi görünen formu da bir gazete idi. *Le Figaro* bakanların sözlerini yansıtıyor, Andrieux’nün *Le Petit Parisien*’i para menfaat işleriyle uğraşıyor, *L’Intransigeant* öfkeli yayınlar yapıyordu... Bana kalan yalnızca mizahtı, bu da basılıp matbaadan çıkışını görmekten

mutlu olmayacağım bir şey değildi. Marat'ın kullandığı başlığı, *Halkın Dostu*'nu başlık olarak almaya ve birkaç müstear isim uydurmaya karar verdim. Éliisa sabah kostüm dikim işleriyle öğleden sonra da haftalık gazetemizin yönetimiyle ilgilenerek iki zamanlı çalışmayı kabul etti. Montmartre Tepesi'nde şarap tüccarlığı yapan Malésieux, Clignancourt 22 numarada bulunan boş bir şarap mahzenini bize bıraktı. Mekânda kara ahşaptan bir çalışma masası, bir koltuk, iki ayaklı destek sehpaları, birkaç tabure, kalemler, mürekkep, kâğıt mevcuttu ama makas yoktu! Gazetemizin kendi üzerine düşünmesini, komşularından hiçbir düşünce kırıntısını veya iki satırlık bir mısrayı ödünç almamasını istiyordum. Matbaacı seçimimi yapar yapmaz ilk editoryal yazımı kaleme aldım, sonra bir çocuk gibi Éliisa'nın önünde durdum. İçeriği dinledikçe gözlerinin fal taşı gibi açıldığını görüyordum:

Bir çöküş içinde olan tiyatroyu şimdilik bir kenara bırakmak gerekti. Öyleyse ne yapmalı? Hayatta kalmalı. Bu yüzden ben de tereddüt etmedim ve bir gazete kurdum. İlk sayısı bugün, 27 Kasım 1884'te çıkıyor ve ben yurttaş Ferry'den haberler almak için sabırsızlanıyorum.

Merhaba Ferry, Nasılsın? Kendine dikkat et, yaşamayı istiyorum. Ama olur da yenik düşer, pes dersen ve eğer Tarihin seni diktatör olarak kaydetmesini istersen, Danton'u, Saint-Just'ü, Camille Desmoulins'i hatırla ... kafanı açların arasına at. Sıradan ölümlüler gibi yatağında ölme. Seçebileceğin sadece iki ölüm biçimi olacak zaten: Ya biri gelir öldürür seni ya da kurşuna dizilirsin. Kurşuna dizdir kendini: Böylece daha fazla insan görecektir seni.

Sayfayı masanın üzerine bıraktı.

– İlk sayı için Konsey başkanına biraz sert giriştiğini düşünmüyor musun? Sansür tepemize binecektir!

Korkuğunun aksine Ferry bu saldırı yüzünden beni zor durumda bırakmadı. Aslında, en çok gürültü kopartan makale o değil, “Bir Mezbaha Lütfen” başlıklı üçüncü sayfanın tepesinde çıkan kısa bir yazı oldu. Kutuplardan gelerek bütün kuzey Avrupa’ya yayılmış olan hava akımı, etkisine bakarsanız, kolera salgınını öylesine geride bırakmıştı ki, aniden donmaları nedeniyle talihsiz insanlar mikroptan ölmeyi bekleyecek zamanı bile bulamamışlardı. Her sabah soğuktan kaskatı kesilmiş cesetler kaldırılıyordu yollardan. Akibet tecelli etmeden önce bütün bu fakrû zaruret içerisinde terk edilmiş vücutların la Villette Mezbahası’na getirilmelerini ve burada, günün sonunda, kasap çıraqlığı yapan gençlerin onları parçalarına ayırmalarını teklif ettim. Bu son tedbir, kasaplık hizmetlerinin aksamaması ve bilhassa yeni masraflara yol açmaması açısından bile tercih edilebilir geliyordu bana. Dahası, maliyet tasarrufunda çok ileri gidilemeyeceğinden, büyük vergi mükelleflerinin ezici yüklerini hafifletmek için tedbiri şu şekilde tamamlamak da mantıklı olabilirdi: özenle kesilip parçalara ayrılacak olan bu yaşlı vücutlara ait organları, kursaklarından et geçsin diye, halen sefil bir şekilde yaşayan darülacezelerdeki bahtsız insanlara dağıtmak!

Sözlerimi şu şekilde bitiriyordum: “Meşhur bir atasözü ‘kurtlar birbirlerini yemez’ der. Fakat bizler, bu eylemden kaçınmak için kurtlarla aynı gerekçelere sahip olmadığımızdan yukarıda söz edilen araçlarla Ivry’deki tedavisi olanaksız

hastalar hastanesinden bencilliğimiz, ahlaksızlıklarımız ve korkaklıklarımızın kirlettiği bu çamurlu okyanusun üzerinde yüzen *Radeau de la Méduse*'ün (Medusa'nın Salı) yeni ve kanlı canlı versiyonunu yaratmak için yararlanabiliriz!

“Bahtsız ihtiyarlar için bir mezbaha lütfen!”

En yüksek sesle tepki verenler, imtiyazlarını teminat altına almak için Paris'in merkezini bir toplu mezara çevirmiş olanlardı. Açıkça ifade edilmesi gerekir ki, bu iş yalnızca kelimeleri kurşun harflerle yan yana dizmek ve kurşunun baskısıyla kağıdın kara mürekkebi emmesini sağlamak demek değildir. Okurların sabah taze ekme almaya çıktıklarında yol üzerinde gazetelerini de bulmaları gerekir. Başkentün tüm sigara büfelerinin tezgâhları üzerine *L'Ami du peuple* yığınlarını bırakmaya yetişemeyeceğim için ikinci sayıdan itibaren etrafıma Élısa'nın onlar için hazırladığı son derece gösterişli ayaktakımı kıyafetlerini giyerek oynadıkları rolleri dışında işsiz kalmış birkaç düzine oyuncu topladım. Çizgili pantolonları, İspanyol tarzı kırmızı karmanyol yelekleri, bağımsızlık simgesi kırmızı Frigya bereleri ve tahta terlikleriyle mizah gazetemini adını dolaştırıyor ve onlara fısıldadığım şu akılda kolay kalan ifadeleri yankılandırıyorlardı Paris sokaklarında: “Beş kuruşa gerçeğı satın alın”, “Beş kuruşa bir Dost [Ami] edinin.” Girişiminin başarısı, şimdiye kadar teknik imkânsızlıklardan ötürü hayata geçiremediğim bazı düşüncelerimin gerçekleşmesini mümkün kıldı. Örnek olarak, Enjalbert adlı bir kâşif, fotoğraf tabancasının prototipini bana satmayı kabul etti. Ben de önemli gelişmelerin olduğu her seferinde olay mahalline gönderdiğim muhabirlerimden birini bu kez tabancasının küçük mahzenindeki silindiri baskıcı yetkililerin üzerine boşaltmakla görevlendir-

dim. Keşiflerinden birkaç vurguncu suratı ve emniyet müdürlüğüne bağlı birkaç polisin üzerlerinde sinekler uçuşan şaşkın kafalarıyla geri döndü. Ne yazık ki, baskı makinamın malzemesi bu resimleri sayfalarımın eklememe yetecek kadar modern değildi ve biz de bu muhbirlerin suratlarını şarap mahzenimizin duvarlarında sergilemekle yetinmek zorunda kaldık.

Benim onları aramama gerek kalmadan çeşitli haberler bana ulaşıyordu: bir akşam Courcelles Caddesi'nden yukan doğru çıkarken bir kodamanın arabası büyük bir hızla oradan geçti ve 106 numaralı binanın önünde diğer arkadaşlarıyla oyun oynayan bir çocuğa çarptı. Feryatlara rağmen arabanın sürücüsü atı kırbaçlamaya devam ediyordu, bu esnada da patronu içtiği puronun küllerini gamsızca dışarı silkeliyordu. Kurbanın inlemelerine, görgü tanıklarının tepkilerine duyarsızdı ve çocuğun sağlığını hiç de öyle merak ediyor gibi görünmüyordu. İki çimento işçisi dizginlerin üzerine atlayarak arabayı durdurdu. Bunun üzerine arabanın penceresinden yanakları sarkık beyaz saçlı bir kafa uzandı dışarıya. "Atımın geçmesine izin verecek misiniz!" Adam bastonunun sapından sıyırdığı ince bir karnayı göstererek tehdit edici bir tavır takındı. Çocuk ayağa kalktı, rüm yarası kafasındaki bir şişten ibaretti. Yolcunun bakışı benimkiyle kesiştiğinde onu yüzünü çevirmeye mecbur bıraktım. Birbirimizi tanıyorduk. Birbirimizi en son gördüğümüzde ben Satory'de askeri mahkeme önündeydim ve o kafesteki hayvanları görmeye gelen gazeteci ve yazarlar arasında gevezelik yapıyordu. Yumruklarının, kanlı hafta sonrasında Komün'ün kadınlarının cesetleri üzerine salyalarını akıtarak zırvalayan şu pislik herifin, oğul Dumas'nın üzeri-

ne inmesi için kalabalığa adını vermem yeterli olurdu. Eğer bunu yapsaydım, onu orada taşıyarak öldürürlerdi. Bu olay karşısında duyduğum vicdan azabını *L'Ami du peuple*'deki bir makalede kullanmak üzere yatıştırdım.

Paris eski polis şefi Louis Andrieux ile kavgam ise başka bir boyuta ulaşmıştı. O sırada, Aragon'daki bir büyükelçilikte çalışmak maksadıyla Fransa'yı terk etmiş olmasına rağmen, Lyon Komünü katliamcısı karanlıkta işler çevirmeye devam ediyordu ve tek bir makalemiz bile dikkatinden kaçmıyordu. Rouff yayınevinin bastığı *Bir Polis Şefinin Hatıraları* isimli kitabı yoldaşlarımız arasında huzursuzluk yaratmıştı. Kitabında Louise Michel'e gazetesi *La Revolution social*'ın [Toplumsal Devrim] yayınlanması için gerekli fonları sağladığını iddia ediyordu. Kalemini, kabul edilmeli ki zekice kullanıyordu, ironinin kara mürekkebine daldırıp daldırıp çıkarıyordu: "Her gün redaksiyon masasının etrafında hareketin partisinin en yetkili temsilcileri toplanıyordu; uluslararası yazışmalar hep birlikte gerçekleştiriliyor; 'insanın insanı sömürmesinin' sona erdirilmesi için alınacak önlemler belirleniyor; bilimin devrimin hizmetine sunduğu reçeteler müzakere ediliyordu. Toplantılarda her zaman temsil ediliyor ve görüşlerimi iletiyordum ve bunun birden çok defa ofiste paratoner işlevi gördüğünü söyleyebilirim." Anarşistlere haftalık bir gazete vermiş (cömertliği gazetenin masraflarını karşılayacak kadar ileri gitmiyordu) ve "gazetede gizli bir salon ile emniyet amirliği bürosu arasında bir telefon hattı" kurmuş olmakla övünüyordu.

Andrieux'nün gerçekten de eli kolu uzundu. Birkaç parmağı yalnızca bu tarz okşamalar için yaşayan hâkimleri el altından gıdıklamakla meşgul oluyordu. Sık sık birlikte

absent içtiğim bir yoldaş haklı bir şekilde onu bir korkak olarak nitelendirmişti, kendisine yöneltilen bu sıfatı pek melodik bulmayan muhatabı, 10. Sulh Ceza Mahkemesi hâkimleri nezdinde bu yeşil peri (absent) meraklısının on beş gün hapis cezası almasını sağlamıştı. Polis amirini kastettiğimi açıkça belirten “İspanyol İneğin Yalanları” diye bir başlık atarak avuttum kendimi: “Eğer hafızan zayıfsa, söz konusu sıfatları iyi hatırlamıyorsan sana yönelik sarf ettiğim ‘inek’ [vache] sözcüğünü yeniden oku. Yalnızca ilk harfi değiştirmen yeterli olacaktır.”²⁹ Andrieux’nün gerçeği nasıl ve ne ölçüde çarpıtarak sunmuş olduğunu kaynağından doğrulamak üzere Louise Michel’i Saint-Lazare Hapishanesindeki hücrelerinde ziyaret ettim. Ona getirdiğim dana soteye hemen hemen hiç dokunmadı ama gazetesinin finansmanı konusunda konuşmak için hiçbir zorluk çıkarmadı.

– Kaledonya’dan döndükten sonra acele ettiğim tek bir konu vardı: düşüncelerimizin propagandasını yapmak. Ceplerim boştu, tek kuruş paramız yoktu, bir arkadaşın kullanımımıza sunduğu paranın kaynağına yeterince dikkat etmeme hatasında bulundum.

– Bu kişiyi tanıyor muyum?

– Hayır, zannetmiyorum. Bana kendisini Perreaux adıyla tanıttı, eczacılık sektöründe gezici tüccarlık yapıyordu. Aslında, bu onun takma adıymış. Adı Spilleux’ymüş ve kaldırımlarda pazarladığı kadınları sömürerek hayatını kazanıyormuş. Andrieux’nün polisleri ona başka bir takma ad, Genlis adını takarak, gördüğü ufak tefek hizmetler ve verdi-

²⁹ Fransızca vache kelimesinin ilk harfi değiştirilipACHE yapılırsa pislik anlamına gelir (ç.n.).

ği bilgiler karşılığında serbest bırakmış... Bunu öğrenir öğrenmez hesabını görme karan aldık. Bu durumdan şüphe etmiş olmalı çünkü bir sonraki gün aniden ortadan kayboldu. Dört yıldan fazla zaman oldu, *La Révolution sociale*'in son sayısının yayınlanmasından hemen önce idi. Bir daha ondan bahsedildiğini hiç duymadım.

Polis şefinin pamuk barutu dolu bir sardalye kutusu aracılığıyla Adolphe Thiers anısına dikilmiş bir mermer heykeli havaya uçurmak için Saint-Germain'de gerçekleştirilen bir operasyondan bahsettiği bir paragraf üzerine kopyaladığım katlanmış kâğıt parçasını açtım. Andrieux'ye göre patlayıcının fitili uzunca bir süre yanmış ve hasan bu Komün celladının ayaklarının dibinde ancak siyah bir leke bırakacak kadar azaltmıştı. Louise omuzlarını silkmekle yetindi.

– Her zaman olduğu gibi doğruyla yanlış birbirine karıştırıyor. Grévin Müzesi'nde onun adına balmumundan bir heykel dikilmeliydi! Heykelin mermerden değil de bronzdan yapılmış olduğunu anlamak için de Poissy'ye kadar trenle gidip daha sonra birkaç dakika yürümeniz yeterli olurdu.

– Ama ya patlama, gerçekten oldu mu?

– Sana diyebilirim ki tek bir kutu değil, dokuz kutu vardı, alışageldiğimiz gibi devlete ait bir laboratuvar da imal edilmişlerdi. Anıtı koruyan parmaklıklara tırmanan arkadaş yüklerini metal kısma yaslamamıştı, bu da patlamanın şiddetini azalttı. Heykelin kafası hedeflenmişti ama sadece sağ eli parçalandı.

18. BÖLÜM

Diğer Ölülerin de Davetli Olduğu Bir Cenaze

O sene kış nisanın son günlerine kadar uzanarak kanatlanmıştı sanki; guguk kuşlarının yumurtadan çıkmaları, leylakların tomurcuklanmaları, kiraz ağaçlarının çiçek açıp beyaz yağmurlar yağdırması, hepsi mayıs ayına ertelenmişti. Biz de Montmartre'daki merdiven altından ayrılıp gazete ve yayıncıların semti Croissant Caddesi'nde düzgünce bir ofise taşındık. Élısa şimdi kavşacı gören bir yer seçebilirdi kendisine ve güneş tenezzül edip de kendisini gösterdiğinde kemiklerini ısıtabilirdi. Bağımsızlığının garantisi olarak beş bin alıcıya ulaşan *L'Ami du peuple*, henüz soruşturma açılmamış olmasına rağmen, dava tehditleri nedeniyle dikkatleri üzerine çekmişti. Redaksiyon masamı daire biçimindeki salonun arka tarafına taşımıştım, burası mekândaki matbaacıların sık sık ziyaret edip kurşun hastalığını tedavi etmek için çinko masalara yaslandıkları bir kafe idi. Onların, günlük hayatın kaprislerinin üstesinden geldikleri keskin ironileriyle birleşen içkin muhalif duyguları sayesinde, yaşlanmanın delice etkilerinden korunabiliyordum. Ve onlar için proletaryanın sahte dostlarına karşı en sert editoryal yazımı kâğıda döktüm, bunlar söylemleri eylemlerindeki isteksizliği

maskelemekten başka bir işe yaramayan malum, saygıdeğer şahıslardı. Başlıktan ziyadesiyle memnun kaldım, “Sahte Sosyalistler”, bunların dostlukları aşağıdaki formüller bakımından değerlendirilebilirdi:

Hitabet yetenekleri vardır ve her durum için de hazır cümleleri, haykırışları yerli yerindedir, vurguları doğru zamanda çıkar, normalde uzlaşmayacak zarfları kullanırlar: her şey düzgün kullanılmalı, bir etki yaratmalı, salondakileri etkilemeli ve naif hayranlar mest olmuş halde salyalarını akıtır, kulaklarını uzatır, gözlerini faltaşı gibi açar, deli gibi alkışlar. Sahte sosyalistler korumalarını kendileri seçer, eskortlarını kendileri bulur, rahatsız edenleri bertaraf eder. Mahallelerde onlar konuşulur. İstedikleri tüm şey budur.

Devrimin onlar için zerre kadar önemi yoktur. Öncelikleri olarak görmezler. Sosyalizmi tıpkı bir akbabanın leşiyle, bir ev sahibinin kiracısıyla yaşadığı gibi yaşıyorlar: Onu parçalara ayırıyorlar. Sahte sosyaliste her yerde rastlıyoruz. Düz, uzun, parlak, yağlı saçları, baygın bakışları vardır – onları zaman zaman burnuna ilıştirdiğı bir dürbünle süsler; düz, dik burnu, pürüzlü burun delikleri vardır; büyük ağzı, keskin dişleri, şehvi dudakları bulunur; tüyleri bakımsızdır: sırtlan gibi görünür. Artaban boğası gibi yürür, “halka karşı” ilgisizdir; işine gider veya toplantıya katılır, burada birazdan “rezil sermaye” diye bağıracaktır. Karnı tok, cebi doludur, İspanyol purosunu koklar, açlıktan ölenleri sömürüp mutlu mesut yaşamanın planlarını yapar.

Ve yarın kimbilir hangi fakirin tekinin ödediğı içkilerle zil zuma sarhoş, mizah gazetesinin ilk sayfasına öfkeli bir makale döşer; burjuvanın üzerine kızıl bir tükürük savuracak; bu belki de bir isyan çağrısı olacak!

Beyefendide cüretin her türü bulunur.

Bu kuklaların işkembelerinde: gürültü bulunur; damarlarında: irin bulunur; kafalarında: dana beyni bulunur; konuşmalarında: bal; geçmişlerinde: bok bulunur.

Evet, bir tavsiye: aşırı sıcaklar bastırmadan önce karıştırın bu geçmiş.

Yazımı okurken kahkahalarla güleceklerdi okuyucular, ama bu beklentim Victor Hugo'nun ölümünün duyurulmasıyla net bir kesintiye uğradı. Kaleminin gücüne hayran olsam da (ki Bouffes-du-Nord'da ben de kullanmıştım onun yazdıklarını) bu adamın, ürettiği eserler düzeyinde biri olmadığı düşüncesinden kendimi alamıyordum. Haziran 1848'de Ateliers nationaux'ların [ulusal imalathaneler]³⁰ kapatılması nasıl unutulabilir; Paris halkı bu olay üzerine yeniden açlık ve dilencilığe mahkûm edildi. O zaman bu lirik şairin onayını şu şekilde almışlardı: "Tembellikle geçirdikleri dört aylık bir süre karşılığında, babayiğit bir işçi medeniyetin kendisine kuşkuyla baktığı arsız bir aylağa dönüştürüldü." Peki ya şimdi, tarihin kendisine ebedî kurbanlar olarak seçtiği insanların kanı yeniden korkunç kıyımlar içinde akıtılmaya başlamışken, açlık içindeki halk, ikiyüzlü cumhuriyetçi bir hükümetin kendisinden çaldığı ne varsa geri almak için sokaklarda hayatını ortaya koyarken o ne yapıyordu? Duygusallığın ozanı, o yumuşak notaların şairi, çocukları taparcasına seven şahsiyet, akıntıların, ormanların, kuşların, kelebek ve çiçeklerin ressamı, görüldüğü kadarıyla büyümlü kalemini, darbelerini yalnızca açıklarıyla başbaşa kalmış umutsuz insanların üzerine indirdiği bir kılıçla değiş-

³⁰ 1848'de Fransa'da II. Cumhuriyet döneminde Paris'teki işsizlere iş bulunması amacıyla oluşturulan işletmeler. Victor Hugo bu atölyeleri mecliste yaptığı bir konuşmada sert bir şekilde eleştirmiştir (ç.n.).

tirdi! Hugo, her zaman bizim karşımızdaki safta yaşadı. Bizi sık sık büyüledi, hâlâ da kitaplarıyla büyülemeye devam ediyor. Çünkü yoksullar cenahından böyle merak uyandıracak eserlerin çıktığına pek rastlanmazdı. Hatırlamak gerekir ki Hugo kanlı hafının yirmi beş bin cesedini selamlama ihtiyacı da duymamıştı. *Année terrible*'de [Korkunç Yıl] Adalet alanında kültleşmeyi Edebiyat alanında kültleşmeye yeğleyen o iki cesur yurttaş, iki hayranlık uyandıran savaşçı Théophile Ferré ile Raoul Rigault'nun üzerlerine tükürülmesi gerektiğine bile inanmıştı. Toprağa düşmüş iki insan, iki mağlup, iki dost.

Ölüm eski yaralar üzerinde bir merhem gibidir. Her şeye rağmen, bazı arkadaşlar *Châtiments*'nin [Azaplar] şairinin, komüncülere genel af getirilmesi davasının yılmaz savaşçısının hatırasını selamlama ve onu 1 Haziran'da kızıl ve kara bayraklarla Panthéon'a götürecek görkemli korteje katılma düşüncesindeydi. Onlara karşı çıktım önce, bu matem gününde evlerimize kapanıp onun imparatorluğa karşı yazmış olduğu en iyi dizeleri yeniden okumayı teklif ettim. Sonra, aynı ölçüde önemli olmayan iki ayrı olay fikrimi değiştirmeme yol açtı. İlk önce, Paris sokaklarında kızıl bayrak taşımanın hükümet tarafından yasaklanması. Aksi yönde bir karar burjuvazinin bayrağın rengine alışmasıyla sonuçlanabilirdi, *La Marseillaise*'in vurgularından bıkip usandığı gibi. Şu iyi bilinsin: bu kızıl ucuz kumaşlar öyle şaka olsun diye, kapris yapmak için yükselmiyor insanların omuzlarında; tersine, bir mecburiyet bu, yasaklanması da öyle! Ve bu bayrakları istediğimiz gibi dalgalandırma fırsatı bize 24 Mayıs Pazar günü, Père-Lachaise'de, Federelerin duvarı önünde gerçekleştirilmesi öngörülen Komün'ün on dördüncü

yıldönümünü anma etkinliklerinde verilmiş oldu. Yıllar içerisinde, aramızdan pek çok kişinin kurşuna dizildiği mevki bir çöplük alanına dönmüştü ve orayı yeniden ele geçirmek, temizlemek ve bir anma yerine çevirmek için polis şefi Pou-belle ile kapışmamız gerekmişti.

Korteje tutuklu kız kardeşlerimizin cesaret veren sloganlarının yükseldiği Roquette Hapishanesi'nin önünde katılmıştım. İçerisine ürpermeden girmeyi hiçbir zaman başaramadığım mezarlığın giriş kapısına doğru ilerledikçe polislerin sayısının arttığı da görülebiliyordu. Bu inorganik âlemdaki mezarlara, mozolelere, şapellere doğru ilerlerken kılıçları kınlarında yüzlerce muhafız, atlarının boyunları üzerinden bize bakıyordu. Paltolannın içinde gizledikleri altı kızıl bayrağı, ana kortejden ayrılarak toplanmak için gittikleri Blanqui'nin mezanna diken kişilerin arasına katıldım. Bu bir işaret gibi oldu. Aniden her yerde beliriveren güvenlik tugayının buldog köpekleri, Paris muhafız birliğinin köpekleri, flama, pankart, amblem taşıyan işçi topluluklarının, özgürlükçü kuruluşların üyelerinin üzerine saldırdılar. Kumaşlardan beşi hemen ellerine geçti. Bir kadın sonuncu bayrağı kaptı ve mezarlar arasında koşmaya başladı, rüzgâr saçlarını savuruyor, elbisesi uçuşuyor ve elindeki bayrak bir kan izi gibi uzuyordu gökyüzünde... Bir zindancı yetiştirmeyi başardı. Bir süngü darbesiyle kadının bu çılgın koşusuna son verdi. Annesinin ardından feryat figan koşturan çocuk da kafasına yediği tabanca kabzasıyla soğuk mermerin üzerinde yığılıp kaldı. 1871 Mayıs katliamının mirasçıları, içleri zaten katledilmiş kadın ve çocuk cesetleriyle dolu toplu mezarlara düşen yeni kadın ve çocuk ölülerinin koku-

sunu almışlardı artık. Kaçanların üzerine ateş açmak için tüfeğiyle nişan alan bir güvenlik görevlisini gördüm. Bir diğeri kılıcının düz kısmıyla kafa derimi dürttü. Yaralananlar, şu ironiye bakın, Bay Thiers'nin anısına dikilmiş olan anıtın bitişik çeşmede yaralarını temizliyorlardı. Düzen savunucuları Duvar boyunca uzanan araziye tutmuşlardı. Çelenklerin üzerinde tepinerek, buketleri parçalayıp, çiçekleri etrafa saçarak zaferlerini kutluyorlardı. Taşınmasına yardımcı olduğum bir yaralıyı Charonne Bulvarı'ndaki bir kafeye götürdük. Neredeyse ölmekte olan adamı masanın üzerine yerleştirmiştik ki, içeriye şaha kalkmış atıyla bir polis daldı. Adamı ve hayvanı tabure, ıstaka ve bilardo toplarıyla püskürtmeyi başardık. Hep öne sürdüğüm gibi hiç bir zaman pasif bir gösteri düzenleme şansı yoktur çünkü kaçınılmaz bir şekilde hükümetten provokasyon gelecektir. Bu onun doğasında var. Bu görüşlerimi desteleyen ilave bir kanıtın gelmesi de gecikmedi.

Bir hafta sonra, Hugo'ya eşlik etmek üzere kalabalık bir kortejle birlikte Panthéon'a, Henry Bauër'in sessiz sedasız çıkardığı ve benim üç kez kurşuna dizilme cezası almama neden olan yangının semtine gidiyordum. Bu ünlü ölüyü birkaç gün sonra ölen bizimkiler takip etmişti ve ben onların hatırası için bu törende bulunuyordum. Alanın elektrikle aydınlatılması deneyine tanık olmak için karanlığın çökmesini bekleyen binlerce başka meraklı insanın arasında kaldım, bu Thomas Edison tarafından şairin ruhuna sunulan bir armağandı. O akşam bilim, gün ışığının geceye karşı savaşını kazanmıştı.

Henüz farkında değildim ama ben de paraya karşı kendi savaşımı kaybetmek üzereydim. Élişa'nın uyarılarına rağmen

men haftalık bir gazete ile günlük gazete arasındaki temel farkı hesap etmemiştim. *L'Ami du peuple*'ün yayınlandığı her hafta hesap çizelgelerinin her iki tarafı da dengede idi, hatta zaman zaman kâra geçtiği bile oluyordu. Editöryal yazıların düzeltilmesi, makale ve reklamların toplanması, son baskı kalıplarının kontrolü, terkip, basım işlemlerinin izlenmesi, dağıtımın organize edilmesi gibi işlerin peşinde koştururken muhasebe kayıtlarının doğru tutulması gibi sıkıcı ama zorunlu bir görevi ihmal etmiştim. Girişimimizin ayakta kalmasını temin edecek olan haftalık beş bin okur sayısına ulaşabilseydik sorun olmayacaktı ama buna ancak istisnai durumlarda ulaşabiliyorduk ve günlük satış bazında, tabiatı gereği, sonraki güne aktarılabilen bir kazancımız olmuyordu. Okur sayımız yarı yarıya azalmıştı. Sermayemizi eritmek ve matbaacının yüzündeki gülümsemeyi yok etmek için iki ay yeterli olmuştu. Makalelerimin aramızdaki o gönül bağını hâlâ canlı tuttuğuna inandığım ama ellerini bir türlü ceplerine atmayan çok sayıda komüncü arkadaşımın kayıtsızlığına az veryansın etmedim, sonuç nafileydi. Okursuz, dolayısıyla parasız kalan *L'Ami* 112. Ağustos sayısı ile perdeyi indirdi. Ön sayfa bir tiyatro sahnesi gibi kıvılcıktan boyanmıştı ve koyu siyah, derin puntolarla şu çağırışı yapıyordu: "ATEŞ EDİN! HER TARAFA!"

Her tarafa ateş edin! Satılmış, rüşvetçi ve hâlâ kürsüye çıkarak Ferry'yi yüzüstüce konuşturan bakanlara ateş. Bize ihanet eden vekillerin üzerine ateş. Her tarafa ateş edin, çünkü her yerde gevşeklik, birbirini kullanma ve sefahat. Başka bir şey yok. İşçiler ekip duruyorlar ürünü başkaları kaldırsın diye. Bu da hasadı toplayanın yararına, tohumu saçan işçinin zararına

gerçekleştiriliyor. Yarın bir ultra-radikal-devrimci-anarşist ger-
çeği büküp gözümüze sokuncaya kadar göz boyamaya devam
edecekler. Yeter artık *L'Ami du peuple* tamamen Toplumsal
Devrim'e aitti. Fakirlerin, yoksunların, sömürülenlerin dos-
tuydu ve onlar için vardı, onların saflarındaydı, çürümüş bur-
juvaziye ve bizi yöneten faillerine karşı nihaî savaşı yürütmek
istiyordu.

Cumhuriyetin selameti için yalnızca Devrim'e güveniyor-
du. Yaşasın Toplumsal Mücadele! Ateş edin! Ateş! Her ~~tarafa~~

Bir gazete, gerektiğinde fitil olarak da kullanılabilirdi.

19. BÖLÜM

Devegillerden Tükürük Salvoları

Yaz sonunu, şansım yaver gider ve içlerinden biri şöyle gösterilere hazır bir durumda avucuma düşer umuduyla tiyatro salonları arasında mekik dokuyarak geçirdim. Gösterilerle ilgili fikirler, sahneye koyulacak bir sürü oyun dolanıp duruyordu kafamın içinde ama bulabildiğim çok az sayıdaki uygun salonu da bütçem kaldırmazdı. Daha Komün'le ve onu ele geçirmek için gökyüzüne ayaklanan binlerce özgürlük aşığı ile ilgili anlatılması gereken o kadar çok şey varken, Paris bulvarlarının afişleri, oğul Dumas'nın yalanlarını, Claretie'nin sövgü ve hakaretlerini pohpohluyordu! Öfkeden kuduruyordum bu yüzden. Bu beni öfkeliendiriyordu. Celat yalakalarının durmadan dolan para kasalarının önünde uzun kuyruklar oluşurken sayıca onlardan binlerce kez daha fazla olan kurbanların kıpırdayıp bir yerlerde harcayabilecekleri paraları olmuyordu. Mevsimin ilk sararmış yaprakları ağaçlardan döküldüğü sıralarda iyi bir arkadaşım, Lepelletier, *L'Intransigeant*'da, benim hoşuma gideceğini düşündüğü, ilk bakışta övücü gibi duran bir portremini yayınladı:

Yarı kıvrık uzun saçları bütün alnını kapatıyor, kenarları düz silindirik şapkası hafif geriye doğru yatık, beyaz fuları gevşek

bağlanmış, ceketinin düğmeleri açık, bacağı aksıyor, dağınık bir havası var, dublör ve iyi çocuktur, ilk kez tanıştığı herkese yüzünden hiç eksik etmediği alaycı bir edayla sen diye hitap eder, geleneksel efsanevî sanatçı tipinin ete kemiğe bürünmüş halidir.

Bu şamatacı, şakacı şahıs, cesaretin sokakları arşınladığı bir dönemde bu tiyatrocü albay, en gözüpek savaşçılardan biri olduğunu gösterdi. Yoldaşları ona “Cumhuriyetin Murat’sı” lakabını takmıştı; tıpkı imparatorlu şövalyeleri gibi, Lisbonne hep en öndeki barikatlarda, ateş hattında bulunmayı seçerdi.

Göz alıcı koşum takımlarını, parlak üniformayı da severdi. Botları pek çok şakaya konu olmuştu. Ve epik kılıç ustası selevi gibi her zaman gözüpekti ve tehlikeyle karşı karşıya gelmeyi severdi, cesaretini en çılgınca ihtiyatsızlıklara kadar götürürdü.

Ama onun bu amatör tiyatrocülükla da beslenen silahşör tavırları önceki sayısız olayda gösterdiği cesaret nedeniyle mazur görülebilir, dahası bu davranışlarına eşlik eden alçakgönüllülüğü nedeniyle bağışlanmayı da hak ediyor.

Kendisinden bahsederken çok mütevazı. Sıra kahramanlıklarını anlatmaya geldiğinde takındığı bu ketum duruşunu biraz şişirilmiş olmasına yorabilir miyiz?

Yakınlarınız farkında olmadan sizi sıklıkla acımasız bir şekilde överler. Böyle şaşaalı anlatılar, abartılar benim tarzım değildi ve ikinci sınıf bir gösteri adamı olarak kaderime rıza göstermekle yetinmeliydim. O hafta hiç ortalıkta görünmedim, tam anlamıyla bir mezarbaşı konuşması gibi duran bu yazının unutulmasını bekleyerek çekildiğim gönüllü inziva sonrasında insanların beni bir hayaletmişim gibi karşılayacaklarını da biliyordum üstelik. Biraz da havam

olacaktı elbette. Talih önüne bazen değişik fırsatlar çıkarıyordu. Bu kez Pigalle yolu üzerinde beklemişti beni. Paris'teki bitip tükenmeyen yürüyüşlerimden birinde Clichy Bulvarı ile Martyrs Caddesi'nin köşesinde yer alan boş bir arazinin önünde durdum. Üzerine iliştirilen afişlerin ağırlığıyla eğilmiş bir çit duvarın görünmesini engellediği bu araziyi, önünden belki yüz kez geçmiş olmama rağmen daha önce hiç fark etmemiştim. Yörede oturanlara sorduğumda, rengarenk çadırlarını iki adım ötedeki Rochechouart Bulvarı'nın köşesine kuran Fernando Sirki'nin at, lama, antilop ve fillerinin muhafaza edilmesi için kullanılan bir arazi olduğunu öğrendim. Kışnemeler, fillerin çılgınlıkları, büyük baş hayvan böğürtmeleri, devegillerin tükürük salvoları, hayvan dışkısı kokusu, kurtların aya doğru ulumaları çığ gibi şikâyetle neden olmuş, sayısız dilekçe yazılmış, sonunda mahalleli ayaklanarak sirki ve eğitilmiş hayvanlarını demiryolu hattı boyunda yerleşmeye mecbur bırakmıştı. En önemli savaşlarımdan birini işte bu zoolojik arazi üzerinde sürdürmeye karar verdim. Kadastro müdürlüğünden edindiğim bir bilgi, Montmartre'a Kazakların geldiği günleri bile hatırlayan La Choze Bari'nin sahibinin bana söylediklerini doğruluyordu: bu parsel kesinlikle Paris şehrine aitti. Burayı kiralama girişimlerim sırasında, benim Bouffes-du-Nord'u yönettiğim zamanları özlemle yadeden tiyatro düşkünü bir belediye memuruna rastladım. Yarım ağızla anlattığı şeylerden 1871 Mayıs'ında hiç de pasif görevleri olmadığını anladım; o da farklı kamplarda yer almamıza rağmen, o olağanüstü bahar boyunca savunduğumuz fikirlerin yaşatılması için hâlâ mücadeleye devam etme kararlılığımı takdirle karşıladı. İstediğim gibi bir sonucun ortaya çıkması için yasala-

rı didiklemeye, eğip bükmeye hazırды. Ne yazık ki talihin bana bahsettiği şey yalnızca yarım yamalak bir gülüşten ibaretti: semtteki bir emlak tüccarı, elde etmeyi çok istediğim bu araziye büyük bir bina dikmeyi planlıyordu, atlar için bir tavla ve ağıl haline dönüştürülmeden önce Élysée-Bufferet adında bir balo salonu vardı. Sonuç olarak belediye yönetimi, yenilenmeme kaydıyla, yalnızca altı ay süreli, geçici bir kira kontratı yapmayı kabul etti.

Bu beklenmedik arkadaşın idare ettiği ve kira bedelinin her türlü rekabeti engelleyen bir usülle belirlendiği bir toplantıdan sonra vakit geçirmeden eski dekorcu ekibimi çağırdım. Bir haftadan daha kısa bir zamanda, bulup buluşturdukları yeterli miktarda eski doğrama ve keresteyle, içine bir sahne ve çatısına da iki ahşap kabin yerleştirdikleri çok geniş, geçici bir salonu hazırladılar. İşyerimin tabelasını, binanın çok sayıda küçük pencere ve renkli vitray parçalarıyla süslenmiş ön cephesinde, çatıya kavuşan boşluğa devasa harflerle yazdırdım: Mahpushane Tavernası. Oynatmayı planladığım tamamen yeni gösterinin tanıtımı için Brunswick Dükü'ne ait küçük bir arabayı kırmızıya boyattım, kafalarına küçük çingiraklar takılmış iki at çekiyordu arabayı; hayvanlar bir tüccarın buz teslimatı gerçekleştirildikten sonra, akşam kiralandılar. Ben Turcoların Albayı üniformamı giymiştim ve arabayı sürüyordum; koltuğuna zincirle bağlanmış kürek mahkûmu kılığında bir yardımcım bana eşlik ediyordu. Onu her kavşakta geçici olarak serbest bırakıyordum. O bu anlarda arabadan iniyor ve 6 Ekim 1885'ten itibaren her saat başı halkın Toulon Cezaevi'nde uygulandığı biçimiyle demire vurma işkencesine tanıklık

edebileceğinin, arzu eden kadın ve erkek yurttaşların ayaklarına ucuz sayılabilecek birer buçuk franklık ücret karşılığında zincir ve top mermisi bağlanabileceğinin duyurulduğu birkaç afişi duvarlara yapıştırıp dönüyordu. Ayrıca kafalarını sifıra vurdurmak isteyenleri, işletmenin perukçusu pazar ve tatil günleri de dâhil olmak üzere ücretsiz olarak kırkacaktı. Her şey hazır olduğunda girişteki çift kanatlı kapının üstüne Dante'nin şu uyarısını içeren bir pankart yerleştirdim: "*Voi ch'entrate, lasciate ogni speranza*" [Siz içeriye girenler, tüm umutlarınızı arkada bırakın], daha küçük karakterlerle de şöyle devam ediyordu: "Ama her şeye rağmen, yine geliyoruz." Açılış akşamı yüzlerce kişi "mahkûm girişi" önünde kuyruk oluşturmuştu, bu girişe Travaux Forcés'nin [Zorla Çalıştırma] ilk harfleri T.F. yerleştirilmişti. İzleyicilerin bir kısmını bana o günlerde ful çekmekte olan Montmartre fuarı temin etmişti. İzleyiciler içeride ancak bir tas çorba kaşıklayacakları, bir bardak bira içecekleri, bir sahneyi izleyecekleri, tablolara şöyle bir göz atacakları bir süre kalıyorlardı. Ben bir masada oturuyor ve yerlerin boşaldığını görür görmez bağıırıyordum: "Mahkûm! Yeni bir grup mahpus daha getir!" Endişeli tavırlarla sırtlarını tahta paravanlara yaslayarak içeri giren mahkûmlara, idam kaçkınlarna benzeyen ve mahkûm kıyafetlerini, yani yeşil bere, kırmızı ceket ve sarı pantolon giymiş, ayak bileklerine zincirlenmiş —aslında ağaçtan ve siyaha boyanmış— gülleleri sü-rükleyerek gelen iki başka mahkûm yaklaştı ve onlara salonun duvarlarına iştirilerek sergilenen tablolara kadar eşlik etti. Pigalle Meydanı'ndaki panayır etkinlikleri için sözleşme imzalamış olan bir illüzyon ustası, Rochefort ve Grous-

set'nin kaçışını, *Rochefort'un Kaçışı* tablosundaki gibi çağrıştırmak üzere hazırlanmış ve yer yer koca ağızlarını açmış köpekbalıklarının, güney yarıkürenin semasını yırtıp duran şimşeklerin aydınlığının, Doğu Kampı'nın sur aralıklarından uzanan topların seçilebildiği boydan boya bez perdelelerin üzerine esrarlı renklerini atmıştı. Kafeslerin içine kilitleyerek cezaevinin gemilerine bindirilmiş mahkûmlar dalgalar üzerinde sallanıyorlardı. Maignier'ye atılan dayak tüyleri diken diken ediyordu, Nou Adası'ndan kaçma girişiminde bulunduğu için kendisine elli kırbaç cezası verilmişti, Château-d'Eau barikatı üzerinde ölüme yürüyen Delescluze belirlediğinde artık duygulara gem vurmak imkansız hale geliyordu, bir başka Versaillais mermisinin bacağı mı hurdahaş ettiği yerdı burası. Auguste Blanqui'yi otuz beş yıl hapse mahkûm edildiği hücresinde, Varlin'i de tıpkı Férre ve Rossel gibi dikildiği duvarın dibinde dosdoğru karşısındaki idam mangasına bakarken görüyordunuz. Ana sahne temsilin olmadığı saatlerde de ıslı ıslı ve canlıydı. İslı, dumanı tüten bir gaz lambasının ışığında kürek mahkûmları ve mahpuslar oturuyor; yaralı bir adam, daha doğrusu ölmekte olan birisi kalaslardan çatılmış sedyemsi bir şey üzerinde taşınıyordu. Herkes gazeteci Maroteau'nun maruz kaldığı işkenceyi hatırlıyordu. Bir cellat yamağı bir mahkûmun büyük bir odun kütüğü üzerine yatırılan sol bacağına tutuyor, bir demirci de onu mahkûmiyeti boyunca bağlanacağı zincirle bir demir halkayı kaynatmak üzere hazırladığı kömür ateşini karıştırıyordu. Kalabalık kederle tuttuğu nefesini, nalbantın çekiç darbelerinin ritmine uygun iç çekişleri ve inlemelerle bırakıyordu. O sırada herkesin Planchon diye

çağırdığı, Komün günlerinde yetim kalan bir çocuk, masaları dolaşarak, editörlüğünü yaptığım dört sayfalık haftalık *La Gazette du baigné*'i [Cezaevi gazetesi] sayısı on kuruştan okuyuculara teklif ediyordu. Birinci sayfayı çarpıcı bir desen süslüyordu: demire vurma, kaçış, cezalandırma... Sacré-Cœur'ün soluk beyaz taşlarının gölgesinin Butte yokuşunu örtmeye başladığı bu yerde mücadelelerimizi yeniden yaşatmaktan gurur duyuyordum: üstelik benim ziyaretçilerim çok farklı türden hacılardı... Tan yeri ağarırken, demirci de o geceki son tekrarını bitirip sahneden iniyor ve ben o saatte kadar hâlâ uyanık kalmış olanlara bir fiçı sıcak şarap ikram ederek şöyle şeyler söylüyordum:

– Mahpushaneye giren ve birazdan ayrılacak olan tüm siz ziyaretçilerimize, size serinletici likör veya tonik, içinizi ısıtan çorba veya besleyici kuru bakla ikram eden mahkûmlara sonuna kadar nazik davrandığınız için teşekkür ederiz. Teşekkürler. Topluma olan borçlarını ödemiş bu talihsizlere sizlerin de söylemek istediğiniz teşvik edici bu tek söz onların emek, onur ve erdem yolunda kalmaya devam etmelerine yardımcı olacaktır. Düşkünlerin tekrar ayağa kalkmasına, yanlış yola sapanların doğru yola sevk edilmesine katkıda bulundunuz. Sizden sonra yarın buraya gelecek olanlar da sizin gibi karınları tıka basa dolu ve kalpleri huzur içinde ayrılacaklar buradan. Size bu sözü eski bir mahkûm veriyor!

Eugène Pottier'nin benim için yazdığı *Rien de changé* (Değişen Birşey Yok) şarkısını söylemek üzere her seferinde bir arkadaş çıkıyordu mutlaka aramızdan ve muhbir polis de bunu duymamış gibi yapıyordu:

*Çürümüş generallerimizdir bizim
Şanlı yenilgileriyle her zaman
Paris'i bastırmak için
Kanlı haftalara çağıran...*

Bir akşam, kalabalığın içinde *Tembellik Hakkı*'nın yazarı Paul Lafargue'la karşılaştım; ona şiddetli bir soğuk algınlığına yakalandığı için oyunu tam anlamıyla takdir edemediğinden yakınan eşi Laura Marx eşlik ediyordu. Öksürüğünü yatıştırmak için onları hafifçe niaouli özüyle tatlandırılmış bir brendi olan Nouméa'dan birer kadeh içmeye davet ettim. Birkaç gün sonra Friedrich Engels'in Londra adresine gönderilmiş bir mektubun benimle ilgili bölümünün bir kopyasını bana yolladı:

Parisliler bugünlerde hiçbir şeyi umursamıyorlar: haleti ruhiyelerini dışavurmak için yeni bir sözcük icat etmişler: *salla gitsincilik* ve şu şekilde çekimlenen bir fiil: *sallar giderim*, v.s.

Buradaki büyük mesele Meclis değil, solun bölünmüşlüğü veya iyice bölünmüşlüğü de değil, mesele mahpushanedir. Komün'den bir Albay, Lisbonne, asıl mesleği amatör oyunculuktur, dâhiyane bir fikirle kapıları demir parmaklıktan yapılmış, masaların zincirlendiği, garsonların zincir ve çifte zincirler sürükledikleri ve mahkûmlar gibi giyindikleri bir kafe açtı. Her akşam saat on bir veya on ikide geleneksel soğan çorbasını içmek yerine ezilmiş fasulyeden yapılan mahpushane yemeği ikram ediliyor. Şehrin tüm duvarlarına cezaevinin açılış ilanını yapıştırdı, müşterilere eskiden soylu, asil ilân edilmemiş olsalar bile en azından taltif edilmiş olan ve bugün burada çalışmaları

sağlanarak rehabilite edilen tüccarlar, bankerler, noterler tarafından hizmet edileceğini temin ediyordu. Elde edilen başarı çığıncaydı: başka bir yerde iki katı daha düşük fiyata bulunabilecek bir bira içmek için yurttaş Lisbonne'un mahpushanesi önünde kuyruğa giriliyor. Toplumun kalburüstü tabakalarından insanlar oraya arabayla gidiyor ve birbirleriyle senli benli konuşmaktan ve bir de müşterilerle hapishanelerin akademik lisanını kullanarak iletişim kuran gardiyan-mahpusların terslemelerine ve itip hakmalarına maruz kalmaktan memnun görünüyorlar.

Karl Marx'ın damadının ileri sürdüğünün aksine, bu nokta oldukça temel-kapital-dir, "asıl mesleği amatör tiyatrocu olan" bu şahıs birayı iki katı fiyata satmıyordu. Ufak bir üçte birlikle yetiniyordum, bir nevi köpüğü yani. Ve elde kalan artı değer, herkesin ne kadar delik olduklarını bildiği ceplerimi doldurmaya yetmiyordu. Mahpushane Tavernası'nda gayrı meşru kâra yer yok! Bundan emin olmak için XVIII. ve XIX. Bölgelerde şöyle bir gezintiye çıkıp, benden bahsedeceğiniz herhangi birinden duyacağınız cevap yeterli olurdu.

20. BÖLÜM

Açların Şöleni

Kaz tüyü doldurulmuş yumuşacık, kalın yatak ve yorganlara gömülerek etraftan gelen çığlık ve gürültülerin kulağınıza erişmesini engelleyebileceğiniz mekânlar vardır. Talih bana bu tür yerlerde sık sık bulunma fırsatını sunmadı, daha ziyade yamalı battaniyelerin olduğu ortamlara düştüm. Burada, Paris'te sahne düzeni muhteşem: konfor içinde yaşayanlar, kendisini her zaman hissettiren rüzgâr nedeniyle havası tertemiz kalan Batı yakasındaki yüksekliklere yerleşmişlerdir. Yaşadıkları semtlerin eteklerinde sanayi işletmelerinde çalışan kalabalık bir işçi kitlesi vardır. Çalıştıkları fabrikaların havaya saldıkları miyasma ve iğrenç dumanlar kuzeye, işçi barakalarının bulunduğu semtlere doğru eser. Büyük muhasebe defterlerindeki karanlık hesap oyunlarının sonuçları açısından da durum böyledir. Bir meblağın imzalandıktan sonra frank veya egzotik bir para birimi üzerinden kaydedilmesi bir dünyadan diğerine tam karşıt bir etkiye yol açabilir. Bu durumla ilgili mucizevî yöntemler geliştirilmesine rağmen, orada servet aşırı birikiyor, burada sefalet yoğunlaşıyordu. İki yıldan beri, insanların nasıl kitleler halinde fakirleştiğine, dilenciliğin ne kadar yaygınlaştığına, fuhşun nasıl hızla arttığına yakından şahit oluyordum. Gazete-

ler kapanan fabrikaların ilanlarıyla, Anzin veya Decazeville'deki maden havzalarında üretimin durmasına neden olan sonu gelmez grev haberleriyle doluydu ama anlatılan bütün bu ekonomik kargaşayı gerçekten anlayabilmemizi sağlayacak asıl haberin, dikkatle göz attığımız takdirde, başka sayfalarda gizlenmiş olduğunu görüyorduk: ekonomi sayfasında, bazen de üçüncü sayfa haberlerinde. Buradan, bir kaçışın izi de sürülebilirdi, L'Union Générale'in çöküşünden ve yüz elli milyonunun heba edilmesinden sonra hapse mahkûm edilen Paul Eugène Bontoux ile Jules Feder'in kaçışydı bu ve öylesine apaçık ortadaydı her şey. Bu mütevazı Lyon bankası adım adım bir gulyabaniye dönüştürülmüştü; bira işletmelerini, birahaneleri, sigorta şirketlerini, demiryolu hattı inşaat şirketlerini, maden eritme ocaklarını, madenleri kendisine kâmp yutmuş, diğer İtalyan Vatikan veya Alman bankalarını küçük küçük tırtıklamış, *Le Clairon* veya *Le Messenger de Paris* gibi medya organlarını ele geçirmiş, dinamizmini öven maaşlı gazetecileri, üzerinde oynadıkları bilanço kayıtlarını güleryüzlü bir şekilde sunan uzman muhasebecileri etrafında toplamıştı. Hileli kartlarla kurulan bu şato, açıklarını kapatmaları için rakip bankacılık kuruluşlarının acımasız lütuflarına başvurmak zorunda kaldığında yıkılmıştı. Le Crédit Lyonnais ve Rothschild Bankası bu talebe cevap vermemişler, bir ayda 3.000 franktan 500 franga düşürerek L'Union Générale'in hisse senedi fiyatlarının çöküşüne neden olmuşlardı. Bu devin iflası Lyon ve Loire Bankalarının iflasını da hızlandırmıştı, güvenlerini kaybeden hissedarları birikimlerini büyük meblağlar halinde geri çekmek için gişelerin önüne üşüşmüşlerdi. Madenleri, haddehaneleri, kiralık dairelerini, iplik fabrikalarını, ünlü res-

samların tablolarını, ormanları, cam fabrikalarını, deri imalathanelerini zararına satmaları ve alıcı bulamadıkları işletmelerinde de işi durdurmaları gerekiyordu. Saône ve Rhône arasındaki seçkin salonlarda gerçekleştirilen freni boşalmış spekülasyonun sonuçları tüm ülkeye yayılmıştı. Yüzlerce şantiyede iş durdurulmuştu; artık taş ocaklarında taş blokları veya taş kömürü ocaklarından maden çıkarılmıyordu, kanallar boyunca bekleyen mavnalar yüklenmiyor, ahşap yapı iskeleleri için kullanılacak ağaçlar kesilmiyordu... Hayır kurumlarının önünde kuyruklar oluşuyor, iki kuruşa çorba ikram ediliyordu ve ortalıkta dolaşan açıklamalara kulak vermeye bile gerek yoktu. "Bütün bunlar, hep Rothschild yüzünden, Yahudilerin suçu." Kimse şu soruyu sormuyordu: Neden bankanın kurtarılması paketine karşı çıkan Lyonlular değil de onlar suçlu olsun? Yakın dostlarım, bari kat arkadaşlarım bile, Lisbonne adının nereden geldiğini bilmeden, benim de kendileri gibi düşündüğümü zannederek bu tür dedikoduları yayıyorlardı. Uzun süre hiçbir şey söylemedim. Verdiğimiz onca ortak mücadele beni onlara cevap vermekten alıkoyuyordu.

Açık konuşayım. Hiçbir zaman hiçbir dine bağlı olduğumu beyan etmedim; bir sinagoga herhangi bir tapınaktan, kiliseden, locadan daha fazla adım atmış değilim. Beni bu halka bağlayan şey, Tarih'in tesadüfleridir. Onlara yöneltilen aşağılamalar, yalnızca bu aşağılamalar beni onlarla dayanışmaya itiyor. 1883'te, daha dün sayılır, bütün Rusya Çarının savcısı Pobiedonotzeff, programını, "Yahudilerin üçte biri din değiştirecek, üçte biri ölecek, üçte biri göç edecek," diyerek açıkladığında, bildiğim kadıyla bankerleri hedef almıyordu! Savcının sözünü verdiği ve Kazaklar tara-

findan boğazlanacak üçte birlik grubun içerisinde yer almamak için, kaçabilen binlerce insan ülkemize akın etti ve Marais'ye, Cumhuriyet Meydanı çevresine, Belleville ya-
maçlarına kurulan yoksul ve izbe kulübelere yığıldılar. Saint-Antoine Mahallesi'ndeki mobilya endüstrisinde, Ménilmontant'daki kasketçilerde göz nuru dökerek çalışıyorlar, üstelik bunun karşılığında Panamalı bir işçinin hakaret sayacağı bir ücretin yarısını alıyorlardı, yönetim kurulları masaları değildi aldıkları. İnsanın alın terinin karşılığının daha az ücretle ödendiği yalnızca bir yer vardır: hapishane.

Yine böbürlendiğim iddia edilecek ama o buz gibi 6 Aralık pazarında Mahpushane Tavernası'nın masaları etrafına sıkış tepiş doluşan herkesin orada bulunma gerekçesi benim heykelimi dikmek değildi. Bu girişimin çok başarılı olmasını istiyordum ve bunun için çok çaba göstermiştim. Tüm hafta boyunca Brunswicklerin arabasının çingirakları Clichy Meydanı, Chapelle Meydanı ve Galette değirmeni arasındaki üçgende çalıp durdu, çalıp dolaştı. İşletmemin tedarikçilerinden hiçbiri, onları da katılımcıları olarak gördüğüm projeyi kendilerine anlattığım halde, yanubaşımdaki operet mahkûmları nedeniyle defileye katılmadılar, ödemelerini de peşin yapıyordum üstelik. Cömertliklerini nasıl göstereceklerini biliyorlardı. Temsillerimiz sırasında tüketilen yiyecek ve içeceklerin muhafaza edildiği André-del-Sartre Caddesi'ndeki bir depoya günde iki üç kez gidip gelmem gerekiyordu. Amstel, Dierkirch veya Bizot bira kasaları, Moreau mahzeninden Bordeaux şarapları, Ruffier'nin Mokası, şef Juin'in turtaları, Koesler Kardeşler'den gravyer peynirleri, Kasap Frot'dan et ve şarküteri mamulleri, Vertus Manavcılık'tan mevsim sebzeleri... Programı çoktan tüm

Montmartre'da kulaktan kulağa yayılan etkinlikten bir gün önce, mavi zemin üzerine siyah olarak basılmış pek çok afişi etrafa yapıştırdım. Duvarlarda, çitlerde, mağaza vitrinlerinde okunan ilân şuydu:

AÇLAR ŞÖLENİ
18. Bölgenin Bahtsızlarına
Davet

6 ARALIK 1885 PAZAR, SAAT 8'DEN 12'YE KADAR

ÜCRETSİZ BÜYÜK ÖĞLE YEMEĞİ

Yoldaşlar,

Devrim geciktiğine ve böyle her şeyin süt liman olduğu bir dönemde KAPİTAL'i ellerinde bulunduran bu mal burjuvaları kurşuna dizemeyeceğimize göre, halkın adaletinin ortaya çıkacağı anı beklerken (ki hiçbir zaman hata yapmayan bir adalettir bu) gericilerin kursaklarından biraz mangır sökelim diye düşündüm. Bu sebeple, kardeşlerim, pazar günü bir yandan şu alçak kapitalistlerin, onlara göz açtırmayacak bir yaşlı bilgeyle pranga oyunu oynamaya gönderilmelerini beklerken Mahpus-hane Taveması'na yemeğe gelin. İştahınızın her zamankinden daha fazla açıldığını göreceksiniz, çünkü ödemeyi Gericiler yapacaklar... cebrimizle.

Polis komiseri bir akşam endişelerini bildirmek üzere bizzat geldi. Onu, Maroteau'nun zincire vurulma işkencesini izlerken bir yandan da bir kâse kanak çorbası içmeye davet ettim. Tavır ve davranışları dostça görünüyordu ama yine de muhtaç insanların muhtemel akınına engellemek için hizmetime yirmi beş adamını ayırma teklifini reddettim.

– Her şey yolunda gidecek. Sizi temin ederim. Muhafızlarınızın yapacak daha iyi işleri vardır. Mahpushanemin sükûneti konusunda size kişisel olarak güvence veriyorum.

Bu iyi adamın kafası bir gülümsemeyle ikiye yarıldı.

– Çağrınıza cevap verecek insan sayısı konusunda bir fikriniz var mı?

Meydandaki lokantacılardan ödünç aldığımız bir yığın karavanayı gösterdim ona.

– İki bin mideyi doldurmaya yetecek kadar malzemem var...

– Benim derdim dışarıyla, sokakla... Açlık bundan çok daha beter şekilde iş görür Bay Lisbonne, inanın bana. Hoş olmayan şeylere yol açacağınızdan korkuyorum...

– Ne demek istiyorsunuz?

– Size bir tavsiye: herkesi doyurabilmek için porsiyonları ufaltın.

İlk “misafirlerim”, sabahın beşinden itibaren sokak lambalarının ışıklarını esir alan nemli sise rağmen Fernando Sirki'nin karşısındaki kavşağa yerleşmeye başladılar. Hâlâ uykulu olan mahkûmlarım tabak ve bardakları masalara yerleştirip yağlı boya tabloların önünde dolanırken, kızgın yağ kazanlarda Burgonya usulü eti cızırdatıyor, büyük leğenlerin içerisinde pişirilen kilolarca fasulyenin üzerinde birikip şişen kabarcıklar fokurduyor, sürahilere şarap dolduruyordu. Komiserin de uyarmış olduğu gibi, ziyaretçilerimin çok kalabalık olması ihtimaline karşı porsiyonları dörtte bir oranında küçültüp sayılarını artırma işini halletmeden önce mahkûmlardan, kalabalıkta sabırsızlananlara kahve ikram etmek için dışarıya sehpa kurmalarını istedim.

Bu akıllıca bir karar oldu. Kapıların açılmasından öğleden sonra üç civarında son kepçenin dağıtılmasına kadar, bir misafirin kalkıp diğerinin oturması arasında geçen süre haricinde, tek bir yer boş kalmadı. Feleğin darbesini yemiş yaklaşık üç bin kişi Louise Michel'i, arkadaşı Ferré'yi, Eugène Varlin'i, Delescluze'ü ve Nouméa'daki yerleşimcilerin Kanaklar'ın kendisini yediğini söyledikleri Broussat'yı temsil eden tabloların önünden geçmişti. Bu kadar çok kadını ve eteklerine yapışmış çocuğu görmeyi beklemiyordum, makinelere bağlanıp köleleştirilmiş insanlara karşı atölye ve fabrikalarda yürütülen bu sessiz savaştan hayatta kalan yoğun grupları da öyle. Sadece kesik parmaklar, kopmuş eller, metal parçacıklarıyla örselenmiş suratlar, oyulmuş gözler, vücutlarında asidin erittiği bölümler... Yaptıkları iş onların çalışmalarını sağlayan ne varsa alıp götürmüştü. Bu enkazın ortasında beni en çok çarpan şey ağırbaşlılıkları oldu. Oysa her akşam Tavernanın girişinde etrafı dikkatle gözden geçirmek, ses yükseltmek, bekleme kuyruklarını organize etmek, beleş girmeye çalışanları ikna etmeye çalışmak gerekiyordu ve mahkûmların maruz kaldıkları gerginliğin hıncını, mahkûm olarak geçen müşterilere kötü muamelede bulunarak, mesafeyi kaldırıp kabalaşarak, onları zindanla, kuru ekmek ve suyla tehdit ederek çıkarıyorlardı! Açlarla hiç böyle bir şey yaşamadık, onlara ayırdığımız tüm gün boyunca diğer müşterilerle bir saatte yaşadığımız sıkıntının onda birini çekmedik. Onlar davet edilmişlerdi ve bu yemeğin onların hakları olduğunu bildikleri gibi ikram edilen bir şeye küçümsemeyle bakmamaları gerektiğini de biliyorlardı. Hatta aralarından birkaçı ısrarla mahkûmu kendilerine say-

gılı davranmaya çağırırken “siz” diyerek başlamışlardı sözlerine.

İnanır mısınız bilmem ama son tabak yıkandıktan sonra, bölgenin terk edilmiş çocuklar için kurulan Kurtarma Bürosu’nda çalışan iki memuru, zayıf birkaç metal sesinin geldiği bir yardım kutusunu bana doğru uzatarak kendilerini tanıttılar. İçinde pazar akşamının ilk gönüllü mahkûmlarına verilmek maksadıyla tutulan üç beş kuruşun bulunduğu çekmeceyi çektim, ne var ne yoksa elimin ucuyla alıp teker teker kumbaranın deliğinden içeri attım.

Birkaç gün sonra, tamamen tesadüfî bir karşılaşmanın bana Paris şehri belediye hizmetlerinde sağladığı hassas korumanın müsebbibi, Komün idealleri lehine attığım günlük nutukların, sözleşmemizi tehlikeye atan şikâyetlere, ihbarlara, raporlara yol açtığı bilgisini ulaştırdı bana. Müeyyide, Noel ile Yeni Yıl arasında tebliğ edildi. Kamu yararına bir binanın inşaatı için toprak analizi yapılacağı bahanesi öne sürülerek mekânı temizlemem için bana bir hafta süre verildi. İnce bir kar fırtınası altında arkadaşlar ahşap malzeme yığınlarımı iki yük arabasına doldurdu, arabalar yarım daire şeklinde Maréchaux yolundan her şeyi boşaltıp yeniden toplamamız gereken Belleville Caddesi 12 numaraya kadar gitti. Ofis eşyalarımı geçici olarak, 71 baharının son muharebelerinin önünde cereyan ettiği La Vielleuse’deki kafeye yerleştirdim. Yeni salonumun dekorasyonunu Kaledonya manzaralarına ayırmaya karar verdim, Nouméa Körfezi, Nou Adası’ndaki istihkâmlar, kolonyal çamlar ve niaouliler, Kanak kulübeleri, yarasa uçuşları, dalgaları yaran köpekbalıklarının tehdit edici ağızları... Çarpıcı tablolardan birinde Pins Adası’ndan kaçışından sonra yakalanan bir komüncü-

nün giyotinle idam edilişı görölüyordu. Courtille yamaçları üzerinde çığırtkan olarak on beş Ratapoil'i bir araya getirip bir grup oluşturdum, bu Ratapoiller Küçük Napolyon'un hizmetinde bulunan sinik görünümlü kişiliklerdi ve karika-türist Daumier tarafından yaratılmışlardı. Tamamı fare to-nunda gri giysiler giymişlerdi, üzerlerinde dar pantolon, ye-lek, silindir şapka vardı; ellerinde demir bastonlar, ön çene-lerinde bıraktıkları sakalları ileriye doğru sivrilmiş, arkala-rından ince birer kuyruk sarkıyordu; karanlık çökünce so-kaklara dağılıyorlar, kendilerine heyecan arayan işsiz ve ay-lakları ısrarla yeni hapishanemin parmaklıklarını zorlamaya davet ediyorlardı.

21. BÖLÜM

Donsuz Patates Kızartmaları

Güneşli sahillere gelmelerine bakmayın, Kanak çorbası ve Toulon baklası kış yemekleridir. Mahkûmların rehabilitasyonuna küçük maddi katkılarda bulunmak için Belleville Tavernası önünde kuyruklar oluşturan kalabalıklar, havaların güzel gitmeye başladığı ilk günlerden itibaren çözülmeye başladı. Yeni bir formül üzerinde ciddî bir çaba harcamam gerekecekti ama bu kabarelerin kısa ömürlü olmaya mahkûm olduklarını, gösterilerin ancak bir revü formatında sahnelenmeleri halinde devam edebileceklerini, seyircilerin büyük bir kısmının sadece yeniliğin kendilerini cezbetmiş olması nedeniyle oyunuma bu kadar rağbet ettiklerini kısa sürede anladım. Sürekliliği sağlayabilmek için yeni oyunların sahnelenmesi gerekiyordu. 1 Nisan 1886'da Rambuteau Caddesi 18 numarada Devrim Tavernası'nın açılışını yaptım, bunu gerçek vatanseverliğin ne olduğunu gün ışığına çıkarmak maksadıyla yapıyordum, Déroulède ve Boulanger'nin vatanseverliğini değil, Cumhuriyet'in başlangıcında bize onu takip etmeyi miras bırakan muhteşem yurttaşların vatanseverliğini. Şu sloganla bunu yapıyorduk: "Her zaman vatanseveriz, hiçbir zaman şöven değiliz."

Daha sonra Pigalle Meydanı'na iki adım ötede Devrimci Patates Kızartmaları Birahanesi açıldı. Tüm Paris'in en iyi kızgın yağda kızarmış sufle patatesleri, kırmızı cumhuriyetçi başlığı formundaki külahların içerisinde, kırmızı veya beyaz şarap, bira ya da şampanya, hangi içeceklerle birlikte verildiklerine bağlı olarak "Burjuva", "Dinci", "Kralcı" veya "Bonapartist" adları altında servis ediliyordu. Kâğıt masa örtüleri üzerine şu kısa notu bastırdım:

Yurttaşlar: Bir tabak kızartılmış patates bu hayatta bulunabilecek en bol gıdalardan biridir ve hayatın bize bunca gıdayı bu kadar ucuza sunmuş olması nedeniyle, şükürler olsun, diyeceğim. Sağlıklı kalabilmesi için, insanın bir Spartalı kadar bilge ve bir deve kadar kanatkâr olması gerekir. Bugünkü bu sağlıklı ve bol gıda ile Paris yeni bir kuşatmaya bir on yıl daha direnebilir, çünkü o süre zarfında bugün boş yere midemize indirmek yorunda kalacağımız gıdanın onda biri ile idare etmeye alışmış olacağız. Böylece ülkemle ilgili insanî, hayırsever, hijyenik ve vatanperver görevlerimi de yerine getirmiş olacağım. Vatanseverlik, evet bunda ısrar ediyorum! Kuşatılmış barikatlarımızın gerisinde coşku ve heyecanla çözüleceğimiz gün, herkes 1792'deki iştiyakla adımlarımızı ileriye doğru atmaya alıştırdığımızı görecektir. Şimdiden zaferi kazanacağımızdan eminiz. Kazanmak ve ölmek için koşmamızı engelleyecek olan şey yağlarımız olmayacaktır!

DOKTOR MAXIME LISBONNE

Salonuma eleman temin etmek için tiyatroları, oyuncu tedarik bürolarını dolaşarak, projeme tam anlamıyla uyum sağlayabilecek örnek elemanlar aradım. On beş oyuncu

buldum ve onları, istediğimiz benzerlikleri yaratabilmek için tüm hünerini konuşturan eski perukçumun uzman ellerine teslim ettim. Sonuç hayret vericiydi. Misafirler yalnızca kızarmış patates tabaklarının nasıl doldurulması gerektiği konusunda değil, aynı zamanda onlara hizmet edecek tarihi karakterler konusunda da seçim yapabilirlerdi! Buna bir de parmağınızı şıklatarak ya da ısıklık çalarak çağırdığınız III. Napolyon'dan tuzluk istemenin, Louis-Philippe'e hardal getirmesini emretmenin, Adolphe Thiers'e bir sürahi su getirmesini söylemenin, General Boulanger veya Kraliçe Victoria'ya üç kuruş bahşiş göndererek kendinizi önemli bir şahsiyet gibi hissetmenin zevkini ilave edin! Evlere sıcak yemek teslim etme fikri de bulduğum bir yenilikti. Tüm yapmanız gereken biftek ve püre ya da kızarmış sosis ve patates kızartması siparişi vermektir, istediğiniz saatte iki kişneyen at kapınızın önünde hazır oluyordu. Üzerinde dönemin kıyafetleriyle bir aristokrat, mızrak kuşanmış iki baldırı çıplak vatansever, misafirlerinize parmaklarını yedirecek siparişleri bırakıp dönüyorlardı la Carmagnole'u mırıldanarak. Beni taklit etmeye çalışanlar oldu ama dengim olmaları mümkün değildi!

Onca kargaşanın ortasında dostlarımın fark etmemiş gibi yaptığı ama düşmanlarımın sonuna kadar kullandıkları bir hata yaptım. Paraların suyunu çektiği bir gün Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'ya bir mektup yazdım:

Yurttaş Başkan, ay sonu vadesi gelmiş ödemeleri karşılayabilmek ve ticari sıkıntılardan kaçınabilmek maksadıyla bana 3.000 franklık bir meblağı gönderme nezaketini göstermenizi istirham etme onurunu taşıyorum. Belki de bir gün size bu

meblağı geri ödemek için Başkanlık Sarayı'na gerçekleştireceğim ziyarete şaşıracaksınız; ben buna sizden daha fazla şaşıracağım!

Lütfen, yurttaş Başkan, en yüksek istirhamlarımı kabul ediniz.

MAXIME LISBONNE

eski Komün mahkûmu

Eğer cevap olarak Élysée'den bir mektup almasaydım bu bir şaka olarak kalabilirdi:

Beyefendi,

Sayın Başkan mektubunuzu almıştır. İstemiş olduğunuz nakit avansı temin edemeyeceğini size bildirmemi istedi. Lütfen, beyefendi, en derin saygılarımızı sunmamızı kabul edin.

Mektubun devamında Başkanlık Genel Sekreteri Tuğ-general Joseph Brugère'in imzası vardı.

Bundan bir süre sonra, başkanlık sarayının bir yığın Légion d'honneur sahibini ve kurul üyesini, yeni nişanlarla onurlandırılacak kişileri bir araya getireceği bir davet düzenlediğini duyunca bir kıyafet kiraladım ve bir frak, silindir şapka ve cilalı ayakkabılarla sarayın parmaklıklılı kapısının önünde aldım soluğu. Giydiğim kıyafetin kalitesi gözlerini kamaştırmış olmalı ki, nöbetçi emireri eline tutuşturduğum hileli davetiyeye şöyle bir bakıp geçti. Sarayın bahçelerini bir akademisyenle çene çalarak geçtim, merdivenleri de bir bakanın sırtını sıvazlayarak çıktım. Kabul salonunun arka tarafında çakılıp kaldım kalabalıkta, bu yüzden de cimriliğine itiraz etmek için ne yazık ki Başkan'a yaklaşmadım

ama yine de akşamın resmi fotoğraf çekimi sırasında kendi bildiğini okuyan tavırlarına şahit olmak eğlenceli oldu benim için. Tertemiz masa örtülerinin üzerine yerleştirilmiş tatlılara hücum etmek, yıllanmış şampanyadan tatmakla fazlasıyla meşgul olduğum için davetliler listesinde kimlerin adının geçtiğine dikkat etmedim. Umurumda bile değildi! Bir avuç salon anarşisti, paraya kıyıp satın aldıkları Resmî Gazete’de ilan edilen davetliler listesini, yanına benim bir karikatürümü de ekleyerek yayınlamıştı. Katliamcıların destekçisi Lisbonne’a yazıklar olsun! İstemeyerek, 1871 Mayıs’ında Federeler tarafından tutulan siperlere karşı oldukça aktif bir Versaillais topçu grubunu yönetmiş olan General Berge’in liyakat töreninde hazır bulunmuştum. Daha da beteri: onların gözünde, Provençal Komün’ün ileri gelenlerini mahkûm etmek için Marsilya’da kurulan savaş mahkemesine başkanlık eden General Thomassin’in Légion d’honneur subayı düzeyine yükselmesine yarıdakçılık etmiştim! İddiaların doğru olmadığını kanıtlamak bir dakikamı bile almazdı. Benim için bunları değerlendirmek bir dakika bile sürmezdi ama bu alçakça iddianın ısrarla sürdürülmek istendiğini ve adımın böylesine rezil bir biçimde anılması sağlanarak bir bedel ödemek zorunda bırakıldığımı anladım. Yıllar boyunca bu hikâye peşimi bırakmayacaktı: Size bir kere iftira atıldığında, papaya bulaşmış gut hastalığı gibi, çıkmaz üzerinizden.

Bir zamanlar Komün üyesi olarak bulunduğu Marsilya’dan vekil seçilmiş olan *L’Ami du peuple*’de eskiden beraber çalıştığım şair Clovis Hugues şiir yazmaya da devam ediyordu. Görüşlerimi almak için bana bir oyun metni verdi. *Danton’un Uykusu* [Sommeil de Danton] adlı oyunun-

dan çok etkilendim ve ona bu oyunu sahneye koymayı teklif ettim. Salonumun olmadığını bildiğinden, o sıralarda bütün enerjisini mühendis Eiffel'in, Devrim'in yüzüncü yılını ve Bastille kulelerinin düşüşünü kutlamak maksadıyla Paris'in üzerine üç yüz metreden yüksek metal bir kuleyi cıvıltıma projesini desteklemeye harcayan Kamu Eğitimi ve Güzel Sanatlar Bakanı Édouard Lockroy'dan ricacı oldu. Bakanın babası, Eugène Scribe ile birlikte metinler kaleme alan tanınmış bir oyun yazarıydı ve Clovis Hugues les Folies-Saint-Antoine'ı yönettiğim dönemde onun bazı vodvillerini oynattığını hatırlıyordu. Bakan iyi bir oğul olduğunu gösterdi bize. Châtelet Meydanı'ndaki Théâtre-Lyrique'in anahtarlarını yaz dönemi için bana teslim etti. Rol dağılımı konusunda yazarın tek bir talebi vardı: oyundaki hatibimizin hain metresi Julia de Valbrune rolünün, yazarın gizliden gizliye âşık olduğu genç başrol oyuncusu Nancy Vernet'ye verilmesi. Böylece, her prova onda bir aşk randevusu heyecanı yaratıyordu. Bir düzine Fransız şehrinde düzenlenecek bir turne organizasyonu sözü karşılığında aktrisle anlaşmaya vardım. Paris'teki ilk temsiller başarıya ulaşırsa da taşrada aynı başarıyı tekrarlayabildiğimiz söylenemezdi. Bir oyunun programlanması ve oyuncuların angajmanları aceleye, oldu bittiye getirilemez; bu işi çevrebilmek için bir sirk yöneticisinin, bir aslan terbiyecisinin, bir üçkağıtçının kılığına girebilmek, başkentte kullanılan imalarla konuşma yöntemi yerine ikili bir dili tercih etmek gerekir. Versailles'da yarısı boş bir salona oynamak zorunda kaldık: afişleri yapıştırmayı, basını bilgilendirmeyi unutmuştuk. Üç gün sonra Nemours'da perde iki saat geç açıldı, bir köprüdeki inşaat çalışmalarından dolayı dekorlar dolambaçlı yoldan getirilmek zo-

runda kalınmıştı. Nevers'de ödeme yapmak için yeterince paramız olmadığından dolayı han sahibi sandıklarımıza, kostümlerimize el koydu... İki gün sonra ise Moulins'de üç gece peşpeşe kapalı gişe gösterimler bizi bekliyordu. Mekân sahibini yolculuğumuza eşlik etmesi için ikna etmeyi başardım.

– Girişe kurulacaksınız, kasayı alıp size olan borçlarımın geri ödenme işine bakacaksınız.

Bize yaklaşık bir hafta boyunca, Lyon'a kadar, eşlik etti; oradan, hayal kırıklığı içerisinde, Nivernais'ye doğru giden trenle geri döndü. Çok duygusal bir şekilde ayrıldık. Yirmi yıldır ilk kez ekmek teknesini terketmişti. Bana gelince, tiyatro topluluğunu memleketin çocuğu Clovis Hugues adının insanların dikkatini çektiği Marsilya'da bıraktım. Oran'a giden bir vapura atladım. O şehre yerleşmiş olan eski bir komüncü, Cezayir'de sahibi olduğu üç ayrı mekânda Mahpushane Tavernası'nın tıpkıyapımlarını denetlemem için beni çağırmişti. La Calère-Haute'da, Blida ve Bab-el-Oued'de kodeste çalıştırmak maksadıyla Cezayirli birkaç Arap ve Fransız'dan oluşan bir grup oluşturdum, onlara dayak atmanın inceliklerini, zincire vurma tekniğini, top mermisi taşımayı, komünalist nutuklar çekmeyi öğrettim.

Başkente geri döndüğümde tüm gazeteler, on binlerce masarruf sahibinin birikimlerine el koymuş Okyanuslararası Panama Kanalı Şirketinin muhtemel bir çöküşünden bahsediyordu. Devletin birkaç milyon frangı hazineye aktardığı söyleniyordu. Milletvekili seçimlerinin ocak ayı sonunda yapılacağı ilan edilince, benim de malî sıkıntılarımın olduğunun ve bu sıkıntıların hiçbir biçimde kanundışı finansal işlemlerle ya da haksız kazanç elde etmek için girişilmiş bi-

makim yolsuzluklarla ilgili olmadığını anlaşılması amacıyla, Montmartre ikinci seçim bölgesinin seçmenlerinin oylarına talip olmaya karar verdim. Semt sakinlerini çift raisin³¹ formatında yüz afiş aracılığıyla bu kararımdan haberdar ettim:

27 Ocak 1889 Milletvekili Seçimleri

Yurttaşlar

Seine'deki seçmenler

Çok sayıda seçmen Meclis'te vekillik için adaylığımı koymamı teklif ediyorlar.

KABUL EDİYORUM

Kökenleri Folies-Saint-Antoine'da tiyatro yönetmeni olduğum zamanlara, 1865'e kadar giden borçlarımdan belim бүkүlmüş bir haldeyim ve dürüst konuşmak gerekirse ancak bir şartla seçilebilirim: alacaklımın, alacaklarından vazgeçmelerini sağlayabilirsem.

1793

Zamanaşımı talebinde bulunmuyorum!!! Programım, eğer seçilirim, bildiğiniz şeylerden oluşacak: Başkanlığın, Senato'nun, Meclis'in lağvedilmesi, tapınmaya ayrılan bütçenin lağvedilmesi, işçilerin toplanma ve dernek kurma özgürlükleri, Devlet işleriyle Kilise işlerinin birbirinden ayrılması vs., vs.

Bu sebeple, beni herhangi bir işe yöneldiğim veya şu ya da bu sektöre el attığım her defasında sırtıma binen icra memurlarından, noterlerden ve iş adamlarından kurtarmaya istekli yeni bir finansal ülke çağrısında bulunuyorum.

Açgözlü biri değilim.

³¹ Fransa'da kullanılan 65x100 ebadında bir kâğıt formatı (ç.n.).

Kullanabilmem için bana bir 100.000 frank verecek kadar vatansever bir yatırımcı hem bu Vatan'a hem de alacaklılarıma lâıyk birisi olacaktır. Eğer seçilirsem, bana düşen görevi sadakatle yerine getireceğim.

Başarısızlık durumunda, 1793 borç veren bir ziyafette toplanacaklar, kurtarıcım da yanı başlarında olacak ve paranın şerefine sonsuzluğa kadeh kaldıracaklar. Çıkışa kadar onların hayır dualarını alarak gidecek ve onlara Paris'teki, Fransa'daki, Yurtdışındaki tüm bakanlık yetkilileri de eşlik edecek. Yaşasın Cumhuriyet. Esenlik ve Kardeşlik Duygularıyla.

Vekil adayı:

MAXIME LISBONNE

eski Komün mahkûmu

Devrimci Patates Kızartmaları Yönetmeni

Seçimden önceki gün pankart formunda şu son notu da ekledim:

Yurttaşlar,

Altınlarını pencereden dışarı atmaya alışkın olan (kendilerine ait olmayanları bile) pek çok kapitalist arasında Cumhuriyet'in çıkarlarını çılgınca tutkularının önünde tutacak dürüst bir adamın bulunabileceğine inanmıştım.

Errare humanum est! [Hata yapmak insanlara mahsus-
tur]

Alacaklılarım için talep ettiğim YÜZ BİN FRANK hâlâ kasalarda duruyor.

Orada kalsınlar!

Bu savaşı tek başıma yürüteceğim.

Bir seçime girmek için gerekli olan maddi destekleri bana sağlayacak bir dost çevresi olmadan.

Adım oy pusulaları üzerinde bulunmayacak.

Rakiplerim benim adımla kendi adlarının arkalarına yazarak size hizmet edecekler.

General Boulanger büyük bir farkla kazandı, monarşi yanlıları tarafından kendisine arka çıkılmasına rağmen ne yazık ki Clovis Hugues, Henri Rochefort gibi dostlarım da ona destek vermişti. Ona verilen oy pusulalarının arkasına çiziktirilen adım yalnızca birkaç yüz oyun iptal edilmesini sağlamıştı. Tüm gece boyunca, elli binden fazla partizanı onu bir hükümet darbesi yapmaya teşvik etmek maksadıyla Paris caddelerini doldurdu.

Hiç de mükemmel olduğunu söyleyemeyeceğimiz idaresi altında yaşadığımız Cumhuriyet'in selametinden endişeye kapılarak sabahın erken saatlerinde seçim bölgesinin duvarlarını kaplayacak afişler hazırlamak için André-del-Sarte Caddesi'nde bulunan matbaaya koştum:

Oy pusulalarında adı yer almadan, hiçbir propaganda gerçekleştirmeden, bir ekibe sahip olmaksızın, eski bir mahkûma 16.304 oy verildi.

Sana gelince, yurtaş general, sen Paris'in seçilmiş vekilisindir, senin vaatlerine ve demokratik programının hayata geçirilmesine inanmış bir Paris'in.

Sezar'ı oynayamazsın, ne geçmişsin ne de ailen kendini kutsatmak için halkı kurşuna dizme hakkını sana vermez.

Montmarte'ın eşit yurtaşları, ki içlerinden biri benim, seni ve Cumhuriyet'i kolluyor ve izliyoruz.

Cumhuriyet'i bizden çalmaya kalkıştığın takdirde, elimizin altında Lebel tüfekleri olmasa da seni Eiffel Kulesi'nin tepesinde havaya uçurmak için ucuza, gerekirse krediyle, yeterince kuvvetli bir dinamit lokumu bulmayı başacağız.

Gözünü dört aç.

Arif olan anlar.

MAXIME LISBONNE

General üç ay sonra iç güvenliğe karşı komplo kurma, kamu fonlarını zimmetine geçirme, yolsuzluk ve görevi kötüye kullanma suçlamaları nedeniyle görevinden alındı. Kaderiyle yüzleşme cesareti gösteremeyerek benim hiç gitmediğim ama büyüleyici bir şehir olduğu söylenen Brüksel'e kaçtı.

Bütün o yıl boyunca, Élişa'nın idaresinde Devrimci Pantes Kızartmaları Birahanesi, başkente yönelen ve sürekli yenilenen kalabalıklar sayesinde hiç boş kalmıyordu. Bu ziyaretçi akınının iki nedeni vardı: Uluslararası Fuar'a katılmak ve şu son zamanlarda çok moda olan, bakımsız bir Parisli ile Champ-de-Mars'da yükselen menelik dantelden kule arasındaki farkın ne olduğu sorusuna verilen, birinin "boğazının kire batmış" ("*sale au col*"), diğerinin "devasa" ("*colossal*") oldukları cevabının doğru olup olmadığını yerinde tespit etmek. Taşralılar demir merdivenleri göğe yükselene dek çıkıyor, buharlı pistonların ritmiyle dopdolu makine galerisini geçiyor, koloniler bölümünü ziyaret ediyorlardı ama Paris'i, başdöndürücülüğüne, modernitesine, egzotizmine sadece Montmartre tepesinin eteklerinde, Pigalle'de hissedebilecekleri ürpertileri eklemekten terk etmezlerdi.

22. BÖLÜM

Bu İşe Bulaşmam Gerekiyordu

Eylül ayının sonunda milletvekilliği kısmi seçimlerinin yapılacağı olması beni Clignancourt semtindeki kampanyada yeniden adaylık için frağımı giymek mecburiyetinde bıraktı. Para, en azından yokluğunda, dertlerimin odak noktasında bulunduğundan, bir duvar afişi hazırlayıp yapıştırmakla yetindim:

YETER, BU KADARI DA FAZLA

Afişin yüzeyinin üçte birinden fazlasını kaplıyordu. Yeni yetme cumhuriyetçilerin ve bugün artık güler yüzlü reformculuğa demir atmış eski Devrim savunucularının bana doğru savurdıkları ok gibi sözcüklerden intikam alma arzusuna direnmedim çünkü.

Küçük cumhuriyetçi mabetlerde, gazetelerin hakkımda yazmaya cesaret edemedikleri şeyler haykırılıyor:

LISBONNE, iyi çocuktur ama gelin görün ki bir soytarıdır!

Evet! SOYTARI! ve ben hayatını kazanmak için kamusal alanda çalışma zorluğuna göğüs germeyi gerektiren bu mesleğin bir parçası olmaktan gurur duyuyorum.

SOYTARI, 1869'da İmparatorluk döneminde de bu işi yapıyordum ve onu yok etmek için mücadele veriyordum.

SOYTARI, 1870'de Prusyalılara karşı savaşıırken yaptıklarından dolayı lâayık görüldüğüm Légion d'honneur'ü reddettiğim zaman da bu işi yapıyordum: vatana hizmet hiçbir şekilde ödüllendirilmesi gereken bir şey değildir.

SOYTARI, 1871'de, üç defa idama mahkûm edilip cezam, almış olduğum pek çok yaraya rağmen, ancak hapis cezasına indirildiğinde ve eylemlerimin sorumluluğunu kabullendiğimde de, öyleydim.

SOYTARIYIM

SOYTARI OLARAK KALACAĞIM

Bu sıfatı layık gördüğünüz kişilerin sayısının arttığı haberi-ni gönderin bana, ben de size gerçek bir akrobat olarak teredüt etmeden içinden atlayacağım bir çembere gerilmiş pankartı nasıl parçalayacağımı göstereyim. Üzerinde şunlar yazıyor olacak o pankartın:

DEMOKRATİK VE TOPLUMSAL

DEVİRİM

Bana oy verip vermemek size kalmış.

Esenlik ve kardeşlik duygularıyla.

Seçim yenilgimin etkisinden ancak kurtulmak üzereyken Akademi'den bir haber aldım. Akademi'nin en sıradan şairlerinden birisi olan (kulağa nasıl geliyorsa öyle!)³² François

³² Metnin orijinalinde *plus plus potres* şeklinde geçen en vasat, sıradan şairlerden birisi ifadesiyle yapılan ses benzeşmelerine gönderme (ç.n.).

Coppée'nin *La Soutane*'ı [Cüppe] yasaklanmış. Daha sonra adı *Le Pater* [Baba] olarak değiştirilen bu oyunun Comédie-Française'de oynanması öngörülüyordu. Bu ödlele mısra dizicinin ne tür bir yazı suçu işlediğini öğrenmek için sabırsızlanıyordum, İçişleri Bakanı'nı bu denli rahatsız etmiş olan oyunun metnini buldum. Göklerden olmasa da bulutlardan aşağı düştüm. Ölümsüzlerin³³ koltuğuna oturmuş şair, beş sıkıcı perde boyunca, imanının gücü sayesinde komünalist cinayetlere karşı nefretini bastırabilen genç bir kadının gözünden kanlı haftanın bir kesitini ilahi şeklinde dile getiriyordu. Ettiği duanın kaçmakta olan bir Federe tarafından kesilmesi nedeniyle, kadın nefretini onun yüzüne vuruyordu:

*Sevgili çocuğumu, kardeşimi katlettiler madem
Yaşamak için bir nedenim kalmadı artık,
Ah, bakın o haydutlardan biri, ona bir tokat aşkedin,
Yüzüne tükürün ve sonra da boğazlayın onu.*

Perde inmeden hemen önce yetişiveren Tanrı'nın inayetiyle kadın, yenilmiş olan bu adamın sırtına kurtulması için bir cüppe atıyor ve dizlerinin üzerine çökerek kendisine affetme iradesi bahşettiği için Tanrı'ya şükrediyordu.

Bakanın gözü kulağı olarak işlev gören memurları, belli ki af bahşetmenin sözkonusu olan suçların Dini Meseller'de tespit edilip kaydedilmesinin bir yolu olduğunu, kısacası bu eserin kendi amaçlarına hizmet ettiğini anlamamışlardı. Kendi makaslarıyla oynayarak kendilerini hadım etmiş olu-

³³ Académie française'e seçilen üyelere Ölümsüz sıfatı verilir (ç.n.).

yorlardı! Bu durumdan kendime eğlence çıkarabilirdim ama salt sansür düşüncesi benim için tahammül edilemez bir şeydi, oyununu kendi hesabıma yayınlatarak bu Conti Rıhtımı kiracısına yardım etmeye karar verdim. Sadece, bağışlayıcıların yalanlarını gösteren birkaç rakam eklemekle yetindim metne:

FEDERELERİN KAYIPLARI

Savaşta ölenler: 10.245

Öldürülen ve kurşuna dizilenler: 24.598

VERSAILLE'LİLARIN KAYIPLARI:

Savaşta ölenler: 7.450.

Ornak yazarım bana teşekkür edeceğine bakanlığın getirmiş olduğu yasak nedeniyle erişilme imkanı olmayan eserden bazı bölümler çaldığımı iddia ederek beni mahkemeye verdi. Yayınladığım dizelerini geri çekmeye mah-kûm edildim, yani bir anlamda Coppée'yi kırpınam gerekti, ve ben de metinsiz bir *Le Pater* yayınladım bu kez, boş bir *Cüppe* anlayacağınız, birkaç boş sayfa ve sonuna eklediğim bir yorum. Bu ikinci baskı, birincisinden daha fazla başarı elde etti.

Bir akademisyenle yolunuzun kesişmesi (yargılama konusu olan bir sorun nedeniyle olsa bile), inanın, önünüze bazı imkânların çıkmasına ve yeni ilişkiler geliştirmenize neden olabiliyor. Bu da size illâ hırs olarak adlandırmayacağınız bir heves uyandırıyor. Birdenbire yeşil cüppeyi³⁴ giyme, o Kubbe'nin altında gevezelik etme isteği uyandı içim-

³⁴ Académie française üyelerinin giydikleri cüppe (ç.n.).

de ve birkaç ay önce 25 Ekim 1889'da hayatını kaybeden Emile Augier'nin boşalttığı koltuğa oturmak için kampanya başlattım. İki kenar uçları kalkık "bicorne" (çiftboynuz) şapkalarıyla bu kırklar ekibinin yaş ortalamasının bir hayli yüksek olması, yeni üyelere yer açılması şansını arttırıyordu. Fransız Akademisi üyeliği için yapılan bütün seçimler önce-
sinde, artık herkesin bildiği bir gelenek haline gelen, bir tür seçim kampanyası etkinliği gibi, bütün adaylar sırayla ayak-
kabılarının tabanlarını, arkasındaki karanlık odalarda ulu-
sun entellektüel zenginliğinin serpilip geliştiği Ölümsüzler
kapısı paspasına silerek, liyâkatlarının değerlendirilmesine
izin verilmesini dilerler. Elisa bu tören için uygun olduğunu
düşünerek bana, önceki gün Belleville'li bir aktörün Otto
Philipp Braun rolünde sırtına geçirdiği pırıl pırıl ışıldayan
Bolivyalı general giysisini buluverdi. Boşuna zahmete gir-
mişti bu giysi için; İspanyol işgaline karşı *Libertador* [Kurtarı-
cı] tarafından yürütülen savaşlar esnasında Bolivar yanlısı
birliklere katılmış bu Alman'ı konu edinen oyun beklenen
başarıyı sağlayamadığı için daha yeni afişlerden kaldırılmış-
tı. Paris'te tur atmak için dört beyaz atın çektiği, kan kırmı-
zı renge boyanmış antika bir yolcu arabası satın almıştım.
Arabanın her iki kanadında şu gururlu dizeler asılıydı :

Fakat Lisbonne meydana çıktığında

Bu velvele neden?

Bir sayıyı kırk yapmak için

Sonuna bir sıfır eklemek gerekmiyor muydu?

Beklenmedik olaylara karşı, bir akademisyen kıyımı salgını gibi mesela, Conti Rıhtımı³⁵ sakinlerinin durumunun yeniden düzenlenmesi çalışmalarına yardımcı olan ve bedel ödemeye hazır iki yoldaşım da bana eşlik ediyordu. Evvela uzun yıllar boyunca yıpranan bilardo masalarını orijinal yeşil renkli çuhalarıyla yeniden giydiren Marius Tournadre vardı. Troyes, Clermont-Ferrand ve Issoire'daki anarşist grupların kurucusuydu. "Maden ocağında isyan çıkarma" gibi ağır bir suçlamayla Saint-Flour'daki hapishaneye girip çıkmışlığı vardı! Boş vakitlerinde bir matbaada baskı hatalarını düzeltirdi. Zavallı bir adayın ağzından şu veciz sözü tekrarlayıp duruyordu gezerken: "Akademinin sözlüğünün yetkinleştirilebilmesi için benim bu işe bulaşmam gerekiyordu!" Bir de Achille Le Roy vardı, şair ve şarkı sözü yazarıydı; Yeni Kaledonya'ya sürgüne gönderilir gönderilmez kaleme aldığı *Proletaryanın Rövanşı* isimli kitapçığında, Afrika veya Tonkin'de sömürgecilerin ölümleri yakmak için sıra sıra yükselttikleri odun yığınlarından bahsettiği zaman gözleri mutlulukla parlayan insanlarla karşı karşıya gelmekten korkmayan bir adam. Çünkü halk yığınlarının erişemediği, onlar tarafından anlaşılmaz bulunduğu bilinen bir takım sözlerin dile getirilmesi cesaret gerektirir: "Tüm insanların bağımsız olma hakları vardır, buna redingot giymiş soluk tenli Batılıların olduğu kadar, ipek elbiseler giyen sarı tenli Asyalıların veya duman renginde bir güneş ışını giyip saçlarının arasına bir tüy tıkmış, kül renkli Yerlilerin de hakkı vardır." Niyetlerinden tam anlamıyla haberdar olunsun diye, bütün eserlerini son birkaç aydır geceleri adalet sarayının, polis karakollarının, hapishane kapılarının önünde pat-

³⁵ Académie française'in bulunduğu yer (ç.n.).

layanlara benzeyen dökme demir bir yemek kazanının içine yerleştirmişti. Muhtemel destekçilerimizin mekânlarında oldukları bilgisini aldıktan sonra haber vermeden geldik oraya. Kapıcı beni tam sahanlıkta aslında Tournadre'ın mahallesinin iş kıyafetlerinden biri olan Güney Amerika renkleriyle bezenmiş giysimi ve Achille Le Roy tarafından bir hediye yüklüğü gibi taşınan devrimci mutfak aletini görünce avaz avaz itiraz çığlıkları atmaya başladı.

Bir oyun yazarı ve eski bir tiyatro yöneticisi olan ve gösteri dünyasının tüm çalışanlarına duyduğu dostluktan hiç kuşku duyulmayan Camille Doucet'yi ziyaret ederek başladım işe, dudaklarında bir tebessüm *La Bombe* [Bomba] ve *Les Amour libres*'in [Özgür Aşklar] sayfalarını, içine koyduğumuz yemek kazanından hiç çıkarmadan karıştırdı. Seçtiğim takdirde neler yapmayı düşündüğümü sorduğunda birbirine geçmiş üç adet 8 rakamının bulunduğu kolyemi salladım.

– Sözlüğe “üç sekiz” maddesini kaydettireceğim! Sekiz saat iş, sekiz saat boş zaman, sekiz saat uyku için.

– Bu adil değil, akademisyenler iş esnasında uyurlar...

– Bir istisna olacak: uyurken çalışacaklar!

Listedeki ikinci kişi, kendini işine adanmış yetenekli avukat Edmond Rousse, bize bu gürültülü atlıkarınca turumuza son vermemizi tavsiye etti ve tüm görüşmemiz boyunca telefon ahizesini elinde tutarak kolluk kuvvetlerini arama tehdidinde bulundu. Sedan faciasından sonra İmparatoriçe Eugénie'ni kaçış güzergâhı boyunca korumuş olan Amiral Jurien La Gravière elime bin franklık üç banknot tutuşturarak ne kadar farklı biri olduğunu hissettirdi, bunun giriş holünden derhal ayrılmam için yeterli bir fiyat olduğunu dü-

şünüyordu. Daha sonra öğrendik ki bir hanımefendiyi bekliyormuş. Eski bir Komün mahkûmuna biraz ödül vermeyi düşünen tek kişi o değildi. Cezayir’de sivillerin katliamından sorumlu olan Aumale Dükü’nün bizi karşılamaya sopaları ve kırbaçlarıyla donanmış hizmetçilerini göndermesi, “huzuru sağlayıcı” ününe hiç yakışmamıştı. O sırada orada bulunan hatip piskopos Adolphe Perraud bir şeytan çıkarma misyonu ile karşı karşıya olduğuna hükmetti ve ona göre içine Kötülüğün yerleştiği Tournadre’nin bedenine musallat olan Şeytan’ı kovmak için boşu boşuna uğraştı. Ders vermekte olduğu Sorbonne’a geleceğimiz konusunda uyarılan profesör doktor Octave Gréard bize rezilce bir pusu kurmak için epeyce zaman ayırmıştı. Ona talebimizi iletme zevkini tadamadık. Arabamızdan inerken bir düzine polis üzerimize çullandı. Daha da kötüsü: onun adını haykıran binden fazla öğrenciden oluşan bir kortej eşliğinde on sekiz yıl önce 39. Versailles Bölüğü’nden Başçavuş Lafon’u rasgele kurşuna dizilmekten kurtardığım l’hôtel des Grands Hommes yakınlarında bulunan Panthéon Emniyet Müdürlüğü’ne kadar götürüldük. Octave Gréard, çevresindeki hizmetkâr kalemlerden birine kendisini öven bir yazı yazdırarak aldı intikamını. Yazıda benden şu şekilde bahsediliyordu: “Maxime Lisbonne, eski Komün mensubu, şu çılgın ve kılıksız bohemlerden biri, o kadar sıksıklar ki elbiselerinin yakaları kalın kalın...”

Sonraki haftalarda ders verdiği amfiye doğru gitmekte olduğu saatlerde onun yoluna çıkmayı kollar oldum. Bastonumu salladım, gözlerimi sertçe ona diktim, bunu yalnızca kafasını omuzlarına gömerek adımlarını hızlandırıp alelacele karşı kaldırıma geçmesini görme zevkini yaşamak için yap-

mıştım. Ama gün geçtikçe onun bu korkaklığının yarattığı manzarayı izlemekten sıkıldım.

Yeni meclis seçimleri ilân edilince, Clignancourt semtindeki seçmenlerin karşısına çıkıp kendimi “dürüstçe rüşvet alacak bir aday” olarak tanıttım, eğer bütün diğer vekiller satılmışlarsa, beni de satın alabileceklerini onlara izah ettim. Kendimi pazarlamam için gerekli yatırımı yapabilecek kadar param olmadığı için, vatandaşlardan bana gelip taleplerini iletmelerini sonra da gelirleri ölçüsünde bana bir ödemede bulunmalarını istedim. Seçildiğim takdirde taleplerini bana ödedikleri avans ölçüsünde savunacağıma dair söz verdim. Son olarak da, Panama Kanalı girişimcilerinin kaçırdığı ve basın da artık manşetlerine taşımaya başladığı baş döndürücü miktardaki paraya istinaden, talep sahibi seçmenlerimin, taleplerinin önemine göre kendilerine ödenecek beş yüz franktan yüz bin franga kadar olan paraların bu yolsuzluğu yapanlar tarafından karşılanmasını zorunlu kılmadan, milletvekilliği görevimi kötü kullanmayacağıma dair şeref sözü verdim onlara. Her meclis oturumu çıkışında muhasebe defterlerimi incelemeleri için seçmenlerimi kamuya açık toplantılara çağırmayı öngörüyordum. Bu toplantılarda dürüstçe gerçekleştirdiğim yolsuzluklardan seçmenlerimin her birine düşen payı da dağıtacağtım. Halka moral verme ihtiyacına işaret etmem doğru düzgün anlamadı, bu da Brioches Politiques’de kabarecilik ve Montmartre Mahallesi’ndeki Concerts de l’Horloge müzikholünde oyunculuk faaliyetlerime kaldıkları yerden devam etme yol açtı.

23. BÖLÜM

Fayton ve Faytoncu

Sonraki yıllar boyunca işlerime yalnızca bir defa ara verdim: oğlumun eşi Zéphirine, sadece Lisbonne soyadını almakla yetinmeyip yanına Maxime adını da ekleyen mızımız bir bebe dünyaya getirdiğinde. Bu işin ilk elden muhatabı olarak kendime, bunun yaşamımı uzatmamın ya da yerimi birinin almasının bir yolu olup olmadığı sorusunu sordum.

Başımı kaldırıp etrafımda neler olup bittiğine bakmaya başlamam Tonkin'deki olaylar nedeniyle oldu. *Temps, Parisien* gibi gazetelerin makalelerinden farklı şeyler söylemeyen bakanlar, Asya'daki topraklarımızın Landes veya Gironde bölgeleri kadar sakın ve emin olduğunu iddia edecek kadar ileri gidiyorlar, huzurun tesis edilmesi konusunda kaydedilen ilerlemeyle böbürleniyorlardı. Bu huzurlu ortam, Cai-Kinh'in dağlık bölgelerinden inerek tahkim edilmiş Bac-Lé ve Sui-Chuck köylerine bir grup asinin saldırmasına ve çelikirlerken de arkalarında yirmi Tonkin'li kiralık askerin ve onun yarısı kadar da Fransız askerinin cesetlerini bırakmalarını engelleyememişti. Bu son saydıklarımın arasında, ebeveynleri Pigalle Caddesi 73 numarada bir salon işleten çavuş Hippolyte Lebourg da bulunuyordu. Sağlık koşulları nede-

niyle cenazenin ülkeye getirilmesi mümkün olmadığı için, ebeveynleri oğullarının bu uzak diyarlarda fethedebildi i yegane toprak parçasına, mezarına gitmeye karar verdiler. Ayrılırlarken, işlettikleri kabare-kafenin anahtarlarını yeni- lenebilme opsiyonuyla altı aylık bir süre için bana bıraktılar, ben de vakit geçirmeden Casino des Concierges'e [Kapıcılar Gazinosu] dönüştürdüm salonu. Geçici kiracılar, tümü de Gavrochinette'in, Musette Gilbert ve Jean Dulac'nın per- formanslarını sergiledikleri sahneye tepeden bakan dairele- rine girebilmek için onları içeriye alacak olan kapıcıya bir kordon çekerek haber vermek zorundaydılar. Bilet olarak da i  gören 40 sentlik kira faturası bir Alsace birası ve skandal bir şekilde isteğe göre ikram edilen Paname  orbası hakkı veriyordu. Her akşam iki veya    defa, uzun kıvrıcık sağla- rımın üzerine yerleştirdiğim düz kenarlı silindir şapka, koyu ceketimin üzerine düşen Lavalli re kravat, gevşek bir ke- merle tutturulmuş geniş pantolon, kabarık g mle imle, mekâna adanmış bir il hiyi yorumlamak için locaya kuru- luyordum:

*Geçen akşam bir hatun kaldırmak için
Gece yarısına doğru girdim Moulin'e.
Bir hıyar gibi s    lenip sıkıldım orada:
Dışarı  ıktım ve aldım sapı elime.
Sonra l'Horloge'u, Le Grand'ı ve
Bir locaya yirmi frank  dedi im
Le Petit Casino'yu geçince
Aklıma bir fikir geldi.
Ve faytonum atlayıp
Dedim ki faytoncuma:
"S r arabayı Casino'ya !*

*Kapıcılar Gazinosu'na !
Bakire Meyrem yoksa da orada
En azından eğlence var:
Piyano çalınıyor orada
Ve loto oynanıyor;
Hoş kızlar bulunuyor!
Sür arabayı Casino'ya!"*

Mali durumum, yani maceraperest bir bankerin tasarrufları içerisinde bile kazabileceğim mütevazı bir delik nedeniyle ne yazık ki etrafımda oyuncu tutamıyordum. Karton figürler daha zahmetsiz olduklarından aklıma Hydropathe- lar Kulübü'nün³⁶ en ünlü üyelerinden biri olan Léon de Bercy'nin bir Kukla gösterisini sipariş etme fikri geldi. Bir hafta sonra, *Les Emmurés de Montmartre* [Montmartre'in Mahpusları] adlı iki perdelik ve üç resimli kasvetli bir hayaletli ev öyküsü olan ve tüm Paris'i turlayan bir dram teslim etti bana. Tiyatro veya Opera'dan sonra izleyiciler bana gevşemeye ve heyecanlanmaya geliyordu. Ve herkes maskesini yüzünde taşımaya devam etse de sosyete kibar fahişelerle haşır neşir oluyor, merkezdekiler çevredekilerle tanışıklık kuruyordu. Yüzüncü gösterim için gezici bir şenlik düzenledim. Böylece, tüm semt Butte'ün elli enstrümanlık üflemeli çalgılar orkestrası olan l'Armée du Chanut'nun arkasında Pigalle Köyü'nün yamaçlarındaki yollarda askeri bir arabanın dolaştırdığı dumanı tüten çorbadan istifade edebildi. O akşam Martyrs Kavşağı'nda "zeytinlerin şairi" lakaplı Jehan Sarrazin yanıma geldi. Lyon'dan gelmiş ve Paris'te Tour d'Auvergne Caddesi 54 numarada Akdeniz ürünleri ağırlıklı

³⁶ 1878'de Émile Goudeau tarafından kurulan edebiyatçı ve sanatçılar arasında rağbet görmüş bir kulüp (ç.n.).

bir manav dükkânı açarak işe girişmişti ve kafelerin teraslarında külâhlarda yeşil zeytin ikram ederek ticaretinin reklamını yapıyordu. İlham perilerinin içini gıdıklamasıyla aklına ambalaj kâğıtlarının üzerine on iki hecelik dizelerini bastırma fikri gelmişti, bu konuda onu şu dizeleri kendisine hediye eden Alphonse Allais³⁷ adında bir müşteri baştan çıkarmıştı:

*Her kim ki her mevsimin
Her gününde yer bu zeytinlerden
Daha uzun yaşar
En sağlam evin döşeme kırımlerinden.*

Zeytingiller familyası işiyle uğraşmaktan biraz sıkılınca iflas etmiş bir kabareyi devraldı, eski adı Café de la Chanson [Şarkı Kahvesi] olan mekâna, Le Divan Japonais [Japon Divanı] adını verdi. Alphonse Allais burası için, başarısının gelecekteki aksiliklere yatırım yapmaya yol açmaktan başka bir işe yaramadığı tek perdelik bir operet olan *Le Moulin de la Galette*'i (Para Değirmeni) yazdı. Sıfırı tüketmiş bir vaziyette, Sarrazin meyvelerinin, yağlarının ve Marsilya sabunlarının perakende satışına geri dönmeye hazırlanıyordu, bu sırada Cochinchine'den dönüş yolunda olan Lebourg çiftinin gemisinin de Joliette Limanı'na ulaştığı haber verildi. Bu, Casino des Concierges'in sonu demekti. Yeni bir mekâna ihtiyacım vardı. İş yapıyorduk. Martyrs Caddesi 75 numarada bulunan Divan'a, akasya dallarının içeri doğru sarktığı dar bir koridordan geçerek girdik, daha sonra bilar-do masalarının olduğu ilk salona ulaştık. Barın yanı başın-

³⁷ 19. yüzyılda yaşamış Fransız mizah yazarı (ç.n.).

daki bir kapı, alçak tavanlı bir sahneye bakan iki yüz kol-
tuklu bir salona açılıyordu. Blanche d'Orange, Léo Rey, Ja-
ne Simon ve Royus'un şarkılarıyla gerçekleştireceğimiz 1
Mart 1894'teki açılışın önce birkaç bakım ve onarım işi
yaptım, elektrik tesisatıyla şarkıcıların boğazını yakan gaz
dağıtım ünitesini yeniledim, tabelayı Concert Lisbonne şek-
linde değiştirdim. Anarşist avının yürütüldüğü bu günlerde,
mekanizmasının patlamanın kesin olarak akşam gösterimi-
nin ikinci bölümünde gerçekleşmesi için ayarlandığı bir
bombayı dikkatle imal ettim. Bu, reddedildiği L'Éden-
Théâtre'da (Eden Tiyatrosu) tanıştığım on yedi yaşında
genç bir kız olan Blanche Cavelli tarafından oynanan *Le
Coucher d'Yvette* [Yvette'in Uyku vakti] adlı oyunun ikinci
bölümündeki o sessiz sahne ile alakalı olarak icat edilmiş bir
terimdi: "lirik tatlı ufaklığın mimi." Sahnedeki hareketler
bir kemanın neredeyse sessiz iniltiyle eşlik ettiği İncil
kelâmı yalınlığındaydı. Bir yıldan az bir süredir evli olan
Yvette, apartmanına ilk kez tek başına döner. Hava soğuk-
tur ve saçlarını örten kürk kalpağın altındaki bakışlarının
parıltısından başka hiçbir şey farkedilmez. Kocasını her Fran-
sız'ın Vatan'a borçlu olduğu yirmi sekiz günlük askeri eği-
timini almak için çağırılmış. Her şey ona hüznümlü görünü-
yor, yatağın kenarındaki komodinin üzerinde gümüş bir
çerçeve içinde duran fotoğraf bile. Yavaşça mantosunu çıkā-
rıyor, iç çekerek botlarının bağcıklarını çözüyor, bir mum
yakıyor... Yazı masasının önüne oturuyor, üzerine parfüm
sıktığı bir yaprak çıkarıyor, birkaç kelime karalamaya başlı-
yor, kalemi mürekkep hokkasının yanına koyuyor, gömle-
ğini çıkarıyor, kurdeleleri kalçalarına inen korsesini gevşeti-
yor... Saatler ilerliyor, gece oluyor, çorapları bacaklarından

aşağı kayıyor, gömleğinin düğmeleri çözülüyor, jiponu içini gösteriyor... Yvette ayağa kalkıyor, ölgün bir lambanın yarı saydam hale getirdiği Japon kâğıdıyla kaplanmış bir paravanın arkasına geçiyor. Üzerinde kalan son güzel parçalar da gölgesinin çizdiği siluetin içinden sıyrılıyor... Zihinleri, bu genç kızın hayal güçlerine bıraktığı şeylerle dolu, bütün salon nefesini tutuyor... Acaba çıplak mı şimdi? Bir omuz, bir göğsün kıvrımları... Bir atlayışla, yorganın derinliklerinde ortadan kayboluyor, çarşafların beyaz köpüklerini sarıyor, ışığa üflüyor, uykuya dalıyor, bu esnada kendine gelen izleyiciler alkışlamaya başlıyor.

Ertesi günden itibaren, eski Divan'da olağanüstü şeylerin olduğuna dair bir söylenti yayıldı her tarafa. Daha önce sessiz bir gösteri hiç bu kadar yorumu neden olmamıştı. Kala-balığı geri çevirmek zorunda kalıyordum, Blanche'in korse ve dantel süslemeli pantolon giydiği afişlerinin önünde bulvarlara kadar kuyruklar oluşuyordu. Gazetelerde "enginar gibi soyma" seansından söz edilerek hakaretler ediliyordu, bu terimi soyunma gösterisini icat etmekle suçlanmadan önce hemen benimsedim. Erdemli insanlar *Yvette'in Uyku Vakti*'ni kamusal alanda göstermemi ve reklamını afişlerle yapmamı yasaklayan bir belgeyi bana teslim etmek maksadıyla üç müfettiş yollayan emniyet müdürlüğündeki müşfik ve hassas kulakları çabucak buldu.

Buna, akşam gösterisini iki farklı bölüme ayırarak yanıt verdim: en sıradan tarzda düzenlenmiş bir kafe-konser programı ile katılımı özel bir seansla ve davet üzerine gerçekleştirilen, yönetim tarafından sunulan sürpriz bir ikram. Cité Adası'nın aynasızları bu işe izin veriyorlardı ve eğer Verdelle denen bir hanımefendinin hırsı kaderimi aksi yö-

ne çekmeseydi tiyatro salonu yönetmeni olarak kariyerimi bolluk içerisinde bitirebilirdim. Kendisi bana Blanche Cavelli'nin menajeri olarak tanıtılmıştı ve ona her ay hasılattan kestiğim dokuz yüz frangı ödüyordum. Biricik oyuncumuz ajansının ona verdiği iki yüz Frank'ın daha fazlasını hak ettiğini fark etmişti ve Verdelle Hanım'ın ücreti artırmayı reddetmesi durumunda kontratı iptal etmekle tehdit ediyordu. Anlaşmazlık acıklı bir şekilde 9. Bölge mahkemesine taşınmıştı: menajer, Blanche'in her akşam sahnede üzerinden çıkardığı kostümün ona ait olduğu gerekçesiyle sanatçısına emanete hıyanet ettiği için saldırıyordu! Mahkemede dinleyiciler arasında bulunan bir muhabir, elbiseyi sahibine geri vermenin getireceği tek sonucun oyunun sondan başlatılarak oynanması olacağını yazabildi!

Ben, tatlı ufaklığımın lehine tanıklık yaptım. Verdelle üç yüz frank para cezasına çarptırılmasına rağmen yargıçlar ne yazık ki aralarındaki anlaşmanın bozulmasını reddetti. Sonraki hafta, baskı altında ve zorla Blanche kendisine eziyet eden kadının peşinden Champs Élysées üzerinden l'Alcazar d'Été'ye gitmek zorunda kalmıştı. Onlar ayrılınca izleyicilerim de sessiz sedasız ayaklarını çektiler. Sansür tarafından reddedilmiş bir oyunu, Jules de Marthold'un *La Grande Blonde*'unu [Uzun Boylu Sarışın], sahneye koydum ama artık hevesim kalmamıştı. Yaşım, artık yavaş yavaş Kıırım'da, Cezayir'deki seferlerin, barikatlardaki muharebelerin, davaların, mahpustaki sıkıntıların, parayla girdiğim umutsuz yarışın, ateşten mustarip olduğum akşamların, uykusuz gecelerin bilançosunu koyuyordu önüme. Sonbaharda, ömrümde ikinci defa iflas ettiğim ilan edildi. İcra memurlarının ani baskın yapma ihtimalinden telaşa kapılarak

Rochechouart Bulvarı'nın köşesinde kurulmuş Fernando Sirki'ndeki arkadaşlarıma bir ziyarette bulundum. Şov için yıllar boyunca belirli bir saatte kükredikten sonra Aubervilliers'deki Vertus düzlükleri üzerinde bir bostanda ömürlerinin son demlerini geçiren ağırlar içindeki altı yaşlı aslanı bana ödünç vermeyi kabul ettiler. Onları Martyrs Caddesi'nde bulunan Concert Lisbonne'un boş salonuna yerleştirdim, onların eşliğinde avukatların gelmesini bekliyordum. Altı büyük kediden yalnızca bir tanesi onların girişine tepki gösterdi, esnemekle ve dişsiz çenesini sergilemekle yetindi.

Ferté-Alais'de, tren garının karşısında, emeklilik için köşeme çekildim, Éliisa ise nüfuzlu bir arkadaşımızın yardımıyla bakanlıklara bağlı bir ödeme bürosunda çalışıyordu. 1905 Ocak ayında, Louise Michel'in öldüğünü burada, Essonne Vadisi'nin yamaçları önünde hastalıktan yatağa çakılmış bir haldeyken öğrendim, ona katılmak için çok gecikmeyeceğimin farkındaydım.

Epilog

Altmış altı yaşında hayatını kaybeden Albay Maxime Lisbonne oldukça ilginç ve orijinal bir figürdü. Kırım'da, Suriye'de ve İtalya'da savaştıktan sonra disiplin cezasına çarptırılmanın bir yolunu buldu ve disiplin kütalarına gönderildi ama Orléansville Hastanesi yangını esnasında gösterdiği fedakârlık affedilmesini sağladı. Fransa'ya dönünce tiyatro dünyasına girdi ve 1870'e kadar des Folies-Saint-Antoine Tiyatrosu'nu yönetti. Korkunç Yıl [Temmuz 1870-Haziran 1871 arası] esnasında eline yeniden silah aldı ama Paris kuşatmasından sonra Komün üyesi oldu ve albaylığa yükseldi, Versaillais'ya karşı Issy'yi, Vanves'i, Malakoff'u, daha sonra sol yakanın siperlerini kahramanca savundu. Yaralandı ve esir alındı, idama mahkûm edildi. Ama bu ceza zorla çalıştırılmaya çevrildi ve af çıkınca da Fransa'ya geri döndü.

Döner dönmez, akla hayale gelmez bir dizi eğlenceli icadına ve komik yaratıcılıklarına tanık olduk, sırasıyla Beaumarchais'de, Bouffes-du-Nord'da tiyatro yöneticiliği yaptı, Mahpushane Tavernası, Kapıcılar Casino'su, Devrimci Patates Kızartmaları ve benzeri diğer bazı girişimler gibi "artistik" kabarelerin kurucusu oldu.

Tiyatroculuk girişimleri mutlu sonuçlanmadı. Lisbonne herkesi tanırdı ve Bouffes-du-Nord'dayken öncelikle tüm

Pigalle ilk gösterimlerden itibaren salonu doldururdu. Yalnızca kasa, işte o, dolmuyordu. Bir kabare patronu olarak Lisbonne hep mutluydu. Hiç bitmeyen enerjisi ve samimi hoş mizah anlayışıyla, para harcamayı seven neşeli bir kalabalığı kabaresine çekiyordu. Ama bu para nedense Lisbonne'un ellerine değmeden akıp gidiyor, kayboluyordu...

Ve işte gitti bu neşeli adam; ve artık kendine has silüetini, uzun kıvrıkcık saçlarıyla kaplı akıl dolu kafasını, çıkıntılı çenesini, pejmürde pantolonunu, düğmeleri hep açık duran yeleşini, yana doğru eğilmiş fötr şapkasını ve ünlü akademi üyeleri turları esnasında pek çok ciddi akademisyenin ödünü patlatan adamı bir daha göremeyeceğiz.

Elbette ki Maxime Lisbonne hayalperest bir arkadaştı ama aynı zamanda yiğit ve cesur bir adamdı.

L'Humanité

27 Mayıs 1905 Cumartesi

Ertesi gün *Le Figaro* beni şu ifadelerle uğurlayıp saygısını gösterdi:

Maxime Lisbonne Ferté-Alais'de öldü. İlginç bir tipti. Birazcık aktördü, kenar mahallelerde küçük tiyatrolar da yönetti. Komün'e katıldı, albaylığa yükseltildi. Versailles Ordusu'na karşı savaştı ve ağır yaralandı. İdama mahkûm edildi, cezası zorla çalıştırılmaya çevrilerek hafifletildi. Aftan sonra Fransa'ya dönünce Lisbonne burada başta mahkûm kılığına girmiş garsonların müşterilere servis yaptıkları "Mahpushane" olmak üzere çeşitli eksantrik kabareler yarattı. Bir ara insanların bayağı hoşuna gitti ve eğlenceli buldu-

lar bu fikri. Lisbonne Paris'in bir hafta boyunca eğlendiği
ünlü "akademikiyım" turlarında da yer almıştı.

Komün'ün bu eski albayı uzun yıllardır ortadan kaybol-
muştu. Altmış yedi yaşında, unutulmuş ve yoksul, hayatını
kaybetti.

Daha sonra adımın üzerine bir sessizlik çöktü.

*Fin 1888 de son salun
M. Cayrol a Lisbonne*

Bir yaşamı anlatan bu roman Maxime Lisbonne'u keşfetmeme vesile olan Claudine Cerf'e ve aynı zamanda 1967'de Pavillon'da, Roger Maria editörlüğünde yayınlanan *Maxime Lisbonne, le d'Artagnan de la Commune de Paris* [Maxime Lisbonne, Paris Komünü'nün d'Artagnan'ı] kitabının yazarı olan babası, tarihçi Marcel Cerf'in anısına ithaf edilmiştir.

La Bibliothèque historique de la Ville de Paris'in müdiresi Emmanuelle Toulet'ye ve içinde gizli belgelerin bulunduğu çekmeceleri benim için açan Frédéric Lions'a sıcak teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu kitap *Bibliothèque nationale de France*'ın sitesi gallica.bnf.fr'ın listeleyerek dijital baskılar halinde sunduğu geçmişin hazinelerine devamlı, serbest ve ücretsiz erişimim sağlanırsa iyi olurdu.

DIDIER DAENINCKX

AÇLARIN ŞÖLENİ

“Her şeyi kabul ediyorum, hayatım boyunca üstlendiğim bütün rolleri. La Belle Poule’un kapkara güvertesinde çaylak miço, Sivastopol kuşatması sırasında sahneye konan oyunda aktör, Cezayir’de kepeze olmuş bir asker, bir komedyen ve hatta neden olmasın bir soytarı, imparatorluğun mezar kazıcısı, Komün’ün albayı, barikatlarda ölüme terkedilen kişi, hiç desteği olmayan bir sakat, idam mahkumu, Kaledonya sürgünü, kostümsüz tiyatronun yaratıcısı, ucuz lokanta işletmecisi, yayınlarına son verilen bir yığın gazetenin kurucusu, hatip, aslan terbiyecisi, milletvekili aday, başarısızlığa mahkum bir komisyoncu, sadık bir eş ve candan bir baba, hepsi.”

Didier Daeninckx, Maxime Lisbonne’u (1839-1905) böyle konuşturur. Yazarın çok renkli, Komün barikatlarının kahramanı, tiyatro insanı, devrimci ülkülerle yoğrulmuş, kürek mahkûmu, sömürgeci vahşetin karşısında boyun eğmez bir duruş sergiliyen bu kişilikten büyüldüğü anlaşıyor. Maxime Lisbonne’un yaşamı kahramanca bir öfke ve görkemli başarısızlıklar dizisine sahne oldu. Okurun yüreğine değen, tam bir macera romanı.

